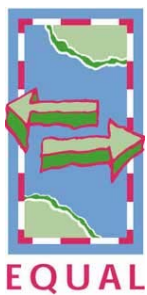

Behoefteonderzoek bij Limburgse senioren

Auteur: Els Mertens (UAMS) in samenwerking met vzw ISIS, vzw BLM en vzw NTL

Onderzoek uitgevoerd in het kader van het EQUAL project Innovative Care / Zorgend Ondernemen, gefinancierd door het Europees Sociaal Fonds.

INHOUDSOPGAVE

LIJST MET FIGUREN EN TABELLEN

HOOFDSTUK 1: Inleiding	1
HOOFDSTUK 2: Literatuuronderzoek	3
1. Is er behoefte aan thuiszorg voor senioren?	3
2. Welke factoren determineren de zorgbehoeften bij senioren?	9
3. Welke hulpbehoeften hebben senioren?	14
HOOFDSTUK 3: Behoeftonderzoek	16
1. Opzet behoeftonderzoek	16
1.1 De centrale onderzoeksvraag	16
1.2 De sub-onderzoeksvragen	17
1.3 De bevraging	19
1.4 De steekproef	19
2. Resultaten behoeftonderzoek	21
2.1 De steekproef	21
2.1.1 De representativiteit van de steekproef	21
2.1.2 Het profiel van de senioren	23
2.2 De hulpbehoeften van de senioren	28
2.2.1 Door wie wordt de hulp verleend?	36
2.2.2 Welke redenen geven de senioren aan voor een bijkomende hulpvraag?	48
2.2.3 Door wie zou men bij voorkeur de oningevulde behoeften laten invullen?	49
2.2.4 Zijn de senioren bereid om te betalen voor de gewenste hulp?	51
2.2.5 Besluit	52
2.3 Overige activiteiten van de senioren en eventuele hulpbehoeften hierbij	53
2.3.1 Door wie wordt de hulp verleend?	57

2.3.2	Welke redenen geven de senioren aan voor een bijkomende hulpvraag?	60
2.3.3	Door wie zou men bij voorkeur de oningevulde behoeften laten invullen?	60
2.3.4	Zijn de senioren bereid om te betalen voor de gewenste hulp?	60
2.3.5	Besluit	60
2.4	Eenzaamheid	61
2.5	Welke factoren verklaren de hulpbehoevendheid van senioren?	64
2.6	Hulpverlening door de senioren zelf	65
2.7	Besluit	67
HOOFDSTUK 4: Overdraagbaarheid van het behoefteonderzoek		70
1.	De methodiek van het behoefteonderzoek	70
2.	De resultaten van het behoefteonderzoek	73
2.1	Opzet bijkomende bevraging	73
2.2	Resultaten bijkomende bevraging	74
LITERATUURLIJST		
BIJLAGEN		
1.	De vragenlijst	
2.	Extra analyses vrijetijdsbesteding	
3.	Gesprekspartners overdraging resultaten behoefteonderzoek	

LIJST VAN DE FIGUREN EN TABELLEN

Figuren

Figuur 2.1: Aandeel bevolking 60 jaar en ouder.

Figuur 2.2: Evolutie van het aantal 60-plussers in Limburg en Vlaanderen (index 1996 = 100).

Figuur 2.3: Evolutie van het aantal 80-plussers in Limburg en Vlaanderen (index 1996 = 100).

Figuur 3.1: Vergelijking van de steekproef met de Belgische seniorenbevolking (65+) naar zorgafhankelijkheid. (in %)

Figuur 3.2: Ingevulde behoeften per activiteitscategorie. (in %)

Figuur 3.3: Behoeften aan hulp bij verzorgende activiteiten. (in %)

Figuur 3.4: Behoeften aan hulp bij huishoudelijke activiteiten. (in %)

Figuur 3.5: Behoeften aan begeleidende hulp. (in %)

Figuur 3.6: Behoeften aan sociale ondersteuning. (in %)

Figuur 3.7: Behoeften aan verzorgende activiteiten, rekening houdend met de behoeften ingevuld door de vzw ISIS. (in %)

Figuur 3.8: Behoeften aan hulp bij huishoudelijke activiteiten, rekening houdend met de behoeften ingevuld door de vzw ISIS. (in %)

Figuur 3.9: Behoeften aan begeleidende hulp, rekening houdend met de behoeften ingevuld door de vzw ISIS. (in %)

Figuur 3.10: Behoeften aan sociale ondersteuning, rekening houdend met de behoeften ingevuld door de vzw ISIS. (in %)

Figuur 3.11: Overige activiteiten van de senioren. (in %)

Figuur 3.12: Hulpbehoeften bij de overige activiteiten. (in %)

Figuur 3.13: De eenzaamheidschaal van de Jong-Gierveld. (in %)

Tabellen

Tabel 2.1: Evolutie van de zorgbehoeften bij de thuiswonende bevolking 65+ in Vlaanderen.

Tabel 2.2: Prognose van het aantal ouderen (60+ en 80+) tot 2025. Vergelijking Limburg – Vlaanderen.

Tabel 3.1: Leeftijd. (in %)

Tabel 3.2: Opleidingsniveau. (in %)

Tabel 3.3: Inkomen van de senioren in onze steekproef. (in %)

Tabel 3.4: Inkomen. (in %)

Tabel 3.5: Burgerlijke staat. (in %)

Tabel 3.6: Woonsituatie. (in %)

Tabel 3.7: Aantal kinderen. (in %)

Tabel 3.8: Bezoekfrequentie. (in %)

Tabel 3.9: Top 10 van de totale hulpbehoeften.

Tabel 3.10: Top 10 van de ongevulde en onvoldoende ingevulde hulpbehoeften.

Tabel 3.11: Wie verleent hulp bij de verzorgende activiteiten? (aantallen)

Tabel 3.12: Wie verleent hulp bij de huishoudelijke activiteiten? (aantallen)

Tabel 3.13: Wie verleent begeleidende hulp? (aantallen)

Tabel 3.14: Wie verleent sociale ondersteuning? (aantallen)

Tabel 3.15: Top 10 van de oningevulde behoeften.

Tabel 3.16: Wie verleent hulp bij de overige activiteiten? (aantallen)

HOOFDSTUK 1 : Inleiding

De laatste jaren komt de vergrijzing van de bevolking meer en meer in de aandacht. Het gestaag ouder worden van mensen en het lage geboortecijfer heeft tot gevolg dat er een verschuiving plaatsvindt in de bevolkingspiramide. De oudere of bejaarde bevolking wordt een steeds grotere en belangrijkere groep in onze samenleving. Dit heeft een aantal belangrijke consequenties. Eén ervan is dat er een stijgende vraag verwacht kan worden naar hulp aan bejaarden. Een andere consequentie van de vergrijzing is dat er zich een steeds grotere groep in-actieven zal vormen in de samenleving die de kans moeten krijgen om op een kwaliteitsvolle manier te leven. Dit houdt in dat ze niet enkel de hoogstnodige lichamelijke en huishoudelijke zorgen moeten ontvangen, maar dat ook hun sociale en emotionele noden moeten worden ingevuld.

Old age as a basis fact of life should not be regarded as a dysfunctional and deviant process in the life of society, but as a form of life with its specific expressions and needs.

(A. Amann, 1980)

Binnen dit kader past de aanvullende thuiszorg die door de buurt- en nabijheidsdienst vzw ISIS verleend wordt. Met aanvullende thuiszorg wordt bedoeld dat men aanvullend werkt aan de bestaande thuiszorgdiensten in de zorgsector. Men werkt ofwel aanvullend naar tijdstip ofwel aanvullend naar taakhoud. De reguliere thuiszorgdiensten werken doorgaans op werkdagen tijdens de kantooruren. Aanvullend hierop verleent de vzw ISIS dezelfde diensten, maar op andere tijdstippen, zoals 's avonds, in het weekend en op feestdagen. Op deze manier werkt de vzw ISIS aanvullend aan de reguliere diensten naar tijdstip. Er zijn echter ook een aantal noden die niet door de reguliere thuiszorgdiensten ingevuld worden of die niet volledig ingevuld worden door de reguliere thuiszorgdiensten, aangezien de helpsters in de reguliere sector beperkt zijn in het uitvoeren van taken. De vzw ISIS tracht deze noden wel in te vullen en werkt op deze manier aanvullend naar taakhoud. Deze noden zijn verschillend van senior tot senior. Een veelvoorkomende vraag betreft gezelschap of oppas. Dit is door de jaren heen uitgegroeid tot de belangrijkste activiteit van de vzw ISIS, omdat er een grote vraag naar is en omdat deze vraag slechts zeer beperkt ingevuld door de reguliere sector. De gezelschapsdienst of oppasdienst wordt vaak gecombineerd met een andere dienstverlening. In de plaats van een maaltijd aan huis te bezorgen komt een helpster van ISIS thuis bij de senior koken. Dit zorgt ervoor dat de senior gedurende een paar uren gezelschap heeft én dat hij een maaltijd heeft.

Een andere mogelijkheid van aanvullend werken ten aanzien van de reguliere thuiszorg is het verlenen van diensten waarvoor in de reguliere sector wachtlijsten bestaan. Een voorbeeld hiervan is poetshulp. Hiervoor bestaan bij alle diensten lange wachtlijsten. Deze dienst wordt door de vzw ISIS eveneens verleend.

De aanvullende zorg die de vzw ISIS verleent, heeft met andere woorden betrekking op de behoeften die door de reguliere sector niet ingevuld worden. Wanneer een senior aan de vzw ISIS een vraag stelt die door de reguliere sector kan ingevuld worden, verwijst de vzw ISIS de senior door naar de reguliere sector.

Het doel van dit behoefteonderzoek is om de grootte van de zorgbehoeften van senioren te schetsen en in kaart te brengen welke behoeften senioren hebben. We hebben met andere woorden twee belangrijke onderzoeksvragen : (1) is er behoefte aan (aanvullende) thuiszorg en hoe groot is die?; en (2) welke behoeften leven er onder de oudere bevolking?

Op deze twee vragen trachten we een antwoord te formuleren in het volgende punt aan de hand van een literatuurstudie en een bijkomend behoefteonderzoek.

HOOFDSTUK 2 : Literatuuronderzoek

1. Is er behoefte aan thuiszorg voor senioren?

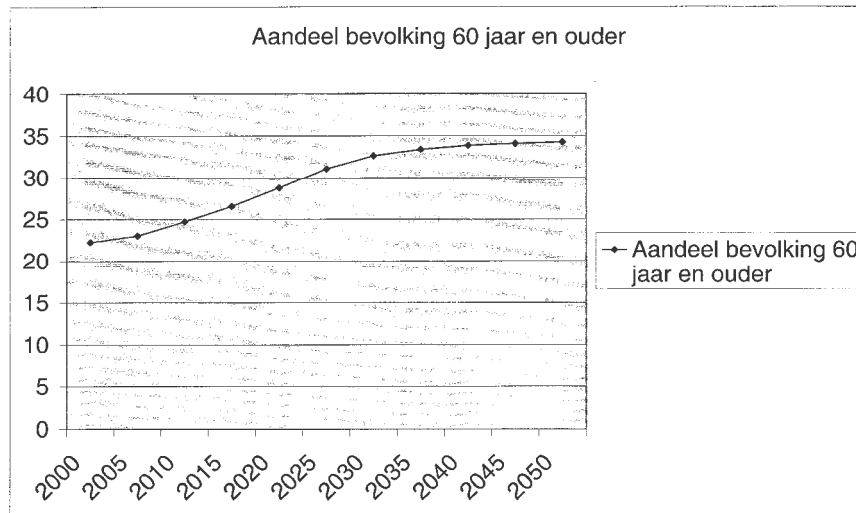
Om de behoeften van de oudere bevolking goed te kunnen inschatten is het belangrijk om de demografische evolutie van de bevolking van naderbij te bekijken.

Tijdens wereldoorlog I en II, evenals in de periode tussen de twee wereldoorlogen was er een sterke terugval in geboorteaantallen. Na wereldoorlog II volgt de babyboom die nu, samen met de scherpe denataliteit tijdens de periode 1965-1975, aan de grond ligt van de grote hoeveelheid 20 tot 50-jarigen.

Aan de hand van de leeftijdsopbouw van de bevolking kan men reeds stellen dat het aantal 60 tot 65-jarigen in de periode 2005-2010 uitzonderlijk sterk zal toenemen, omdat de borelingen van net na wereldoorlog II dan die leeftijd bereiken. Wanneer we iets verder in de tijd vooruitblikken, komen we tot de vaststelling dat de aangroei van de ouderenbevolking drastisch zal toenemen tijdens de twintiger jaren van de 21^e eeuw, omdat dan de babyboomgeneratie zestigers zullen zijn. Inzicht in demografische ontwikkelingen is derhalve een *conditio sine qua non* voor een accurate en soepele afstemming van het beleid op de zich wijzigende maatschappelijke omstandigheden.

De vakgroep Bevolkingswetenschappen en Sociaal-Wetenschappelijke Methodologie van de RUG heeft samen met de Onderzoeksgroep Welzijn en de Verzorgingsstaat van de UFSIA en het Institut de démographie van de UCL een aantal projecties van het aantal zorgbehoevende ouderen gemaakt. Uit hun bevindingen blijkt dat het aantal zorgbehoevende ouderen gedurende de volgende jaren aanzienlijk zal stijgen. Gezien de stijgende levensverwachting groeit de groep 60-plussers in de bevolking. Tot 2010 wordt een matige groei verwacht, maar vanaf 2010 tot 2050 wordt een zeer sterke stijging van het aandeel 60-plussers in de Belgische bevolking verwacht. Deze evolutie is duidelijk zichtbaar op onderstaande grafiek.

Figuur 2.1: Aandeel bevolking 60 jaar en ouder.

bron: Breda, 2002a.

Aangezien de groep 60-plussers steeds groter zal worden, kunnen we ook een stijging van het aantal zorgbehoevenden verwachten.

In bovenvermeld onderzoek werd een projectie gemaakt van het aantal zorgbehoevenden in de groep 65-plussers in Vlaanderen. Aangezien wij ons in dit project focussen op thuiszorg beschrijven we hier de resultaten van de projectie van de zorgbehoeften van de thuiswonende 65-plussers in Vlaanderen. In de projecties wordt gebruik gemaakt van de Katz-schaal. Deze schaal meet de functionele beperkingen van personen. De 65-plussers worden in 4 groepen verdeeld aan de hand van hun score op de Katz-schaal: zelfredzame personen, matig zorgbehoevende personen, zwaar zorgbehoevende personen en zeer zwaar zorgbehoevende personen. In de tabel zien we dat het aandeel van zelfredzame personen in de totale groep 65-plussers in Vlaanderen de volgende jaren zal afnemen. Hun aandeel daalt van 81,6% in 2000 tot 80,0% in 2010. Het aandeel zorgbehoevenden zal daarentegen toenemen (respectievelijk van 8,7% naar 9,3%, van 4,4,% naar 4,9% en van 5,3% naar 5,9% voor de matig zorgbehoevenden, zwaar zorgbehoevenden en zeer zwaar zorgbehoevenden).

Wanneer we kijken naar de evolutie van het aantal personen in de verschillende groepen, zien we dat er een globale groei van 11% verwacht wordt van de thuiswonende 65-plussers in Vlaanderen tussen 2000 en 2010. De grootste groei wordt verwacht in de groepen van de zwaar zorgbehoevenden, de zeer zwaar zorgbehoevenden en de matig zorgbehoevenden met een groei van respectievelijk 24%, 23% en 18%. (Breda, 2002a)

Tabel 2.1: Evolutie van de zorgbehoeften bij de thuiswonende bevolking 65+ in Vlaanderen.

	Zelfredzaam		Matig zorgbehoevend		Zwaar zorgbehoevend		Zeer zwaar zorgbehoevend		Totaal	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
2000	775102	81,6	82197	8,7	41378	4,4	50642	5,3	949319	100
2001	783132		83583		42785		52885		962385	
2002	792196		84807		44120		55244		976366	
2003	802410		86020		45384		57719		991532	
2004	810420		87580		46449		59199		1003647	
2005	813135		89146		47263		59632		1009176	
2006	810996		90430		47910		59865		1009201	
2007	813155		91823		48661		60160		1013798	
2008	821372		93764		49624		60688		1025448	
2009	831014		95584		50533		61297		1038427	
2010	839671	80,0	97206	9,3	51292	4,9	62066	5,9	1050236	100
	+8%		+18%		+24%		+23%		+11%	

Bronnen: bevolking – NIS projecties; prevalenties – HIS 1997 in: Breda, 2002a.

We willen bij deze tabel echter nog de opmerking maken dat deze cijfers verkregen zijn onder de veronderstelling van gelijkblijvende prevalenties. Hiermee wordt bedoeld dat men ervan uitgaat dat het aantal personen met een bepaalde ziekte op een bepaald moment in de populatie gelijk blijft. Men veronderstelt met andere woorden dat het aantal zorgbehoevenden in de seniorenbevolking evenredig stijgt met de toename in aantal van de seniorenbevolking. In het onderzoek wordt er echter geponeerd dat de zorgbehoeften van personen mee opschuiven met de leeftijd en dat het aantal zorgbehoeften dus niet evenredig mee stijgt met de leeftijdstoename van de bevolking. Bovendien merkt men ook een positieve evolutie in de gezinssituatie van de oudere bevolking. Het aantal samenwonenden onder de 60-plussers stijgt. Aangezien alleenstaanden meer een beroep doen op hulp van buitenaf, kan dit eveneens een daling van de vraag naar zorg teweegbrengen. Deze factoren wijzen waarschijnlijk op dalende prevalenties. Dit wil zeggen dat het aantal zorgbehoevenden niet gelijk stijgt met de toename in aantal van de seniorenbevolking. In het onderzoek werden ook projecties gemaakt onder de veronderstelling van dalende prevalenties. De resultaten geven een gelijkaardige, maar minder uitgesproken evolutie aan. De stijging van het aantal zwaar zorgbehoevenden en zeer zwaar zorgbehoevenden bedraagt dan slechts respectievelijk 16% en 18%. (Breda, 2002a)

Desondanks kunnen we er dus algemeen van uitgaan dat in de toekomst de oudere bevolking een steeds groter aandeel in de totale bevolking zal innemen en dat binnen deze groep het aantal

zorgbehoevenden zal stijgen. Vanuit deze conclusie is de uitbouw van zorgorganisaties voor ouderen gerechtvaardigd en noodzakelijk.

Daarbij komt nog de ongewone vaststelling dat aanzienlijk meer zwaar zorgbehoevenden thuis wonen dan in instellingen verblijven. In 2000 woonden er in Vlaanderen 62,5% van de zwaar hulpbehoevende 65-plussers thuis en slechts 32,5% in een instelling. (Breda, 2002a)

In een rapport van de OECD wordt gesteld dat het een algemene doelstelling moet zijn voor alle landen die behoren tot de OECD om ouderen zo lang mogelijk thuis te laten blijven en zo goed mogelijke residentiële zorg aan te bieden dicht bij huis voor de personen die niet meer thuis verzorgd kunnen worden. Dit concept wordt 'ageing in place' genoemd. Er wordt gesteld dat ouderen zelf zo lang mogelijk in hun vertrouwde omgeving willen blijven. (Hennessy, 1995)

Omdat we ons in dit project richten op de beschrijving van een project dat werkzaam is in de provincie Limburg, schetsen we bijkomend de specifieke situatie in de provincie Limburg. Wat de demografische evolutie betreft wordt in de provincie Limburg zelfs gesproken van een dubbele vergrijzingsgolf. De vergrijzing van de Limburgse bevolking is omvangrijker en manifesteert zich sneller dan in de rest van Vlaanderen of België. Zo blijkt met name uit de indexcijfers van de aangroei van het aantal 60-en 80-plussers in Limburg en de rest van Vlaanderen dat in deze provincie de toename van de ouderenbevolking relatief sterker zal zijn.

Door de studiecél van de provincie Limburg wordt in hun Masterplan Ouderenzorg de evolutie van de seniorenbevolking onderzocht. De resultaten van dit onderzoek worden weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel 2.2: Prognose van het aantal ouderen (60+ en 80+) tot 2025. Vergelijking Limburg – Vlaanderen.

LIMBURG	1996	2000	2005	2010	2015	2020	2025
TOTAAL	775.302	790.109	805.807	817.639	825.763	831.870	835.127
index	100,0	101,9	103,9	105,5	106,5	107,3	107,7
60+	136.183	150.338	164.269	184.844	207.242	231.040	252.112
%	17,6	19,0	20,4	22,6	25,1	27,8	30,2
index	100,0	110,4	120,6	135,7	152,2	169,7	185,1
80+	18.549	19.960	27.338	34.564	41.083	46.048	48.944
%	2,4	2,5	3,4	4,2	5,0	5,5	5,9
index	100,0	107,6	147,4	186,3	221,5	248,2	263,9
VLAANDEREN	1996	2000	2005	2010	2015	2020	2025
TOTAAL	5.913.182	5.989.263	6.053.956	6.093.963	6.113.351	6.123.055	6.125.477
index	100,0	101,3	102,4	103,1	103,4	103,5	103,6
60+	1.276.168	1.343.216	1.413.176	1.533.111	1.656.219	1.795.432	1.931.589
%	21,6	22,4	23,3	25,2	27,1	29,3	31,5
index	100,0	105,3	110,7	120,1	129,8	140,7	151,4
80+	218.044	220.244	273.160	321.432	361.937	384.645	402.558
%	3,7	3,7	4,5	5,3	5,9	6,3	6,6
index	100,0	101,0	125,3	147,4	166,0	176,4	184,6

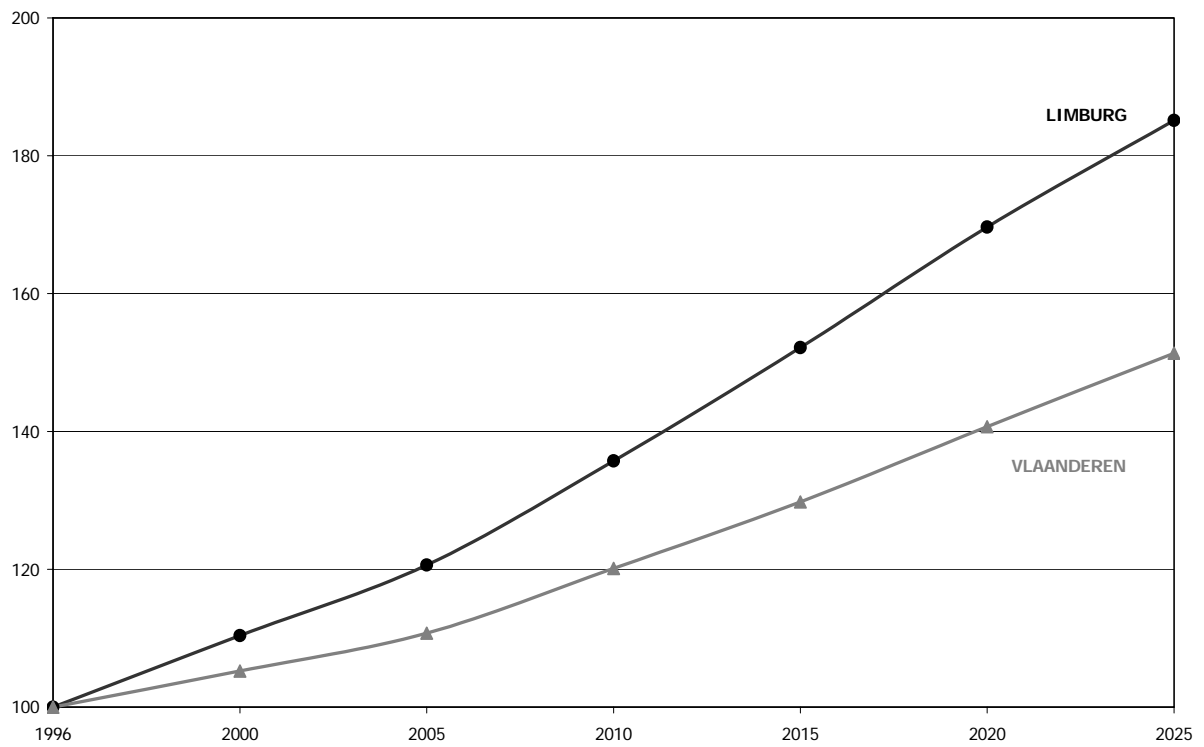
Bron: Studiecel provincie Limburg, op basis van gegevens van het NIS.

Algemeen wordt voorspeld dat de totale bevolking in Vlaanderen tussen 1996 en 2025 met 3,6% zal toenemen. Het aantal 60-plussers en 80-plussers zal in die periode van 30 jaar tijd respectievelijk met 51,4% en 84,6% toenemen. Voor de provincie Limburg zien we dat een totale toename van 7,7% van de bevolking verwacht wordt en dat het aantal 60-plussers en 80-plussers respectievelijk met 85,1% en 163,9% zal toenemen. De stijging is in de provincie Limburg met andere woorden dubbel zo groot wat de totale bevolking en de 80-plussers betreft! Voor het aantal 60-plussers wordt er in de provincie Limburg een stijging van ongeveer 30% meer verwacht dan in Vlaanderen in het algemeen.

Dit wil zeggen dat in de provincie Limburg de 60-plussers die nu 17,6% van de bevolking uitmaken, in 2025 30,2% van de bevolking zullen uitmaken of bijna een derde van de bevolking. Het aandeel 80-plussers zal stijgen van 2,4% in 1996 tot 5,9% in 2025. (Studiecel Provincie Limburg)

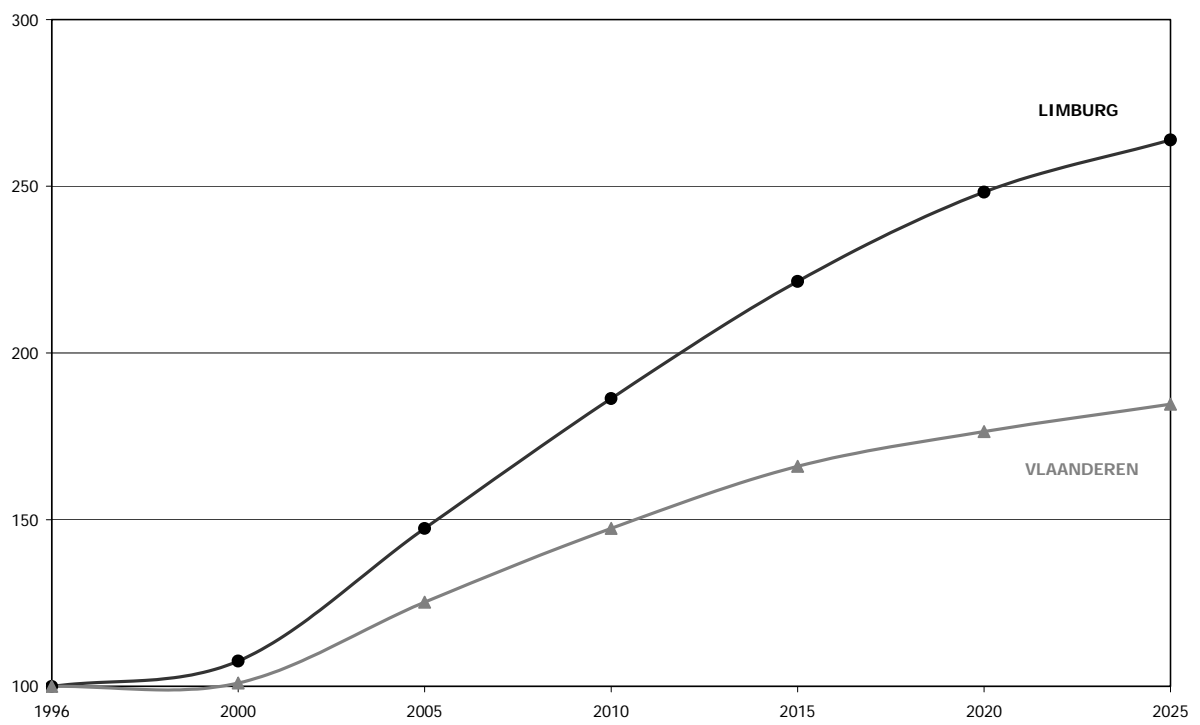
De verwachte evoluties voor het aantal 60-plussers en het aantal 80-plussers worden grafisch voorgesteld in onderstaande figuren.

Figuur 2.2: Evolutie van het aantal 60-plussers in Limburg en Vlaanderen (index 1996 = 100).

Bron: Studiecel Provincie Limburg

Figuur 2.3: Evolutie van het aantal 80-plussers in Limburg en Vlaanderen (index 1996 = 100).

Bron: Studiecel Provincie Limburg

De hier weergegeven resultaten geven des te meer de noodzaak aan voor het uitbouwen van zorg voor ouderen. Bovendien blijkt dat de provincie Limburg zich op het vlak van seniorenvoorzieningen in een bijzondere situatie bevindt. Deze provincie scoort traditioneel hoog in thuiszorg en telt weinig rustoord- of RVT-bedden. Dit wordt bevestigd door de studie van het LUC 'Seniorenvoorzieningen voor en na 2000'. (Heeren en Thewys, 1999)

Gezien de verwachte evoluties en het concept 'ageing in place' is de uitbouw van thuiszorgorganisaties voor ouderen met andere woorden een noodzaak. We weten immers dat een grote groep van de zwaar hulpbehoevende senioren thuis woont en dat deze groep de volgende jaren sterk in aantal zal toenemen. De behoeften aan thuiszorg zijn met andere woorden niet te onderkennen.

In een volgende stap willen we onderzoeken welke factoren van belang zijn in de zorgbehoeften van senioren. Dit om een beter inzicht te krijgen in de zorgbehoeften van senioren en in welke zorgbehoeften zich vertalen in effectieve zorgvragen.

2. Welke factoren determineren de zorgbehoeften bij senioren?

Uit vorig punt weten we dat er wel degelijk een behoefte aan thuiszorg is bij senioren. We hebben ook aanwijzingen gekregen dat de behoefte aan thuiszorg de volgende jaren verder zal groeien. Een belangrijke stap die hierop volgt, is om te achterhalen welke factoren een belangrijke rol spelen in de zorgbehoefte van senioren. In het vorige punt werd de zelfredzaamheid al gehanteerd om de senioren in verschillende groepen in te delen. In wat volgt zullen we aangeven dat naast deze zelfredzaamheid nog andere factoren een belangrijke rol spelen in de zorgbehoefte van senioren. Ook zal niet elke zorgbehoefte resulteren in een zorgvraag. In wat volgt zullen eveneens een aantal factoren besproken worden die hierin een rol spelen.

De bestaande onderzoeken die de behoeften van ouderen exploreren richten zich meestal op de leefsituatie van de ouderen om aan de hand van deze leefsituatie te besluiten welke behoeften ouderen hebben. Een instituut dat zich al decennia lang bezig houdt met leefsituatieonderzoek in Vlaanderen is het Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudies (CBGS). In 2001 heeft dit instituut een nieuwe leefsituatieonderzoek opgezet bij thuiswonende Vlaamse ouderen (55+). Aangezien dit het meest recente en het meest algemene onderzoek is dat momenteel in de literatuur beschikbaar is, nemen we dit onderzoek als vertrekpunt in onze behoefte-exploratie.

Binnen het LOVO1 (Leefsituatieonderzoek Vlaamse Ouderen) staat het begrip levenskwaliteit centraal. De levenskwaliteit van ouderen wordt bepaald door een aantal factoren in verschillende domeinen. De verschillende domeinen betreffen:

- persoonlijke autonomie
- gezondheid en zelfredzaamheid
- wonen
- arbeid, vrije tijd en pensionering
- relaties en netwerken
- informele en formele hulpbronnen
- welbevinden
- individuele karakteristieken
- socio-economische en culturele factoren

Het onderzoek heeft tot doel de verschillende factoren binnen elk domein te bevragen en op zoek te gaan naar verbanden tussen deze factoren en de levenskwaliteit van ouderen. (Vandenboer e.a., 2001)

Een eerste interessante uitkomst van zulk een leefsituatieonderzoek is de mogelijkheid om met de resultaten een profiel van de gemiddelde senior te schetsen. Daarnaast is het zeker zo interessant om op zoek te gaan naar verbanden tussen kenmerken van de senior of de leefsituatie van de senior en de behoeften aan hulp of het effectieve gebruik van hulp.

Aan de hand van de studie naar de leefsituatie van Vlaamse bejaarden van het CBGS in 2001 kunnen we een globaal profiel schetsen van de thuiswonende Vlaamse senior van 55 tot 90 jaar oud. Deze groep bestaat uit iets meer vrouwen dan mannen. 70% van de senioren is gehuwd, 21% verweduwd, 5% gescheiden en 5% ongehuwd. 58% van de senioren woont enkel samen met de partner. 12% woont samen met de partner en kinderen. 22% van de senioren woont alleen en 4% van de senioren woont enkel samen met kinderen. Tegenover voorgaande onderzoeken van het CBGS blijkt het aandeel van samenwonende koppels onder de 65 plussers te stijgen. Het aandeel van de senioren die samenwonen met de kinderen vertoont een dalende trend.

De senioren hebben gemiddeld 2,2 kinderen. Meer dan 1 op 3 senioren heeft een kind dat op minder dan één kilometer afstand woont en 6 op 10 heeft een kind dat op minder dan 5 kilometer afstand woont. De senioren hebben het meeste sociaal contact met de dochter(s). Daarna komen de zonen, de kleinkinderen en de ouders. Met vrienden en kennissen hebben de senioren veelvuldiger contact dan met de zussen, broers of andere familieleden. Het contact daalt met de leeftijd, met uitzondering van het contact met de dochter(s).

Wat het subjectief welbevinden of de eenzaamheid van de senioren betreft kunnen we stellen dat vereenzaming geen algemeen verschijnsel is onder senioren. 63% van de senioren geeft aan niet eenzaam te zijn. Dit wijst op een positieve trend.

Wat de sociaal economische status betreft hebben de jongbejaarden een hogere opleiding genoten dan de oudere senioren. Ook hun inkomensniveau ligt hoger. Dit geldt voornamelijk voor de mannelijke senioren. De senioren hebben een andere levensstijl dan de senioren van 25 geleden. Dit zorgt ervoor dat ook het noodzakelijk geacht inkomen stijgt.

De mate van zelfzorg en de mate waarin de senioren actief zijn in de vrije tijd is sterk afhankelijk van de functionele beperkingen waarmee de senioren mee geconfronteerd worden. Meer dan de helft van de 55 plussers heeft geen functionele beperkingen. Naarmate de leeftijd stijgt, nemen ook de functionele beperkingen toe. In de groep 75 tot 90 jarigen heeft nog 45% van de senioren geen functionele beperkingen. Maar 3 op 10 van de senioren in deze groep heeft continu last van functionele beperkingen. 1 op 10 van de 75 plussers is afhankelijk van hulp bij het zich aankleden en bij de dagelijkse lichaamshygiëne. 40% van de 75 plussers heeft hulp nodig bij zwaar huishoudelijk werk. Tot slot doen vrouwen meer aan zelfzorg dan mannen.

De senioren zijn echter zelf niet enkel afhankelijk van hulp. Ze bieden zelf ook veel hulp aan anderen. Meer dan 1 op 4 van de 55 plussers biedt regelmatig of af en toe hulp aan anderen buiten het huishouden. Deze anderen zijn voornamelijk de kinderen, voor wie men op de kleinkinderen let en huishoudelijke klusjes opknapt. Daarnaast wordt ook veel hulp geboden door de senioren aan hun ouders. Het gaat daarbij vooral om boodschappen doen en hulp in het huishouden. (Vandenboer e.a., 2003)

Het OCMW van Genk heeft het departement Sociologie van de Katholieke Universiteit van Leuven de opdracht gegeven om een leefsituatieonderzoek uit te voeren bij de Genkse senioren in het kader van het Toekomstplan Oudere Genkenaren. In dit onderzoek wordt eveneens een profiel geschetst van de gemiddelde Genkse senior: Er zijn iets meer vrouwelijke senioren dan mannelijke senioren in Genk (respectievelijk 56% en 44%). 70% van de Genkse senioren is gehuwd, 23% verweduwd, 5% gescheiden en 3% ongehuwd. 92% van de senioren heeft kinderen. En meer dan 50% van de senioren ziet minstens één van de kinderen dagelijks. Iets meer dan de helft van de senioren (53%) woont samen met de partner, 23% woont alleen en 12% woont samen met de echtgeno(o)t(e) en kind(eren).

Naar opleidingsniveau zien we dat 30% enkel een diploma lager onderwijs heeft. 35% heeft een diploma lager middelbaar onderwijs en 17% een diploma hoger middelbaar onderwijs. Verder heeft 10% een hogeschooldiploma en 3% een universiteitsdiploma.

Wat de financiële toestand van de senioren betreft zien we dat 28% een inkomen heeft dat lager is dan 1.000 euro per maand. 41% heeft een inkomen tussen 1.000 en 1.500 euro per maand en 21% een inkomen hoger dan 1.500 euro per maand. (Declercq, 2001)

In een aantal onderzoeken worden een aantal oorzakelijke verbanden beschreven met betrekking tot behoeften aan thuiszorg of het gebruik van thuiszorg door ouderen.

Uit een doctoraatsstudie van Kempen in 1990 naar de individuele determinanten in het gebruik van professionele thuiszorg door ouderen volgt dat vooral de volgende 5 factoren een belangrijke rol

spelen in de verklaring van het gebruik van professionele thuiszorg en in de mate van gebruik van deze professionele thuiszorg door ouderen:

- zelfredzaamheid
- de beschikbaarheid van informele thuiszorg
- het al of niet alleen wonen
- het inkomen
- het geslacht

Wanneer de mate van zelfredzaamheid van ouderen afneemt, zal men in grotere mate gebruik maken van professionele thuiszorg. Ook ouderen die weinig of geen informele thuiszorg ter beschikking hebben, zullen meer gebruik maken van professionele thuiszorg. Hetzelfde geldt voor ouderen die alleen wonen. Wat het inkomensniveau betreft wijst de studie uit dat ouderen met een laag inkomen meer voorkomen in de groep gebruikers van professionele thuiszorg, maar dat ze relatief minder thuiszorg krijgen. En er zijn meer vrouwen die professionele thuiszorg krijgen. (Kempen, 1990)

Een ander onderzoek (Huijsman, 1990) bevestigt grotendeels deze resultaten. In dit onderzoek komt men tot de conclusie dat het gebruik van voorzieningen door ouderen samenhangt met:

- de zelfredzaamheid
- het al of niet alleenstaand zijn
- de eenzaamheid
- de psychische en lichamelijke gezondheid
- de beschikbaarheid van informele hulp

(Huijsman, 1990)

Ook in het onderzoek dat uitgevoerd werd bij de Genkse senioren kwam men tot gelijkaardige conclusies. Binnen dit onderzoek werd niet enkel de leefsituatie van de senioren bevraagd, maar werd eveneens naar de kennis en het gebruik van dienstverlening door de Genkse senioren gepeild. Wat het gebruik van de dienstverlening betreft vindt men een verband met:

- het wonen in een impulswijk
- de leeftijd
- de contactfrequentie met de kinderen
- het al of niet alleen wonen
- de gezondheidstoestand
- het psychisch welbevinden

Via een aantal indicatoren voor kansarmoede en sociale uitsluiting werden in het kader van het Sociaal ImpulsFonds (SIF) bepaalde wijken in Genk ondergebracht onder de noemer 'impulswijk'. Senioren die in een impulswijk wonen maken meer gebruik van de dienstverlening. Het gebruik van de dienstverlening stijgt met de leeftijd. Naarmate senioren minder contact hebben met hun kinderen stijgt eveneens het gebruik van dienstverlening. Ook alleenwonende senioren maken meer gebruik

van dienstverlening. Daarnaast laten een slechte gezondheidstoestand en een laag psychisch welbevinden ook het gebruik van dienstverlening het gebruik van dienstverlening stijgen.

De kennis van de dienstverlening bij de Genkse senioren blijkt samen te hangen met:

- het wonen in een impulswijk
- de leeftijd
- het zelf hulp geven aan anderen
- de gezondheidstoestand
- de frequentie van bezoek aan de huisarts
- het al of niet allochtoon zijn
- het opleidingsniveau

Senioren die in een impulswijk wonen kennen de dienstverlening minder. De kennis van de dienstverlening daalt met de leeftijd van de senioren. Senioren die zelf hulp geven aan anderen hebben een betere kennis van de dienstverlening. Naarmate de gezondheidstoestand van de senioren beter is, heeft men een ruimere kennis van de dienstverlening. Senioren die vaak een bezoek brengen aan de huisarts hebben eveneens een ruimere kennis van de dienstverlening. Allochtone senioren hebben dan weer een kleinere kennis van de dienstverlening en hoger opgeleide senioren een betere kennis van de dienstverlening. (Declercq, 2001)

Tot slot wordt in een onderzoek naar de programmatie van diensten voor logistieke en aanvullende thuiszorg een positief verband gevonden tussen fysieke beperkingen van ouderen en het beroep doen op poetshulp. Er wordt eveneens een gelijkaardig verband gevonden tussen psychische beperkingen en het gebruik van poetshulp. (Breda, 2002b)

Uit deze gegevens kunnen we afleiden dat niet alle senioren zorgbehoeften hebben en dat niet alle senioren met zorgbehoeften ook een zorgvraag stellen. De zorgbehoeften en de zorgvraag hangen samen met een aantal kenmerken van de senior en van de leefsituatie van de senior. Aan de hand van deze kenmerken kunnen we echter wel een aantal seniorengroepen benoemen met een verhoogde kans op zorgbehoeften en zorgvragen. Het betreft de oudere senioren, voornamelijk vrouwen, met een laag inkomen, met een beperkte zelfredzaamheid, met psychische en lichamelijke gezondheidsproblemen, die vereenzaamd zijn, die een beperkt aantal kinderen hebben of een beperkt contact hebben met hun kinderen. Daarnaast betreft het senioren die in een impulswijk wonen, alleen wonen en slechts in beperkte mate beroep kunnen doen op informele thuiszorg.

3. Welke hulpbehoeften hebben senioren?

Om een dienstverleningsorganisatie in de (aanvullende) thuiszorg aan senioren op te zetten rest ons echter nog een belangrijke vraag:

- welke behoeften aan thuiszorg hebben senioren?

En aangezien wij ons richten op aanvullende thuiszorg breiden we deze vraag uit met volgende vraag:

- welke behoeften worden niet of niet voldoende ingevuld door de reguliere thuiszorgdiensten?

Op deze vragen vinden we in de bestaande onderzoeken slechts in beperkte mate een antwoord.

In het rapport van CBGS van 1988 vinden we een aantal verwijzingen naar concrete zorgbehoeften van de Vlaamse senioren. Wat mobiliteit van senioren betreft blijken vooral trappen lopen en het afleggen van lange afstanden een probleem. Binnen de persoonsverzorging is er vooral aan voetverzorging een grote behoefte (20%). De grootste behoeften aan huishoudelijke hulp situeren zich in zwaar huishoudelijk werk, wassen, strijken en reparaties aan het huis.

Binnen de zorgverlening primeert de mantelzorg. Deze mantelzorg wordt voornamelijk uitgevoerd door de partner en de kinderen, waarbij de partner vooral de routine klussen op zich neemt en de kinderen vooral het zwaar werk en het vervoer voor rekening nemen.

Volgens de bejaarden zelf wordt tot slot aangegeven dat 1 à 2 % van de behoeften aan persoonszorg en huishoudelijke zorg niet ingevuld wordt. Van de behoeften aan hulp voor zware huishoudelijke taken en vervoer wordt ongeveer 3% niet ingevuld volgens de senioren. (Dooghe e.a., 1988)

In het onderzoek bij de Genkse senioren wordt door 25% van de senioren aangegeven dat ze hulp nodig hebben bij activiteiten die bemoeilijkt worden door ziekte of een handicap en dat deze hulp beschikbaar is. 54% van de senioren geeft aan dat ze momenteel geen hulp nodig hebben, maar dat deze beschikbaar zou zijn indien nodig. De oningevulde reële behoefte bedraagt 10%. 10% van de senioren geeft immers aan dat men momenteel hulp nodig heeft, maar dat deze niet beschikbaar is. Daarnaast geeft 11% van de senioren aan momenteel geen hulp nodig te hebben, maar dat de hulp ook niet beschikbaar zou zijn, indien nodig. Dit wijst op mogelijk oningevulde behoeften.

Ook hier werd gevraagd van wie men hulp verwacht. Hierop antwoordt de overgrote meerderheid van de senioren dat ze vooral hulp verwachten van hun partner en van hun (schoon)kinderen.

Naast de behoeften werd in dit onderzoek ook het effectieve gebruik van diensten bevraagd. De meest gebruikte diensten zijn de thuisverpleging, de bibliotheek, het dienstencentrum en de sociale dienst van het OCMW. Als reden van niet-gebruik wordt door 92% van de senioren aangegeven dat men deze diensten niet nodig heeft. En 3% van de senioren geeft aan geholpen te worden door familie. De overige 5% heeft met andere woorden een andere reden van niet-gebruik van de dienst. Mogelijkerwijze gaat het hierbij om niet ingevulde behoeften van senioren. (Declercq, 2001)

In voorgaande onderzoeken kwam de mantelzorg naar voor als een belangrijke schakel in de thuiszorg aan senioren. Deze mantelzorg wordt voornamelijk verleend door de partner of de

(schoon)kinderen van de senior. De mantelzorgverzorger verzorgt vooral de begeleidende hulp en het huishouden. Echte verzorgende activiteiten worden minder vaak door de mantelzorgverzorger uitgevoerd. De inwonende mantelzorgverzorger voert echter meer verzorgende activiteiten uit en doet ook meer huishoudelijke taken. (Kempen, 1985)

In een onderzoek gericht op mantelzorg wordt een profiel van de gemiddelde mantelzorgverzorger geschetst. 64% van de mantelzorgverzorger is vrouw (tegenover 36% mannen). De meeste mantelzorgverzorger (43%) zijn tussen 45 en 64 jaar oud. Daarnaast zijn ook veel mantelzorgverzorger (24%) tussen 65 en 74 jaar oud. In 49% van de gevallen is de mantelzorgverzorger de partner van de zorgbehoevende. In 27% van de gevallen gaat het om de dochter van de zorgbehoevende. En tot slot, 44% van de mantelzorgverzorger is zelf gepensioneerd en 34% is thuiswerkend. (Hedebouw e.a., 1988)

In hetzelfde onderzoek worden een aantal maatschappelijke factoren geschetst die de mantelzorg onder druk zetten. Een eerste factor is de verminderde beschikbaarheid van familie. Er is sprake van gezinsverdunding (een kleiner aantal kinderen). Daarnaast wonen kinderen tegenwoordig verder weg van de ouders dan vroeger. Bovendien is er een daling van het aantal senioren die inwonen bij hun kinderen. Ook de afnemende gezinscohesie ten gevolge van echtscheidingen heeft een verminderde beschikbaarheid van mantelzorg tot gevolg. Een volgende belangrijke factor die de mantelzorg onder druk zet, is de stijgende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen. (Hedebouw e.a., 1988)

De mantelzorg neemt echter een belangrijke plaats in in de thuiszorg. Mantelzorg maakt immers in onderling aanvullende wissel- en samenwerking met de professionele thuiszorg een langer verblijf in het thuismilieu mogelijk voor de senior. We kunnen met andere woorden stellen dat met de afbrokkeling van de mantelzorgnetwerken ten gevolge van een aantal maatschappelijke verschuivingen in de familiale situatie, de gehele thuiszorg aan zorgbehoevende senioren in het gedrang komt. Zeker tegen de achtergrond van de sterke vergrijzing van de bevolking en het aanbod aan intramurale ouderenvoorzieningen legt deze ontwikkeling een sterke hypotheek op de opvangmogelijkheden voor ouderen. Zij vormt tevens ook het argument bij uitstek om naast de nodige aangroei van intramurale opvangplaatsen op middellange termijn onverwijld ook in de uitbouw van het sociale economie aanbod te voorzien. De informele hulp of mantelzorg kan immers geformaliseerd worden in de sociale economie, waarbij de sociale economie dan een ondersteunende en aanvullende taak heeft in de thuiszorg naast de professionele diensten in de reguliere thuiszorgsector.

Aangezien we uit de onderzoeken die we hierboven beschreven hebben, onvoldoende informatie kunnen halen over welke behoeften er leven onder de oudere bevolking en over welke behoeften niet of onvoldoende ingevuld worden, hebben we zelf een behoefteonderzoek opgezet. De opzet en de resultaten van dit onderzoek worden hierna uitgebreid uiteengezet.

HOOFDSTUK 3 : Behoeftonderzoek

1. Opzet behoeftonderzoek

Voor de opzet van het behoeftonderzoek hebben we ons gebaseerd op het boek 'Needs assessment. A creative and practical guide for social scientists'. Het betreft een handleiding voor het uitvoeren van een behoeftonderzoek. Men raadt aan schematisch te werk te gaan. Allereerst is het noodzakelijk om de behoeften die men wil bevragen te omschrijven in één onderzoeksvraag. Elke term die in deze onderzoeksvraag voorkomt, moet vervolgens duidelijk omschreven worden. Wanneer dit gebeurd is, kan men de onderzoeksvraag opnieuw uit elkaar trekken en opdelen in verschillende sub-onderzoeksvragen. Per sub-onderzoeksvraag wordt vervolgens bekeken welke gegevens bevestigd dienen te worden om ze te beantwoorden en van welke bronnen deze gegevens bekomen kunnen worden. Aan de hand van deze gegevens wordt het duidelijk welke groep we zullen bevragen en welke analysetechnieken gehanteerd zullen worden om de resultaten te interpreteren. (Revière e.a., 1996)

1.1 De centrale onderzoeksvraag betreft de volgende: Welke behoeften aan aanvullende hulp hebben thuiswonende senioren?

De term *behoefte* wordt in het Groot woordenboek der Nederlandse taal van van Dale omschreven als: 'het bewust gemis van iets dat niet of zeer bezwaarlijk ontbeerd kan worden'. Wij willen bij deze definitie de nadruk leggen op het woord 'bewust'. We gaan er immers van uit dat personen zich bewust zijn van hun behoeften en dat we de behoeften dus ook kunnen bevragen.

Een andere definitie noemt een behoefte de kloof tussen een reële en ideële situatie, waarbij de behoefte erkend moet worden door de maatschappij en waarbij de situatie veranderbaar moet zijn. (Revière e.a., 1996) Belangrijk in deze definitie is dat de behoefte aanvaardbaar moet zijn in de samenleving.

Binnen ons behoeftonderzoek richten wij ons met andere woorden tot behoeften die door de persoon zelf worden gevoeld als een gemis en die aanvaardbaar zijn in de huidige maatschappelijke context. Behoefte is hierbij niet gelijk aan een effectieve hulpvraag. Een hulpvraag komt slechts tot stand wanneer de persoon die een bepaalde behoefte voelt op zoek gaat naar een oplossing om deze behoefte in te vullen.

We gebruiken in onze centrale onderzoeksvraag het woord *hulp* in de plaats van zorg, omdat we de behoeften van senioren niet enkel in de verzorgende sfeer willen situeren. We spreken ook niet over thuishulp, omdat de hulp zich niet noodzakelijkerwijze thuis moet afspelen.

Met *aanvullend* bedoelen we aanvullend ten aanzien van de reguliere thuiszorgsector, de mantelzorgers en het georganiseerd vrijwilligerswerk en dit zowel in tijd als in taakhoud. Enerzijds kan aanvullende hulp de hulp betreffen die geboden wordt op tijdstippen wanneer de reguliere thuiszorgorganisaties, mantelzorgers of het georganiseerd vrijwilligerswerk niet beschikbaar zijn. Het gaat dan om tijdstippen als 's avonds, 's nachts, in het weekend, op feestdagen of tijdens vakantieperiodes. Anderzijds houdt aanvullende hulp ook het uitvoeren van taken in die door de reguliere thuiszorgdiensten, de mantelzorgers of het georganiseerd vrijwilligerswerk niet uitgevoerd worden.

De groep *senioren* wordt in dit onderzoek zeer ruim opgevat en bevat alle personen van 50 jaar en ouder. Met deze ondergrens sluiten we ons aan bij hetgeen gehanteerd wordt door de vzw ISIS. Zij hanteren een ondergrens van 50 jaar met de bedoeling om zoveel mogelijk personen met een hulpvraag te kunnen opvangen. Aangezien we ons behoefteonderzoek, zoals later uitgebreid aan bod zal komen, deels zullen uitvoeren bij klanten van de vzw ISIS en deels bij leden van de vzw Kristelijke Beweging van de Gepensioneerden leggen wij de ondergrens van de groep senioren eveneens op 50 jaar. Zo behoren alle klanten van de vzw ISIS en alle leden van de vzw KBG tot onze steekproefpopulatie.

Met *thuiswonend* bedoelen we het verblijven in een privé woning en niet in een collectieve setting, zoals een rusthuis. Dit is onafhankelijk van de personen met wie de senior samenwoont. Een senior die inwoont bij een kind, is eveneens een thuiswonende senior. Een geestelijke die samenwoont met andere geestelijken in een abdij, klooster, ... wordt door ons ook beschouwd als een thuiswonende senior.

1.2 De sub-onderzoeksvragen

Om van de centrale onderzoeksvraag te evolueren tot een bevragsinstrument moeten we de onderzoeksvraag uiteentrekken in verschillende sub-onderzoeksvragen.

Algemeen bekeken zijn we op zoek naar de behoeften van de thuiswonende senioren. Hiertoe kunnen we om te starten het gebruik van dienstverlening bekijken. Dit geeft ons een eerste idee van de behoeften van de senioren. Het gaat hierbij dan wel om reeds ingevulde behoeften. Daarnaast kunnen we de senioren ook vragen welke behoeften ze hebben die momenteel niet ingevuld zijn.

Een belangrijke vraag naar operationalisering van de centrale onderzoeksvraag is voor welke activiteitscategorïën we de behoeften bevragen. Wij opteren ervoor om hierin zo ruim mogelijk te gaan en alle mogelijke activiteiten te bevragen. We willen ons in dit behoefteonderzoek immers richten op levenskwaliteit en niet enkel op fysieke gezondheid. We maken een onderscheid tussen een vijftal activiteitscategorïën: verzorgende activiteiten, huishoudelijke activiteiten, begeleidende hulp, sociale ondersteuning en vrije tijdsbesteding. De eerste drie categorïën hebben vooral te maken met

de fysieke zelfredzaamheid van de senior. Verzorgende activiteiten slaan op de persoonsverzorging van de persoon, zoals het zich wassen, kleden etc. De tweede categorie beslaat alles wat met het huishouden van de senior te maken heeft: eten maken, schoonmaak, huisdieren verzorgen, klusjes aan huis etc. Begeleidende hulp bestaat uit het begeleiden van de senior om zich ergens naartoe te verplaatsen, zoals naar de winkel of de bank. Verder houdt dit ook het toezien op het juist uitvoeren van medische voorschriften in of hulp bij de afwikkeling van administratieve aangelegenheden.

De categorie sociale ondersteuning heeft betrekking op oppas of gezelschap bij de senior overdag of 's nachts, op het maken van een wandeling etc. De laatste categorie heeft betrekking op alle mogelijke activiteiten die een senior mogelijk uitvoert. Het gaat van televisie kijken, over kaarten, tot naar theater gaan, sporten of vrijwilligerswerk. Het is mogelijk dat senioren ook met betrekking tot deze activiteiten behoeften hebben.

Per activiteitscategorie wordt aan de senioren gevraagd of ze momenteel hulp ontvangen bij deze activiteiten. Indien dit het geval is, wordt gepeild wie de hulp verstrekt. Om mogelijke oningevulde behoeften op te sporen wordt eveneens gevraagd of de ontvangen hulp voldoende is. Indien de senior aangeeft nog bijkomende hulp te kunnen gebruiken wordt hem gevraagd om welke reden dit is. Is dit omdat de hulp op bepaalde tijdstippen niet beschikbaar is of omdat de hulpverlener overbelast is, of omdat de hulpverlener niet alle nodige taken kan of mag uitvoeren?

Voor de activiteiten waarvoor de senior momenteel nog geen hulp ontvangt, wordt gevraagd of hij hulp zou kunnen gebruiken. Indien dit het geval is, wordt bijkomend gevraagd van wie hij de hulp bij voorkeur zou ontvangen en of men bereid is om te betalen voor de hulpverlening.

Wanneer we voor al deze verschillende activiteiten binnen deze 5 activiteitscategorieën de behoeften van de senioren in kaart gebracht hebben, zouden we een redelijk volledig beeld moeten hebben van alle mogelijke behoeften die leven onder de bevraagde senioren.

Daarnaast zijn er echter nog een aantal interessante gegevens die we mee willen bevragen. Uit de literatuurstudie bleek reeds dat senioren een belangrijke groep vormen in de mantelzorg. De zorg die senioren aan andere senioren bieden, willen we ook mee bevragen. Dit met het oog op de mogelijke overbelasting van de mantelzorger waarop de aanvullende thuiszorg kan inspelen.

Tot slot willen we ook een aantal persoonskenmerken, zoals geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, inkomen, burgerlijke stand, woonsituatie en aantal kinderen bevragen, zodat we een profiel van de senioren kunnen opstellen.

De volledige vragenlijst wordt bijgevoegd in bijlage 1.

1.3 De bevraging

Nu we de vragenlijst hebben opgesteld is het belangrijk om te beslissen op welke manier de bevraging zal gebeuren. Gezien de doelgroep wordt er gekozen om de vragenlijsten te laten afnemen door interviewers bij de senioren thuis. We moeten immers rekening houden met de mogelijkheid dat sommige senioren kampen met functionele beperkingen om de vragenlijst te lezen en in te vullen. De interviewer gaat dus bij de senioren thuis langs om samen met hen de vragenlijst in te vullen. Dit is echter een zeer tijdsintensief proces. Eerst wordt de senioren een brief verstuurd, waarin het onderzoek aangekondigd wordt. Vervolgens worden de senioren telefonisch gecontacteerd om te vragen of ze bereid zijn mee te werken met het onderzoek. Indien ze bereid zijn om mee te werken maakt de interviewer een afspraak om bij hen thuis de vragenlijst te komen afnemen. Het afnemen van de vragenlijst zal naar schatting ongeveer een uur in beslag nemen. Daarnaast komen nog de verplaatsingen van de interviewers.

Hoewel dit een zeer tijdsintensief proces is, verkiezen we toch om deze werkwijze te volgen. De respons is immers gegarandeerd zeer hoog. De senioren worden immers persoonlijk aangesproken en vooraf gevraagd of ze toestemmen om mee te werken. De interviewers maken dus enkel verplaatsingen voor de senioren die zeker meewerken aan de bevraging. Daarnaast is ook de kwaliteit van de ingevulde vragenlijsten gegarandeerd. De interviewers krijgen immers een interviewertraining waarbij de vragenlijsten en de manier van bevragen besproken worden.

1.4 De steekproef

Een laatste punt in de voorbereiding van de bevraging is het samenstellen van de steekproef uit de onderzochte populatie. Onze onderzoekspopulatie bestaat uit personen ouder dan 50 jaar. Om tot een steekproef te komen, hebben we een aantal praktische overwegingen gemaakt. Een eerste overweging heeft betrekking op de grootte van de steekproef. Gezien de beperkte middelen en de manier van bevragen hebben we berekend dat ongeveer 300 personen bevroegd kunnen worden. Een andere afweging is van geografisch aard. Wij hebben ervoor geopteerd om ons te beperken tot de provincie Limburg. Gezien de beperkte middelen is het niet mogelijk om voldoende personen te bevragen om in de analyses vergelijkingen tussen geografische regio's of tussen stedelijke en landelijke gebieden te maken. Bovendien beperken we de kosten van de bevraging door ons te beperken tot de provincie Limburg. De vragenlijsten worden immers afgenomen door de medewerkers van de vzw ISIS en de vzw BLM. Deze 2 vzw's zijn beiden gevestigd in de provincie Limburg.

De hamvraag blijft echter welke senioren we bevragen. We richten ons op de 50-plussers in de provincie Limburg. Aangezien onze bevraging betrekking heeft op aanvullende hulp aan senioren willen we enerzijds hulpbehoevende senioren opnemen in de steekproef, maar anderzijds willen we ook een aantal niet hulpbehoevende senioren opnemen in de steekproef om te onderzoeken of deze groep senioren eventuele hulpbehoeften hebben.

We hebben een steekproef samengesteld met een 200-tal klanten van ISIS en een 100-tal leden van de vzw KBG (Kristelijke Beweging van Gepensioneerden).

De vzw KBG (Kristelijke Beweging van Gepensioneerden) is de grootste ouderenvereniging in Vlaanderen. Diensten die door KBG verleend worden, zijn de pensioendienst waar mensen informatie kunnen krijgen over allerlei zaken met betrekking tot hun pensioen, belangenbehartiging en de rusthuiswerking. Activiteiten die door KBG georganiseerd worden zijn onder andere de seniorenacademie, reizen, seniorensport, creatieve activiteiten en activiteiten in verband met mediagebruik.

Wij hebben voor dit behoefteonderzoek contact genomen met het verbond KBG Limburg om hun medewerking te vragen aan dit onderzoek. Op verbondsniveau werd dan een willekeurige steekproef van 150 KBG leden getrokken. Het doel is om van deze 150 personen er 100 te bevragen.

2. Resultaten behoefteonderzoek

In dit deel van ons onderzoeksrapport zullen we de resultaten van dit behoefteonderzoek beschrijven. Hierbij ligt vanzelfsprekend de nadruk op de hulpbehoeften van de senioren. Maar vooraleer we overgaan tot de bespreking van de resultaten voor deze behoeften willen we onze steekproef kaderen. In een eerste puntje bespreken we de representativiteit van onze steekproef. Daarna schetsen we het profiel van de senioren die we bevraagd hebben aan de hand van een aantal socio-demografische kenmerken, zoals geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en dergelijke.

2.1 De steekproef

2.1.1 De representativiteit van de steekproef

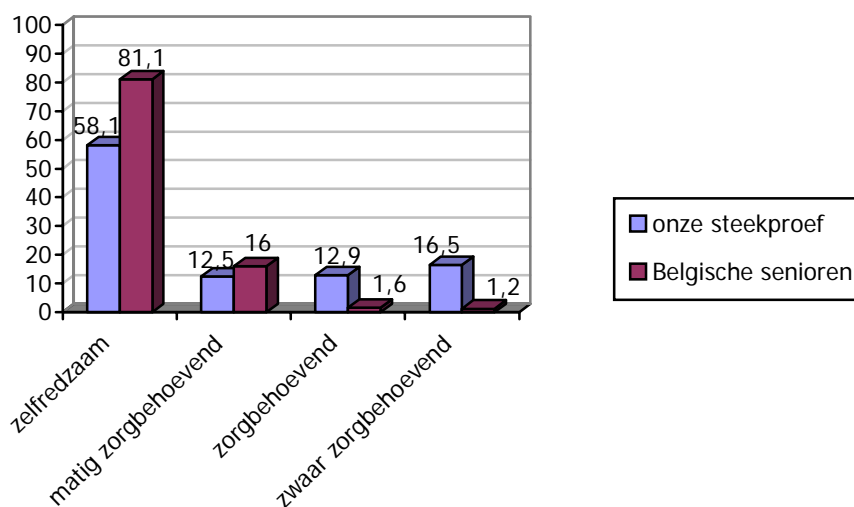
Voor we de resultaten van dit behoefteonderzoek beginnen te bespreken willen we een belangrijke bemerking maken met betrekking tot de interpretatie van de gegevens. Onze steekproef is geen representatieve steekproef voor de ouderenbevolking in Vlaanderen of in Limburg. Onze steekproef bestaat uit 204 klanten van de vzw ISIS en uit 75 leden van de vzw KBG. De klanten van de vzw ISIS kunnen we algemeen omschrijven als hulpbehoevende senioren. De leden van KBG hebben we in onze steekproef opgenomen om ook een beeld te krijgen van de hulpbehoeften van meer actieve senioren. We gaan er immers van uit dat de leden van KBG senioren zijn met minder hulpbehoeften. Maar het is mogelijk dat ook deze senioren hulpbehoeften hebben.

Onze steekproef is niet representatief voor de ouderenbevolking in het algemeen, want ze bevat een groter aandeel hulpbehoevenden dan een representatief staal van de seniorenbevolking. Dit wordt duidelijk uit de cijfers in onderstaande figuur waarin we onze steekproef vergelijken met de Belgische 65-plussers wat zorgafhankelijkheid betreft. De categorieën in de figuur worden opgemaakt volgens de Katz-schaal. Deze schaal meet een aantal functionele beperkingen van de senioren met als doel de zorgafhankelijkheid van de senioren vast te stellen. De functionele beperkingen die gemeten worden zijn de volgende: de mogelijkheid om zich zelfstandig te verplaatsen binnenshuis, de mogelijkheid om zelfstandig naar toilet te gaan, de mogelijkheid om zelf de dagelijkse persoonsverzorging uit te voeren, incontinentie, de mogelijkheid om zichzelf aan- en uit te kleden en de mogelijkheid om zelf te eten. De senioren die al deze functies zelfstandig kunnen uitvoeren behoren tot de categorie 'zelfredzaam'. Senioren die voor 1 of 2 functies afhankelijk zijn van hulp behoren tot de 'matig zorgbehoevende senioren'. Senioren die voor 3 of 4 functies afhankelijk zijn van hulp behoren tot de 'zorgbehoevende senioren'. En senioren die voor 5 of 6 functies afhankelijk zijn van hulp behoren tot de 'zwaar zorgbehoevende senioren'.

De cijfers die in de figuur weergegeven worden voor de Belgische bevolking +65 zijn afkomstig van voorspellingen voor de toestand van de Belgische bevolking op 31/12/2002 van het Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS) uit 1997. (Breda e.a., 2002a) De cijfers voor onze steekproef hebben

betrekking op alle 279 door ons bevroegde senioren. De leeftijdsongrens van onze steekproef is 50 jaar. De senioren groepen uit beide kolommen zijn met andere woorden niet volledig vergelijkbaar. Daarnaast gaat het, zoals we eerder reeds aangaven, bij de cijfers voor de Belgische seniorenbevolking niet om exacte cijfers maar over voorspellingen. De cijfers moeten dus met enige voorzichtigheid benaderd worden. De vergelijking heeft enkel tot doel duidelijk te maken dat onze steekproef geen representatief staal van de Belgische seniorenbevolking betreft.

Figuur 3.1: Vergelijking van de steekproef met de Belgische seniorenbevolking (65+) naar zorgafhankelijkheid. (in %)

Bron Belgische senioren: Breda e.a., 2002a

Uit de vergelijking van de zorgafhankelijkheid van de senioren in onze steekproef met die van de gemiddelde Belgische seniorenbevolking blijkt duidelijk dat onze steekproef veel meer zorgbehoevende senioren bevat dan in een gemiddelde seniorenbevolking voorkomen. Onze steekproef mag dus niet beschouwd worden als een afspiegeling van de gemiddelde seniorenbevolking wat zorgbehoevendheid betreft.

Het doel van dit behoefteonderzoek is om aan te geven welke behoeften leven in de door ons bevroegde seniorenbevolking. Daarom was het voor ons ook veel interessanter om een groot aandeel hulpbehoevende senioren te bevroegen. Bij de interpretatie van onze resultaten willen we ons niet zozeer focussen op aantallen, maar leggen we de nadruk op het signaleren van behoeften. Het is immers onze bedoeling aan te geven welke behoeften senioren mogelijk hebben en waar er leemtes bestaan in de invulling van de behoeften.

2.1.2 Het profiel van de senioren

Om u een duidelijker beeld te schetsen van de senioren die we bevroegd hebben, geven we in dit puntje een overzicht van een aantal socio-demografische kenmerken. We zullen ook telkens de gegevens voor onze steekproef vergelijken met gegevens voor de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking (55+). Deze gegevens zijn afkomstig uit het Leefsituatie Onderzoek Vlaamse Ouderen, een onderzoek uitgevoerd in 2001 door het CBGS in een representatief staal van de Vlaamse zelfstandig wonende ouderenbevolking (55 tot 90 jaar oud). De verschillen tussen onze steekproef en de steekproef van het LOVO geven weer voor welke kenmerken onze steekproef afwijkt van de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking.

Geslacht

Onze steekproef bestaat uit 209 vrouwen en 68 mannen. Dit wil zeggen dat 75,5% van onze steekproef vrouw is en 24,5% man. In de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking ligt deze verhouding anders. Gemiddeld is 54,1% vrouw en 45,9% man. Onze steekproef bevat met andere woorden een oververtegenwoordiging van vrouwen.

Leeftijd

De gemiddelde leeftijd in onze steekproef is 75,5 jaar oud. De jongste senior in onze steekproef is 51 jaar oud, de oudste 96 jaar oud. Om onze steekproef te vergelijken met de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking bekijken we de verdeling in onderstaande tabel.

Tabel 3.1: Leeftijd. (in %)

Categorie	Onze steekproef	Vlaamse 55+
51-54 jaar	2,2	/
55-64 jaar	11,6	40,2
65-74 jaar	26,7	38,5
75-84 jaar	44,0	20,1
85-89 jaar	9,4	3,1
90-96 jaar	6,1	/

Bron Vlaamse 55+: Vandenboer e.a., 2003.

In de tabel zien we dat het merendeel van de senioren in dit behoefteonderzoek tussen 65 en 84 jaar oud zijn. Verder zijn de oudere senioren meer vertegenwoordigd dan de jongere. Wanneer we de leeftijdsverdeling in onze steekproef vergelijken met de leeftijdsverdeling van de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking blijkt duidelijk dat wij te maken hebben met een relatief oude steekproef. De Vlaamse ouderenbevolking bestaat immers uit meer jongere senioren (55 tot 64 jaar).

Diploma

Met betrekking tot het opleidingsniveau van de senioren hebben we gevraagd naar het hoogst behaalde diploma. De resultaten worden weergegeven in onderstaande tabel. In deze tabel maken we opnieuw de vergelijking met de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking.

Tabel 3.2: Opleidingsniveau. (in %)

Opleidingsniveau	Onze steekproef	Vlaamse 55+
Lager onderwijs	33,0	35,0
Lager Secundair Onderwijs	29,0	22,9
Hoger Secundair Onderwijs	25,1	20,0
Hogeschool of universiteit	10,8	13,4
Post-universitair onderwijs	0,0	/
Andere = geen diploma	0,7	8,6

Bron Vlaamse 55+: Vandenboer e.a., 2003.

Uit de tabel lezen we af dat 1 op 3 van de door ons bevroegde senioren enkel een diploma lager onderwijs heeft. Verder heeft nog bijna 30% enkel een diploma lager secundair onderwijs. 1 op 4 heeft een diploma hoger secundair onderwijs en ongeveer 1 op 10 heeft een diploma van een hogeschool of universiteit. Het opleidingsniveau van de senioren in onze steekproef vertoont een gelijkaardige verdeling als het opleidingsniveau van de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking.

Inkomen

We hebben ook gepeild naar het inkomensniveau van de senioren. Om de vraag niet te direct te stellen werd niet gepeild naar het exacte inkomen, maar naar een aantal inkomenscategorieën. De resultaten worden weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel 3.3: Inkomen van de senioren in onze steekproef. (in %)

Inkomen	Onze steekproef
<500 €	2,5
500 – 1000 €	43,8
1000 – 1500 €	32,2
1500 – 2000 €	14,5
> 2000 €	7,0

De meerderheid van de senioren in onze steekproef heeft een inkomen van 500 € tot 1.500 € per maand. Tot de categorie van minder dan 500 € behoren slechts enkele senioren in onze steekproef en ook tot de hoogste inkomenscategorie behoren slechts een klein deel van de senioren in onze steekproef.

Aangezien in het LOVO onderzoek bij de Vlaamse ouderenbevolking van andere inkomenscategorieën gebruik gemaakt werd, kunnen we de inkomensverdeling in onze steekproef slechts in twee categorieën vergelijken met de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking. Uit onderstaande tabel blijkt dat in onze steekproef het inkomensniveau lager ligt dan in de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking. Dit heeft mogelijk te maken met de hogere leeftijd van de senioren in onze steekproef.

Tabel 3.4: Inkomen. (in %)

Inkomen	Onze steekproef	Vlaamse 55+
< 1000 €	46,3	30,8
> 1000 €	53,7	69,2

Bron Vlaamse 55+: Vandenboer e.a., 2003.

Burgerlijke staat

Wat de burgerlijke staat van de senioren in onze steekproef betreft zien we in onderstaande tabel dat bijna de helft verweduwd is. Meer dan één derde is gehuwd en een aantal senioren zijn ongehuwd en gescheiden.

Tabel 3.5: Burgerlijke staat. (in %)

	Onze steekproef	Vlaamse 55+
Ongehuwd	8,6	4,7
Gehuwd	37,6	69,5
Gescheiden	4,3	5,1
Verweduwd	49,1	20,7

Bron Vlaamse 55+: Vandenboer e.a., 2003.

Uit de vergelijking van onze steekproef met de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking blijkt dat onze steekproef veel meer verweduwde en ongehuwde senioren bevat dan gemiddeld en dat onze steekproef minder gehuwde senioren bevat.

Woonsituatie van de senioren

Een volgend kenmerk dat we bevestigd hebben in ons behoefteonderzoek is de woonsituatie van de senioren. Allereerst hebben we de senioren gevraagd of ze samenwonen met de echtgenoot of partner. Indien dit niet het geval is wordt er gevraagd of de senior samenwoont met een andere persoon dan de echtgenoot of partner. En indien dit zo is wordt gevraagd welke persoon dit is. Uit het LOVO onderzoek nemen we enkel de woonsituatie met betrekking tot de echtgenoot of partner over.

Tabel 3.6: Woonsituatie. (in %)

Samenwonend met echtgenoot of partner	Onze steekproef	Vlaamse 55+
Ja	40,3	71,2
Nee	59,7	28,8

Bron Vlaamse 55+: Vandenboer e.a., 2003.

In onze steekproef wonen slechts 4 op 10 senioren samen met hun echtgenoot of partner. Dit is beduidend minder dan in de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking. Dit bleek hiervoor reeds bij de vergelijking van de burgerlijke staat van de senioren in beide steekproeven. Het verschil heeft mogelijk te maken met de hoge leeftijd in onze steekproef.

Van de senioren in onze steekproef die niet samenwonen met hun echtgenoot of partner woont één derde samen met een andere persoon. Deze persoon is in 75% van de gevallen een kind van de senior. Bijna 10% van de senioren wonen samen met een broer, zus, nicht of neef. Iets meer dan 10% van de senioren woont samen met nog andere personen. Deze personen zijn een vriendin, de ouders en andere kloosterzusters.

Aantal kinderen

De senioren in onze steekproef hebben gemiddeld 3 kinderen. Het minimum bedraagt geen kinderen en het maximum 11 kinderen. In de Vlaamse ouderenbevolking bedraagt het gemiddeld aantal kinderen 2.

Om het aantal kinderen van de senioren in onze steekproef te vergelijken met het aantal kinderen in de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking hebben we in onderstaande tabel de verdeling over een aantal categorieën opgesteld.

Tabel 3.7: Aantal kinderen. (in %)

Aantal kinderen	Onze steekproef	Vlaamse 55+
Geen kinderen	3,6	12,6
1 kind	14,9	22,2
2 kinderen	28,9	29,9
3 of meer kinderen	52,6	35,3

Bron Vlaamse 55+: Vandenboer e.a., 2003.

Meer dan de helft van de senioren in onze steekproef heeft 3 of meer kinderen. Daarnaast heeft bijna 1 op 3 van de senioren 2 kinderen. Minder 1 op 5 senioren heeft één kind of geen kinderen. Uit de vergelijking in de tabel met de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking blijkt nogmaals dat de senioren in onze steekproef meer kinderen hebben dan de gemiddelde Vlaamse senior.

Bezoekfrequentie kinderen

We hebben eveneens de bezoekfrequentie van de kinderen bevraagd. Deze bezoekfrequentie heeft betrekking op het kind dat het meest op bezoek komt bij de senior. De resultaten worden in onderstaande tabel weergegeven. Bijna de helft van de senioren in onze steekproef krijgt dagelijks bezoek van zijn kinderen. Meer dan 40% van de senioren krijgt minstens één keer per week bezoek van de kinderen. Meer dan 5% van de senioren krijgt minstens één keer per maand bezoek van de kinderen en slechts een minderheid van de senioren (2,9%) krijgt minder dan maandelijks bezoek van de kinderen.

In het LOVO onderzoek is een gelijkaardige vraag opgenomen. Hierbij werd wel een onderscheid gemaakt tussen zonen en dochters. We geven in onderstaande tabel beide resultaten weer. Uit de vergelijking van de bezoekfrequentie van de kinderen in onze steekproef en bij de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking blijkt dat de bezoekfrequentie in onze steekproef beduidend hoger ligt. Dit heeft mogelijk te maken met de hulpbehoefte van de senioren in onze steekproef en de mantelzorg die de kinderen bieden.

Tabel 3.8: Bezoekfrequentie. (in %)

Bezoekfrequentie	Onze steekproef	Vlaamse 55+	
		Dochters	Zonen
Dagelijks	49,2	19,9	15,2
Tenminste één keer per week	41,3	29,0	28,1
Tenminste één keer per maand	6,3	9,1	12,5
Meerdere keren per jaar	2,1	2,2	2,9
Eén keer per jaar, zelden of nooit	0,8	2,0	2,4

Bron Vlaamse 55+: Vandenboer e.a., 2003.

Tot zover de beschrijving van onze steekproef. Uit de vergelijking van onze steekproef met de gemiddelde Vlaamse ouderenbevolking blijkt duidelijk dat we niet te maken hebben met een representatieve steekproef, maar met een overwegend oude en vrouwelijke steekproef die bestaat uit meer alleenstaande senioren dan gemiddeld. Deze kenmerken hebben mogelijk te maken met het grote aandeel hulpbehoevende senioren in onze steekproef. In het volgende punt zullen we overgaan tot de kern van de zaak namelijk de beschrijving van de behoeften die we terugvinden bij de senioren in onze steekproef.

2.2 De hulpbehoeften van de senioren

We hebben de behoeften van de senioren in vier categorieën bevraagd: verzorgende activiteiten, huishoudelijke activiteiten, begeleidende hulp en sociale ondersteuning. Met verzorgende activiteiten bedoelen we alle activiteiten die verband houden met de persoonsverzorging van de senioren. Deze activiteiten houden de verplaatsingen binnenshuis, de persoonsverzorging zelf (dagelijkse wasbeurt, het nemen van een bad of douche, het wassen en drogen van het haar, ...), het aan- en uitkleden en het eten in. De huishoudelijke activiteiten betreffen alle activiteiten met betrekking tot het huishouden, zoals eten klaarmaken, schoonmaken, de tuin onderhouden, de huisdieren verzorgen en dergelijke. De begeleidende hulp houdt het vervoer van de senior, het begeleiden van de senior bij het buitenshuis gaan, het opvolgen van de medische voorschriften en dergelijke in. En tot slot, de sociale ondersteuning heeft betrekking op het gezelschap houden, een uitstapje maken en dergelijke. Het verschil tussen de begeleidende hulp en de sociale ondersteuning is dat het bij begeleiding gaat om praktische zaken als naar de bank gaan en dat bij sociale ondersteuning de nadruk ligt op het sociale. Onder sociale ondersteuning valt onder andere een praatje maken met de senior, een koffie gaan drinken op een terrasje en dergelijke.

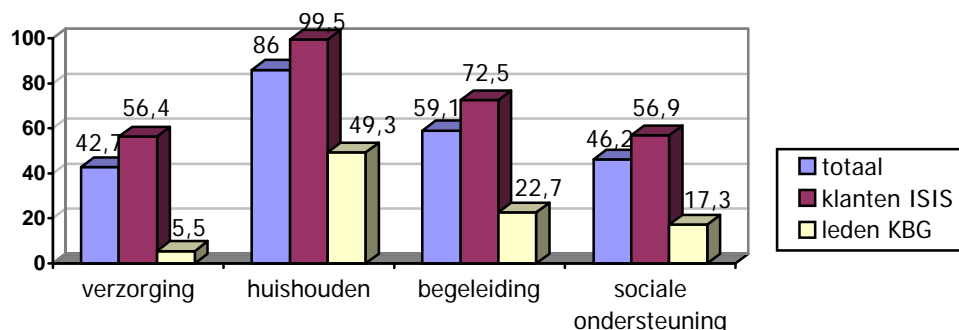
In wat volgt zullen we een aantal begrippen gebruiken om de behoeften van senioren mee aan te duiden. Wanneer we spreken over zorgbehoeften bedoelen we enkel de behoeften aan hulp bij de

verzorgende activiteiten. De term die wij echter zullen gebruiken in dit onderzoek om de algemene behoeften van de senioren uit te drukken, is de term 'hulpbehoeften'. De hulpbehoeften houden alle behoeften aan hulp van een senior in. Dit kan zijn met betrekking tot verzorgende activiteiten, maar ook met betrekking tot huishoudelijke activiteiten, begeleiding of sociale ondersteuning.

Een eerste resultaat van onze behoeftebevraging betreft het aandeel ontvangen hulp op de verschillende activiteitscategorïen in onze steekproef. Dit wordt weergegeven in onderstaande figuur. In deze figuur geven we enerzijds de algemene resultaten voor de totale steekproef weer. Anderzijds worden ook de resultaten apart weergegeven voor de steekproef van ISIS-kanten en de steekproef van leden van KBG. Het doel van deze opsplitsing is om na te gaan in hoeverre de klanten van ISIS en leden van KBG verschillen naar hulpbehoeften. Bij het samenstellen van de steekproef hebben we immers verondersteld dat de leden van KBG minder hulpbehoeften zouden hebben dan de klanten van ISIS.

We willen bij onderstaande figuur bijkomend opmerken dat de hulpbehoeften die hier weergegeven worden voor de klanten van ISIS niet allen ingevuld worden door de vzw ISIS. Het gaat om senioren die klant zijn van ISIS en in die hoedanigheid zijn bevroegd, maar die mogelijk ook hulp krijgen van verschillende andere thuiszorgorganisaties en andere personen. De aantallen in de figuur mogen dus niet geïnterpreteerd worden als hulp verleend door de vzw ISIS.

Figuur 3.2: Ingevulde behoeften per activiteitscategorie. (in %)

Uit deze resultaten kunnen we besluiten dat er aanzienlijke behoeften bestaan onder de door ons bevroegde seniorenbevolking. Meer dan 4 op 10 van de door ons bevroegde senioren heeft zorgbehoeften. Voor de klanten van de vzw ISIS ontvangt meer dan de helft hulp bij verzorgende activiteiten. Bij de leden van KBG zijn er echter zeer weinig senioren die zorgbehoeften hebben.

De overgrote meerderheid van de door ons bevroegde senioren krijgt hulp voor de huishoudelijke activiteiten. Dit is zelfs het geval voor bijna alle klanten van de vzw ISIS. Maar ook bijna de helft van de leden van KBG krijgt hulp in het huishouden. Ook de begeleidende hulp wordt veel verleend aan de senioren in onze steekproef. Bijna 6 op 10 van de door ons bevroegde senioren krijgt één of andere vorm van begeleidende hulp. Bij de klanten van de vzw ISIS is dit zelfs meer dan 7 op 10 senioren. Bij de leden van KBG krijgt 23% begeleidende hulp. En tot slot vinden we dat bijna de helft van de door

ons bevroagede senioren sociale ondersteuning krijgen. Dit ligt ook weer hoger bij de klanten van de vzw ISIS, waarvan 57% sociale ondersteuning krijgen. Bij de leden van KBG ligt dit veel lager. Hiervan krijgt 17% sociale ondersteuning.

Deze resultaten bevestigen ons vermoeden dat onze steekproef is opgebouwd uit een groot aandeel hulpbehoevende senioren. De klanten van de vzw ISIS zijn allen op de één of andere manier hulpbehoevend, want ze ontvangen allen minstens hulp van de vzw ISIS. Ook onder de leden van KBG situeren zich redelijk veel hulpbehoeften. 1 op 2 ontvangt hulp in het huishouden, meer dan 1 op 5 ontvangt begeleidende hulp en iets minder dan 1 op 5 ontvangt sociale ondersteuning. Enkel op de zorgbehoeften scoren de leden van KBG laag. De hulpbehoeften zijn tegen onze verwachtingen in toch redelijk groot bij de leden van KBG.

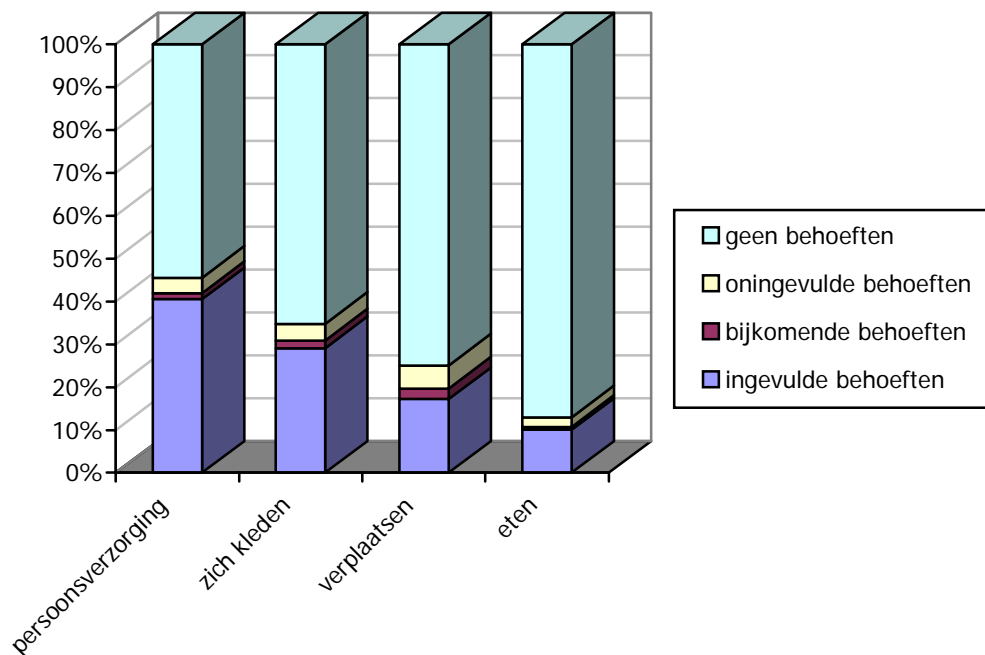
In wat volgt zullen we de behoeften van de senioren uiteenrafelen. Binnen elke activiteitscategorïe hebben we een aantal activiteiten geplaatst. De behoeften werden niet enkel bevroagd per activiteitscategorïe, maar ook per activiteit. Dit biedt ons de mogelijkheid om de behoeften zeer gedetailleerd in kaart te brengen. Daarnaast werken we ook met verschillende soorten behoeften: de ingevulde behoeften, de bijkomende behoeften (onvoldoende ingevulde behoeften) en de oningevulde behoeften. Dit biedt ons de mogelijkheid om vast te stellen voor welke behoeften leemtes bestaan.

De ingevulde behoeften leiden we af uit de hulp die de senior momenteel krijgt voor een bepaalde activiteit. Indien de senior hulp ontvangt voor een bepaalde activiteit, maar aangeeft dat hij nog bijkomende hulp zou kunnen gebruiken, is zijn hulpbehoefte onvoldoende ingevuld en is er sprake van een bijkomende behoefte aan hulp. Deze bijkomende hulpbehoeften worden apart beschouwd in dit onderzoek. De oningevulde behoeften betreft de hulpbehoeften die senioren aangeven voor een bepaalde activiteit, hoewel men voor deze activiteit momenteel nog geen hulp ontvangt. Het gaat dus om nog volledig niet ingevulde hulpbehoeften.

Allen samen vormen de ingevulde hulpbehoeften, de bijkomende hulpbehoeften en de oningevulde hulpbehoeften de totale hulpbehoeften van de senioren in onze steekproef. In wat volgt worden per activiteitscategorïe de verschillende soorten hulpbehoeften op een rij gezet.

Hoe groot zijn de hulpbehoeften bij de verzorgende activiteiten in onze steekproef?

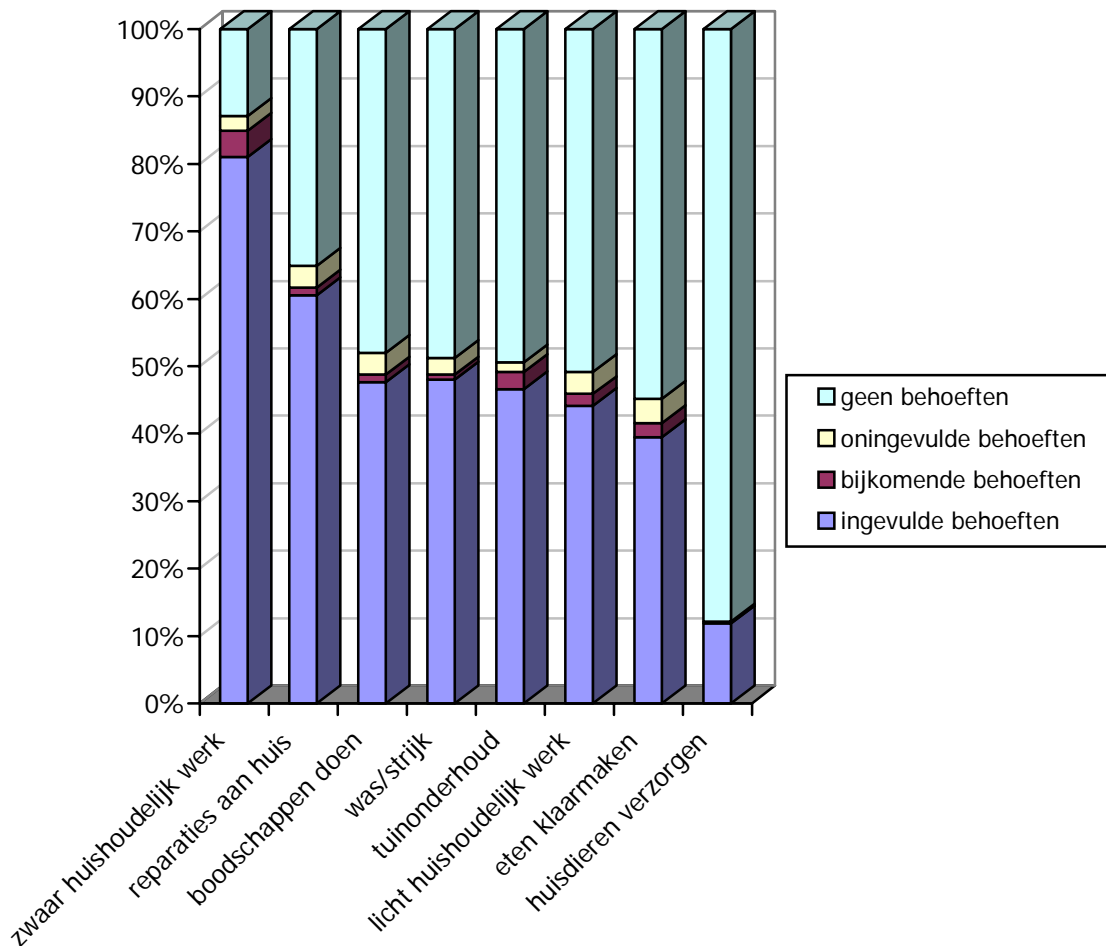
Figuur 3.3: Behoeften aan hulp bij verzorgende activiteiten. (in %)

Wat de verzorgende activiteiten betreft blijkt dat de behoeften het grootst zijn voor persoonsverzorging. 45,5% van de senioren in onze steekproef (127 senioren) heeft behoeften aan hulp bij zijn persoonsverzorging. Hiervan zijn ook de meeste behoeften ingevuld (113 van de 127). Ook de behoeften aan hulp bij het zich aan- of uitkleden zijn aanzienlijk in onze steekproef (34,8%) en zijn grotendeels ingevuld (81 van de 97). De behoeften aan hulp om zich te verplaatsen binnenshuis en aan hulp om te eten zijn kleiner in de steekproef (respectievelijk 25,1% en 12,9%), maar er zijn wel in verhouding meer oningerulde behoeften op dat vlak. Bijna 1 op 3 van de behoeften aan hulp om zich te verplaatsen is niet of deels niet ingevuld. Hetzelfde geldt voor meer dan 1 op 5 behoeften aan hulp om te eten.

Hoe groot zijn de hulpbehoeften bij de huishoudelijke activiteiten in onze steekproef?

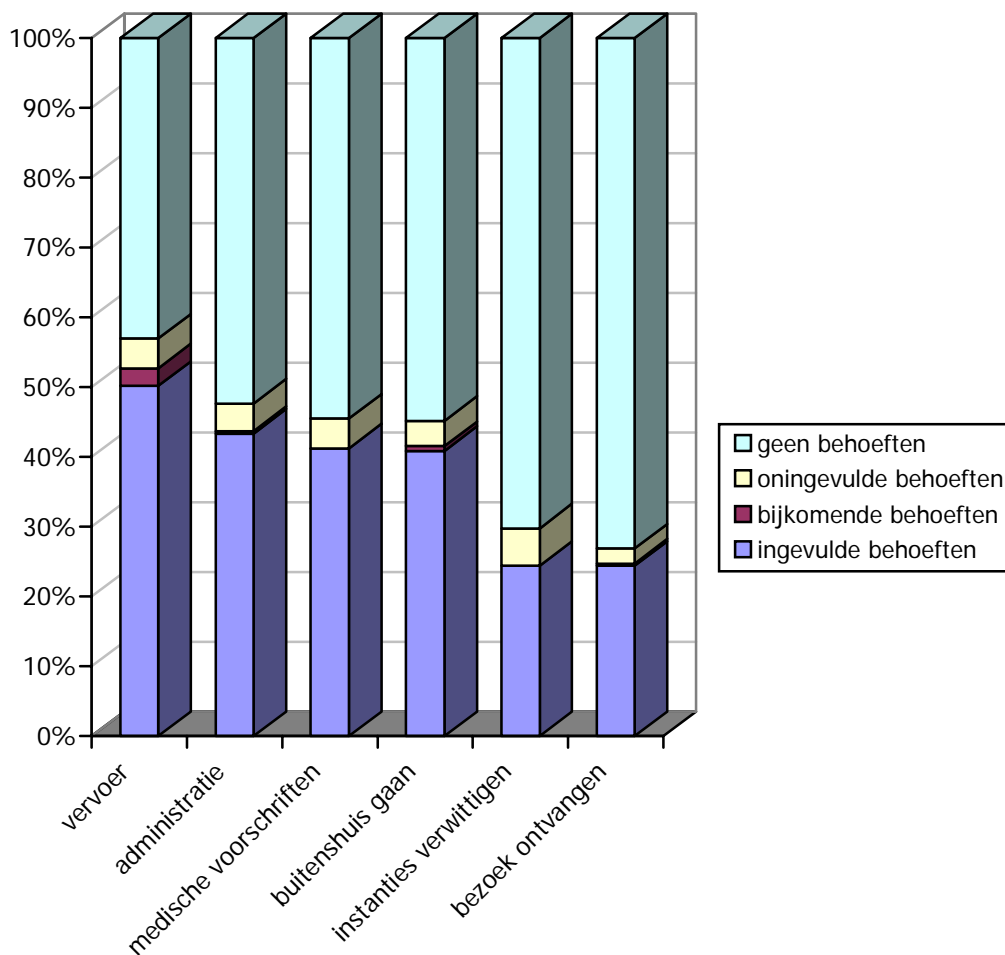
Figuur 3.4: Behoeften aan hulp bij huishoudelijke activiteiten. (in %)

Binnen de huishoudelijke activiteiten is de behoefte aan hulp bij zwaar huishoudelijk werk het grootst. Met zwaar huishoudelijk werk wordt stofzuigen, dweilen, ramen kuisen, het vuilnis buitenzetten en dergelijke bedoeld. Voor de andere huishoudelijke taken zoals eten klaarmaken, licht huishoudelijk werk (stof afnemen, bed opmaken, verstelwerk, ...), wassen, strijken en boodschappen doen hebben ook een groot deel van de door ons bevroegde senioren behoeften aan hulp. Verder zijn de behoeften aan hulp bij reparaties aan het huis en bij het onderhoud van de tuin eveneens aanzienlijk. Voor alle activiteiten bestaan er oningevulde of deels oningevulde behoeften. Deze zijn het grootst voor de activiteiten eten klaarmaken en licht huishoudelijk werk. Ook voor boodschappen doen en het onderhoud van de tuin zijn er heel wat oningevulde of deels oningevulde behoeften. Enkel voor het verzorgen van huisdieren zijn de behoeften eerder beperkt en worden er ook slechts weinig oningevulde behoeftenesignaleerd.

Hoe groot zijn de hulpbehoeften aan begeleiding in onze steekproef?

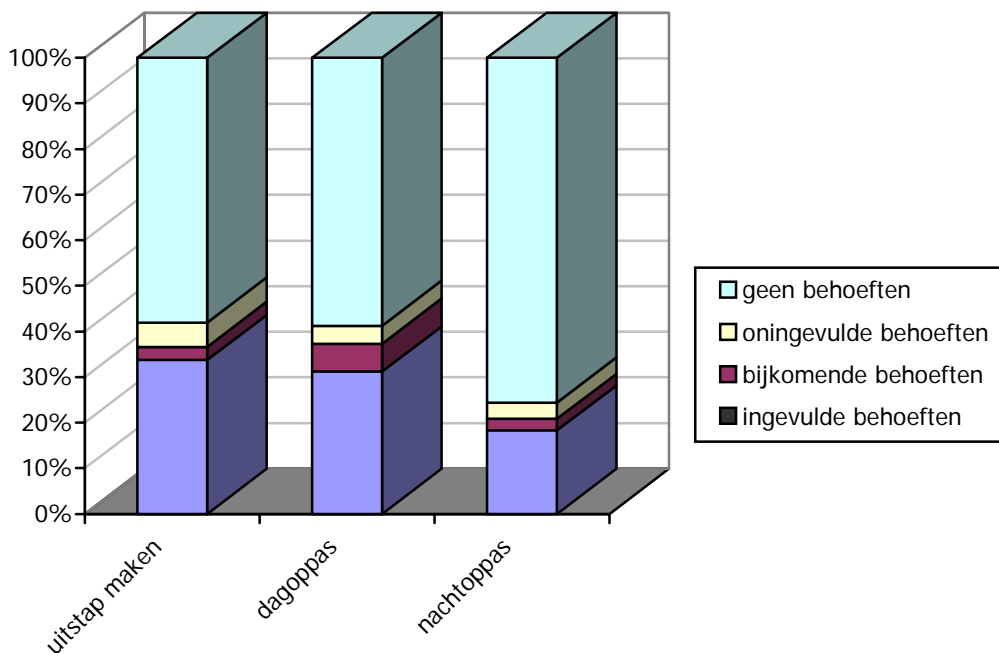
Figuur 3.5: Behoeften aan begeleidende hulp. (in %)

Als we de resultaten bekijken voor de behoeften aan begeleidende hulp valt op dat de behoeften aan vervoer het grootst zijn. Van deze behoeften is meer dan 1 op 10 niet of deels niet ingevuld. Verder worden er eveneens aanzienlijke behoeften gesignaleerd aan hulp bij het regelen van administratie en financiële zaken, aan hulp bij het uitvoeren van medische voorschriften en hulp bij het buitenshuis gaan. Van deze behoeften is telkens minder dan 1 op 10 niet of deels niet ingevuld. Voor het ontvangen van bezoek en het verwittigen van instanties zijn er minder behoeften aan hulp. Toch wordt er voor het verwittigen van instanties een aanzienlijk deel niet ingevulde behoeften gesignaleerd. Bijna 1 op 5 van de behoeften die in dit onderzoek vastgesteld worden, zijn niet ingevuld.

Hoe groot zijn de hulpbehoeften aan sociale ondersteuning in onze steekproef?

Figuur 3.6: Behoeften aan sociale ondersteuning. (in %)

Ook wat de sociale ondersteuning betreft vinden we aanzienlijke behoeften in dit onderzoek, vooral voor het maken van een uitstap en oppas overdag. Ook blijkt dat vele van de behoeften aan sociale ondersteuning niet of onvoldoende ingevuld zijn. Voor de oppas zowel overdag als 's nachts is dit 1 op 4. Van de behoeften aan het maken van een uitstap is 1 op 5 niet of deels niet ingevuld.

De top 10 van de behoeften

Om een algemeen overzicht te geven van de behoeften van de senioren in onze steekproef stellen we een top 10 van de totale behoeften op (zie onderstaande tabel). De top 3 bestaat uit zwaar huishoudelijk werk, reparaties aan huis en vervoer. Aan hulp voor deze activiteiten is het meeste behoefte bij de senioren in onze steekproef. Verder bestaat de top 10 uit boodschappen doen, was/strijken, tuinonderhoud, licht huishoudelijk werk, administratie en financiële zaken regelen, persoonsverzorging, opvolgen van de uitvoering van medische voorschriften en buitenshuis gaan.

Tabel 3.9: Top 10 van de totale hulpbehoeften.

Hulp bij ...	
1	- zwaar huishoudelijk werk
2	- reparaties aan huis
3	- vervoer
4	- boodschappen doen
5	- was/strijk
6	- tuinonderhoud
7	- licht huishoudelijk werk
8	- administratie en financiële zaken
9	- persoonsverzorging - medische voorschriften uitvoeren
10	- buitenshuis gaan

Om de leemtes in de hulpbehoeften te signaleren stellen we eveneens een top 10 op van de oningevulde of onvoldoende ingevulde hulpbehoeften. We nemen hierbij de bijkomende hulpbehoeften en de oningevulde hulpbehoeften samen, omdat deze apart een te kleine differentiatie geven binnen de activiteiten, zodat het moeilijk is om een top 10 op te stellen.

Deze top 10 van de oningevulde of onvoldoende ingevulde hulpbehoeften ziet er helemaal anders uit dan de top 10 van de totale hulpbehoeften. De top 3 bestaat uit zich verplaatsen binnenshuis, nachtoppas en dagoppas. Voor deze activiteiten bestaan met andere woorden de grootste leemtes in de invulling van de behoeften. Verder bestaat deze top 10 uit hulp bij het eten, het maken van een uitstap, het verwittigen van instanties, het aan- en uitkleden, het klaarmaken van eten, vervoer en persoonsverzorging.

Tabel 3.10: Top 10 van de oningevulde en onvoldoende ingevulde hulpbehoeften.

Hulp bij ...	
1	- verplaatsen binnenshuis
2	- nachtoppas
3	- dagoppas
4	- eten
5	- uitstap maken
6	- instanties verwittigen
7	- zich aan- en uitkleden
8	- eten klaarmaken
9	- vervoer
10	- persoonsverzorging

2.2.1 Door wie wordt de hulp verleend?

In het voorgaande werden de behoeften van de senioren aan hulp bij verschillende activiteiten uiteengezet. Naast het louter op een rij zetten van behoeften willen we ook onderzoeken wie aan de senioren hulp verleent. Dit wordt per activiteit nagegaan. We maken een opsplitsing naar mantelzorg, vrijwilligersorganisaties en betaalde diensten. Onder mantelzorg bedoelen we alle mogelijke personen uit de persoonlijke omgeving van de senior die vrijwillig hulp bieden. Dit kunnen de partner of de (schoon)kinderen zijn. Maar ook andere familie zoals de kleinkinderen, broers of zussen van de senior, nichten, neven, (schoon)ouders en dergelijke. Daarnaast kan een mantelzorger ook een buur, vriend of kennis van de senior zijn. Er hoeft met andere woorden geen familiale band te bestaan tussen de mantelzorger en de senior. Als een tweede categorie hulpverleners beschouwen we in dit onderzoek de vrijwilligers. Vrijwilligers zijn personen die via een vrijwilligersorganisatie hulp bieden aan de senior. Het gaat hier dus niet om personen uit de persoonlijke omgeving van de senior. De laatste categorie betreft de betaalde dienstverlening. Deze categorie is een zeer ruime categorie en houdt alle thuiszorgorganisaties in, maar ook alle andere organisaties of zelfstandige personen die tegen betaling diensten leveren aan de senior. Tot deze categorie behoren met andere woorden zowel thuiszorgorganisaties zoals Familiehulp of het Wit Gele kruis als een loodgieter, een poetsvrouw die in het zwart werkt en dergelijke. Ook de activiteiten van de vzw ISIS behoren tot deze categorie betaalde dienstverlening. We houden de hulp verleend door de vzw ISIS echter gescheiden in onze analyses van de hulp verleend door de andere betaalde diensten gezien het aparte karakter van de werkzaamheden van de vzw ISIS. Zoals we eerder reeds uitlegden, verleent de vzw ISIS aanvullende hulp. Aanvullend betekent dat de vzw enkel hulp verleent die niet of onvoldoende door de reguliere thuiszorgdiensten, door de mantelzorg of het georganiseerd vrijwilligerswerk verleend (kan) worden. Dit is mogelijk omdat de hulp op tijdstippen verleend moet worden wanneer de reguliere thuiszorgdiensten, de mantelzorg of het georganiseerd vrijwilligerswerk niet beschikbaar zijn, omdat de reguliere thuiszorgdiensten beperkt zijn in de taken die ze uitvoeren, omdat er wachtlijsten bestaan bij de reguliere thuiszorgdiensten, omdat er niemand anders beschikbaar is om de hulp te verlenen, omdat de persoon die de hulp biedt te zwaar belast is of omdat de reguliere thuiszorgdiensten de taak niet uitvoeren.

De resultaten worden opnieuw per activiteitscategorie in een tabel gepresenteerd en besproken.

Wie verleent hulp bij de verzorgende activiteiten?

Tabel 3.11: Wie verleent hulp bij de verzorgende activiteiten? (aantallen)

	Verplaatsen	Persoonsverzorging	Kleden	Eten
Totaal aantal ingevulde behoeften	48	113	81	28
Mantelzorg	47	18	40	28
<i>% van totaal</i>	<i>97,9</i>	<i>15,9</i>	<i>49,4</i>	<i>100,0</i>
Partner	7	3	8	5
Kind	28	11	26	19
Andere familie	10	3	6	4
Buur/vriend	2	1	0	0
Vrijwilliger	4	0	2	3
<i>% van totaal</i>	<i>8,3</i>	<i>0,0</i>	<i>2,5</i>	<i>10,7</i>
Betaalde diensten	60	107	82	32
<i>% van totaal</i>	<i>125,0</i>	<i>95,5</i>	<i>101,2</i>	<i>114,3</i>
Vzw ISIS	25	0	9	19
Andere diensten	35	107	73	13

Voor de verzorgende activiteiten zien we dat de mantelzorg een groot aandeel van de hulp aan de senioren bij het verplaatsen en bij het eten op zich neemt. In mindere mate verleent de mantelzorg eveneens hulp bij het aan- en uitkleden. De persoonsverzorging en het aan- en uitkleden zijn activiteiten waarvoor voornamelijk hulp geleverd wordt door thuiszorgorganisaties, zoals het Wit Gele Kruis en zelfstandige verpleegkundigen. Ook door de vzw ISIS wordt hulp verleend bij verzorgende activiteiten. Door de helpsters van ISIS wordt vooral hulp verleend bij het eten en bij het verplaatsen binnenshuis. In beperkte mate bieden de helpsters van ISIS de senioren ook hulp bij het kleden van de senioren. De persoonsverzorging wordt door de vzw ISIS niet gedaan, aangezien de helpsters van ISIS hiervoor niet opgeleid zijn. De percentages in de tabel die de 100% overschrijden, wijzen erop dat er senioren zijn, die zowel van de vzw ISIS als van een andere betaalde dienstverleningsorganisatie hulp krijgen bij het uitvoeren van dezelfde activiteit. Dit is het geval voor zowel hulp bij verplaatsingen binnenshuis, hulp bij het kleden van de senior en hulp bij het eten. Het is niet verwonderlijk dat de senioren bij deze activiteiten hulp krijgen van verschillende personen. Het gaat immers om activiteiten die op verschillende tijdstippen doorheen de dag moeten uitgevoerd worden en waarbij de senior hulp krijgt van de persoon die op dat moment aanwezig is.

Wie verleent hulp bij de huishoudelijke activiteiten?

Tabel 3.12: Wie verleent hulp bij de huishoudelijke activiteiten? (aantallen)

	Eten klaarmaken	Licht huishoudelijk werk	Zwaar huishoudelijk werk	Was/strijk	Boodschappen doen	Huisdieren verzorgen	Tuin onderhouden	Reparaties aan het huis
Totaal aantal ingevulde behoeften	110	123	226	134	133	33	130	169
Mantelzorg	63	49	64	85	113	33	108	144
<i>% van totaal</i>	<i>57,3</i>	<i>39,8</i>	<i>28,3</i>	<i>63,4</i>	<i>85,0</i>	<i>100,0</i>	<i>83,1</i>	<i>85,2</i>
Partner	7	7	7	7	15	4	17	16
Kind	44	31	37	61	79	23	58	98
Andere familie	8	3	5	7	13	2	10	14
Buur/vriend	4	8	15	10	9	4	23	16
Vrijwilliger	2	2	0	1	0	1	2	0
<i>% van totaal</i>	<i>1,8</i>	<i>1,6</i>	<i>0,0</i>	<i>0,7</i>	<i>0,0</i>	<i>2,9</i>	<i>1,6</i>	<i>0,0</i>
Betaalde diensten	92	108	201	69	38	3	32	47
<i>% van totaal</i>	<i>83,6</i>	<i>87,8</i>	<i>88,9</i>	<i>51,5</i>	<i>28,6</i>	<i>9,1</i>	<i>24,6</i>	<i>27,8</i>
Vzw ISIS	29	53	132	25	20	1	3	3
Andere diensten	63	55	69	44	18	2	29	44

Ook de hulp bij huishoudelijke activiteiten wordt verleend door een combinatie van mantelzorg en dienstverleningsorganisaties. De mantelzorg helpt de senior in mindere of meerdere mate bij alle huishoudelijke activiteiten. Verder wordt voor het klaarmaken van eten, licht huishoudelijk werk, zwaar huishoudelijk werk en de was/strijk ook veel hulp verleend door betaalde diensten.

Binnen de categorie betaalde diensten verleent de vzw ISIS ook heel wat hulp bij huishoudelijke activiteiten. De helpsters van ISIS voeren onder andere volgende taken uit: eten klaarmaken, licht huishoudelijk werk, zwaar huishoudelijk werk, was/strijk, ...

Wie verleent begeleidende hulp?

Tabel 3.13: Wie verleent begeleidende hulp? (aantallen)

	Bezoek ontvangen	Medische voorschriften uitvoeren	Administratie en financiële zaken	Instanties verwittigen	Buitenshuis gaan	Vervoer
Totaal aantal ingevulde behoeften	68	115	121	68	114	140
Mantelzorg	73	96	130	70	121	148
<i>% van totaal</i>	<i>107,4</i>	<i>83,5</i>	<i>107,4</i>	<i>103,0</i>	<i>106,1</i>	<i>105,7</i>
Partner	13	11	17	12	19	17
Kind	45	65	91	51	78	94
Andere familie	8	13	6	3	16	21
Buur/vriend	7	7	6	4	8	16
Vrijwilliger	0	0	0	0	1	1
<i>% van totaal</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,9</i>	<i>0,7</i>
Betaalde diensten	20	48	10	13	25	25
<i>% van totaal</i>	<i>29,4</i>	<i>41,7</i>	<i>8,3</i>	<i>19,1</i>	<i>21,9</i>	<i>17,9</i>
Vzw ISIS	11	11	2	8	20	14
Andere diensten	9	37	8	5	5	11

Ook de begeleidende hulp wordt voornamelijk ingevuld door de mantelzorg. De percentages van de mantelzorg in het totaal van de ingevulde behoeften overschrijden de 100% in sommige gevallen. De oorzaak daarvan is dat de senioren meerdere personen kon aanduiden van wie hij hulp ontvangt bij een bepaalde activiteit. Indien de senior hulp ontvangt van meerdere personen uit de categorie mantelzorg brengt dit het percentage tot boven de 100%. Deze resultaten wijzen er met andere woorden op dat de senioren als begeleiding van meerdere personen uit hun informele omgeving hulp ontvangen, terwijl dit voor de verzorgende activiteiten en de huishoudelijke activiteiten niet het geval is. Bij de verzorgende en huishoudelijke activiteiten is er eerder sprake van één mantelzorger die de

hulp bij die bepaalde taak op zich neemt, terwijl de senioren van verschillende mantelzorgers dezelfde begeleidende hulp ontvangen.

Een activiteit waarbij de betaalde diensten hulp verlenen is bij het opvolgen van de correcte uitvoering van medische voorschriften. De betaalde diensten die deze taak op zich nemen zijn het Wit Gele Kruis, de zelfstandige verpleging en de kinesist. De vzw ISIS verleent vooral hulp bij het ontvangen van bezoek en bij het buitenshuis gaan.

Wie verleent sociale ondersteuning?

Tabel 3.14: Wie verleent sociale ondersteuning? (aantallen)

	Dagoppas	Nachtoppas	Uitstap maken
Totaal aantal ingevulde behoeften	87	51	94
Mantelzorg	80	50	96
<i>% van totaal</i>	<i>92,0</i>	<i>98,0</i>	<i>102,1</i>
Partner	3	11	11
Kind	43	35	62
Andere familie	13	2	11
Buur/vriend	21	2	12
Vrijwilliger	13	4	2
<i>% van totaal</i>	<i>15,1</i>	<i>8,0</i>	<i>2,2</i>
Betaalde diensten	89	0	37
<i>% van totaal</i>	<i>102,3</i>	<i>0,0</i>	<i>39,4</i>
Vzw ISIS	65	0	20
Andere diensten	24	0	17

En tot slot wordt ook de sociale ondersteuning voornamelijk door de mantelzorg ingevuld. Ook hier zien we dat de hulp bij het maken van uitstapjes door meerdere personen uit het informele netwerk van de senior geboden wordt. Naast de mantelzorg neemt ook de vzw ISIS een belangrijke plaats in in de verlening van sociale ondersteuning. De vzw ISIS levert vooral dagoppas. Opvallend is eveneens dat de nachtoppas deels door vrijwilligers wordt ingevuld. De vrijwilligers waren tot nu toe nog niet in het verhaal voorgekomen. Zowel bij de verzorgende activiteiten als bij de huishoudelijke activiteiten en de begeleiding van senioren komt hulp door vrijwilligers via georganiseerd vrijwilligerswerk slechts uitzonderlijk voor in onze steekproef.

Andere betaalde diensten en met name thuiszorgdiensten nemen slechts een beperkte plaats in in de sociale ondersteuning van de senioren. De diensten die genoemd worden met wie de senioren uitstapjes maken zijn voornamelijk de vzw KBG en verscheidene andere gelijkaardige organisaties.

Conclusie: wie doet wat?

Algemeen kunnen we voor de mantelzorg besluiten dat deze een zeer belangrijke plaats inneemt in de hulpverlening aan senioren. Vooral de begeleidende hulp en de sociale ondersteuning van senioren wordt door de mantelzorg verleend. Daarnaast zijn de thuiszorgdiensten complementair tegenover de mantelzorg wat de verzorgende en huishoudelijke activiteiten betreft. De thuiszorgdiensten vervullen immers meer de taken die de mantelzorg minder op zich nemen.

Binnen de mantelzorg valt op dat de kinderen veruit het grootste deel van de mantelzorg op zich nemen. Ondanks de vermeende verminderde beschikbaarheid van de kinderen, zijn deze kinderen toch nog altijd de belangrijkste personen in de verzorging van en de hulpverlening aan de senioren.

Ook de partner neemt een belangrijke plaats in in de mantelzorg, maar toch in veel mindere mate dan de kinderen. De andere familie neemt volgende activiteiten op zich: hulp bij het verplaatsen binnenshuis, hulp bij het correct uitvoeren van medische voorschriften en hulp bij vervoer. De andere mantelzorgers, met name burens, vrienden of kennissen nemen huishoudelijke activiteiten, zoals hulp bij het huishoudelijk werk, bij de was/strijk, bij het onderhoud van de tuin en bij reparaties aan het huis op zich. Daarnaast zorgen ze ook voor gezelschap voor de senior en maken ze uitstapjes met de senior.

De vrijwilligers of het georganiseerd vrijwilligerswerk neemt bij de senioren in onze steekproef slechts een klein aandeel in in de hulpverlening aan senioren. Zij verlenen hulp aan de senior om zich binnenshuis te verplaatsen en bij het eten. Verder doen zij ook dag- en nachtoppas.

We hebben de betaalde diensten allen samengebracht in één categorie. Maar binnen deze categorie werden de activiteiten van de vzw ISIS wel apart bevraagd. De andere betaalde diensten betreffen de reguliere thuiszorgorganisaties, de privé dienstverlening en andere organisaties als KBG. De reguliere thuiszorgorganisaties verlenen hulp bij de verzorgende activiteiten. Hierbij gaat het vooral om zelfstandige verpleegkundigen en het Wit Gele Kruis. Ook in het huishouden verlenen de reguliere thuiszorgorganisaties hulp bij het klaarmaken van maaltijden, bij het huishoudelijk werk, bij de was/strijk en het doen van boodschappen. Ook het opvolgen van de correcte uitvoering van medische voorschriften wordt door de thuiszorgdiensten gedaan. En in beperkte mate verzorgen de reguliere thuiszorgdiensten sociale ondersteuning van de senioren.

Privé dienstverlening komt voor bij hulp bij licht en zwaar huishoudelijk werk, met name de schoonmaak. Hierbij gaat het vermoedelijk vooral om zwartwerk. Verder wordt de was/strijk in sommige gevallen gedaan door een wasserij, worden de boodschappen aan huis geleverd door de winkel, wordt de tuin onderhouden door een privé tuinman en de reparaties aan het huis gedaan door een zelfstandige werkman.

De andere organisaties zoals KBG worden genoemd in verband met het maken van uitstapjes.

De vzw ISIS werkt aanvullend aan de reguliere thuiszorgdiensten en ondersteunend aan de mantelzorg wat de verzorgende en huishoudelijke activiteiten betreft. Als verzorgende taken nemen de helpsters van ISIS vooral de hulp bij het verplaatsen, bij het eten en bij het aan- en uitkleden. De huishoudelijke taken die de vzw ISIS op zich neemt, zijn vooral het licht en zwaar huishoudelijk werk, het klaarmaken van eten, de was/strijk, het doen van boodschappen.

Vooraf de begeleidende hulp en sociale ondersteuning nemen een belangrijke plaats in binnen de werking van de vzw ISIS. De helpsters van ISIS helpen de senioren vooral bij het ontvangen van bezoek en het buitenshuis gaan. Tot slot blijkt bij de sociale ondersteuning vooral dat de vzw ISIS veel dagoppas verzorgt.

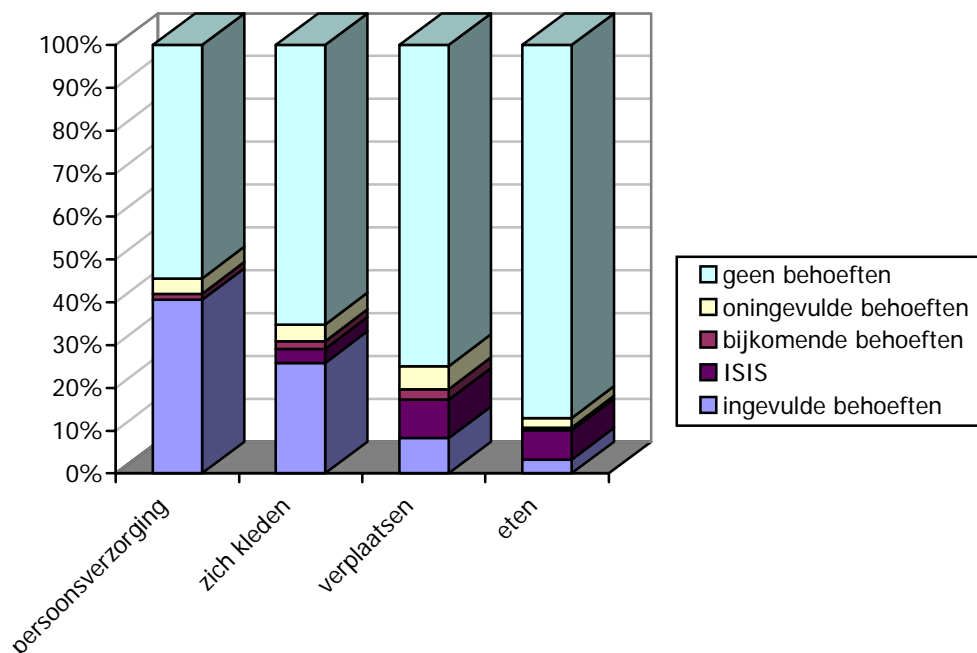
De meeste activiteiten van de vzw ISIS hangen samen met de dagoppas. Wanneer een helpster van ISIS dagoppas verzorgt bij een senior, zal zij tegelijkertijd ook andere taken uitvoeren, zoals het helpen van de senior om zich te verplaatsen, eten geven, de senior begeleiden buitenshuis, helpen bij het ontvangen van bezoek en dergelijke.

De activiteiten van de vzw ISIS bekeken als oningevulde hulpbehoeften

Een zeer belangrijke opmerking bij de activiteiten van de vzw ISIS is dat het hier gaat om activiteiten die indien ze niet door de vzw ISIS zouden ingevuld worden, in veel gevallen niet zouden gebeuren. ISIS verleent immers slechts hulp aan senioren indien de reguliere thuiszorgorganisaties de hulp niet kunnen bieden of wanneer de mantelzorg niet beschikbaar is. Verschillende oorzaken kunnen aan de basis liggen van het niet beschikbaar zijn van de reguliere thuiszorgorganisaties. Het aanbod kan te beperkt zijn, zodat senioren terechtkomen op een wachtlijst, de hulp kan gevraagd worden voor atypische momenten ('s avonds, 's nachts, in het weekend of op feestdagen), de senior kan een specifieke hulpvraag hebben die door de reguliere thuiszorgdiensten niet beantwoord kan worden. Daarom zouden we de behoeften even opnieuw willen bekijken in dit licht. We kunnen er immers vanuit gaan dat de behoeften die de vzw ISIS invult, oningevulde behoeften zijn naar de reguliere thuiszorgdiensten, de mantelzorg en het georganiseerd vrijwilligerswerk toe. Daarom rafelen we in onderstaande figuur de behoeften van de senioren verder uiteen en beschouwen we de activiteiten van ISIS even als oningevulde behoeften.

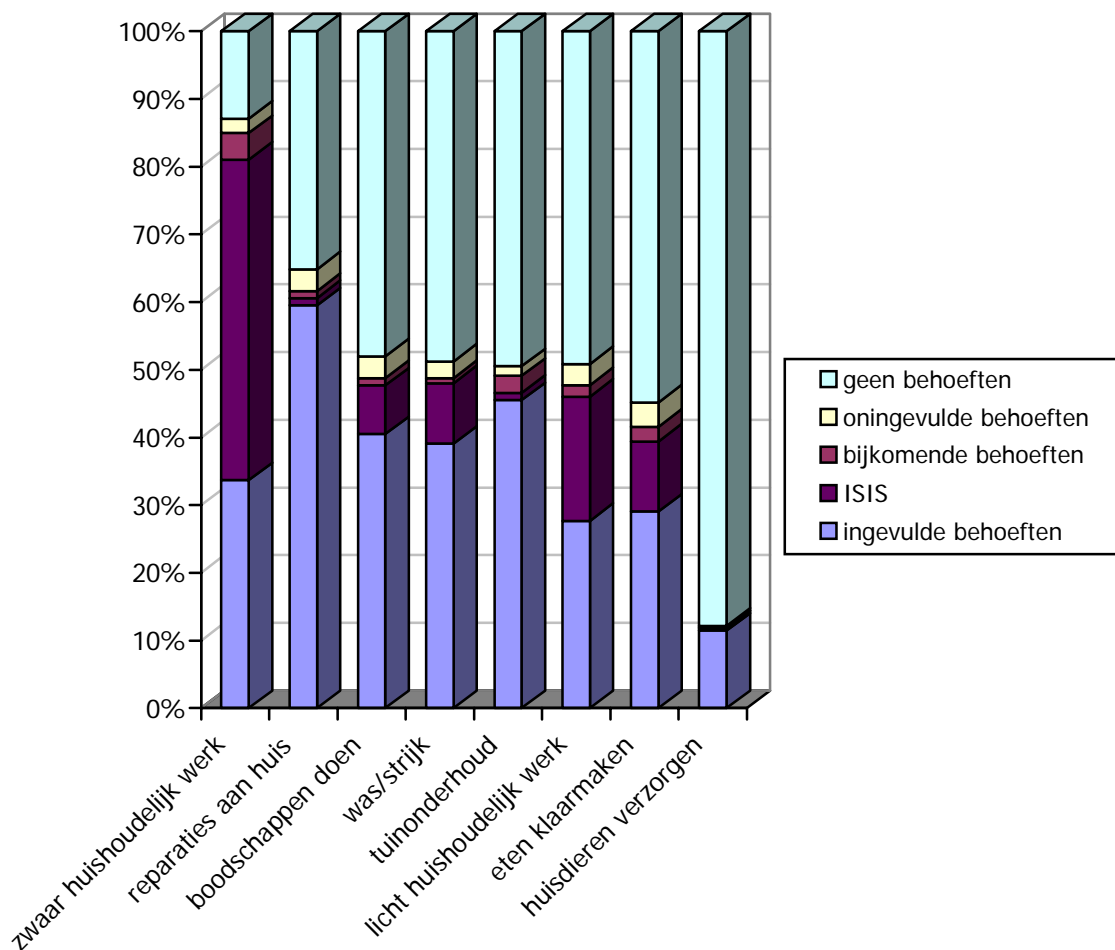
We willen er bij onderstaande figuren nogmaals op wijzen dat deze cijfers de situatie in onze steekproef weergeven en dat onze steekproef niet representatief is voor de totale ouderenbevolking in Vlaanderen. Onze steekproef is opgebouwd uit meer dan 2/3 hulpbehoevenden en minder dan 1/3 zelfredzame senioren. Dit is geen normale afspiegeling van de totale ouderenbevolking in Vlaanderen. Bovendien is de bevraging grotendeels gebeurd bij klanten van ISIS, zodat de hulp door ISIS verleend in grote mate aanwezig is in onze steekproef. Toch menen we met deze cijfers een aanwijzing te kunnen geven van de leemten die er bestaan in de invulling van de behoeften van hulpbehoevende senioren en op welke behoeften de vzw ISIS inspeelt.

Figuur 3.7: Behoeften aan verzorgende activiteiten, rekening houdend met de behoeften ingevuld door de vzw ISIS. (in %)

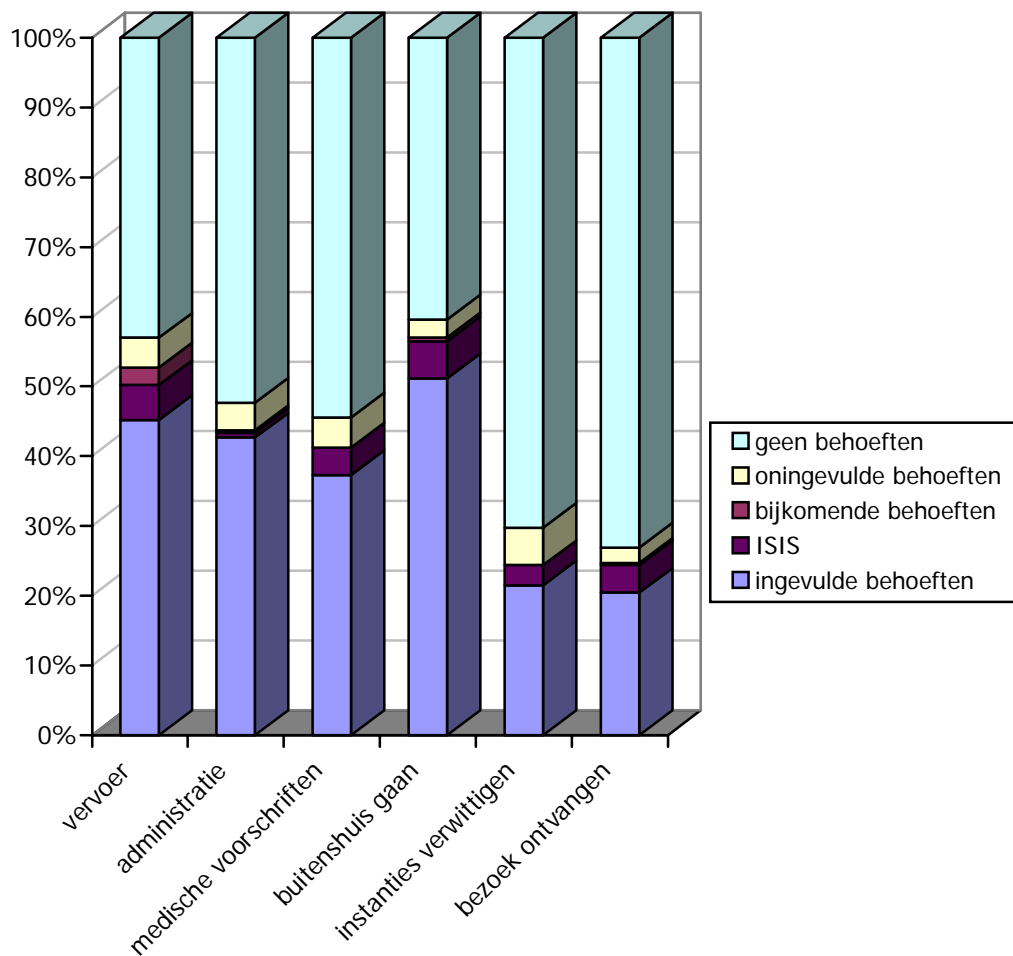
Wanneer we de behoeften op deze manier weergeven en de hulp verleend door ISIS eruit distilleren, komen we tot de vaststelling dat de vzw ISIS een belangrijke rol speelt in onze steekproef in hulp bij de activiteiten zich verplaatsen binnenshuis en eten. We willen er nogmaals de nadruk op leggen dat de behoeften van senioren slechts ingevuld worden door ISIS voor zover er geen of een te beperkt aanbod is door de reguliere thuiszorgdiensten en voor zover mantelzorg of vrijwilligers niet of niet voldoende beschikbaar zijn. Indien we de hulp verleend door ISIS als niet ingevulde hulpbehoeften beschouwen, kunnen we hieruit besluiten dat een groot aantal hulpvragen voor verplaatsingen binnenshuis en het geven van eten niet ingevuld zouden zijn zonder de hulp van de vzw ISIS. Concreet zou dit betekenen dat een senior die bedlegerig is, vastgekleusterd zou liggen in bed en geen eten zou krijgen op bepaalde momenten. Binnen een streven naar een kwaliteitsvol leven is dit onaanvaardbaar.

Figuur 3.8: Behoeften aan hulp bij huishoudelijke activiteiten, rekening houdend met de behoeften ingevuld door de vzw ISIS. (in %)

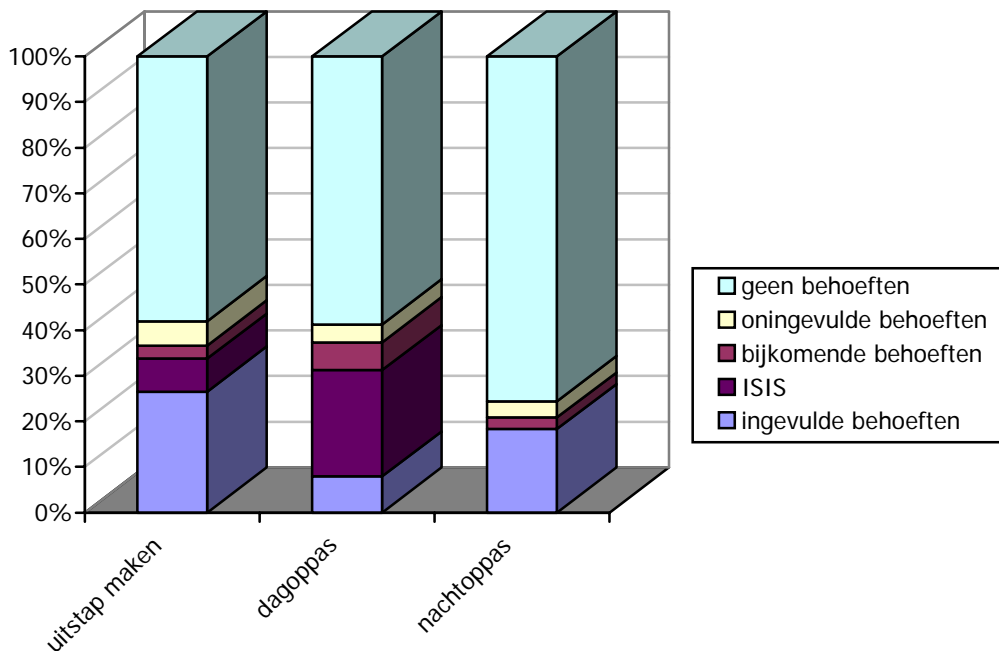
Binnen de huishoudelijke activiteiten valt vooral op dat de vzw ISIS veel oningevulde behoeften opvangt wat schoonmaak betreft. Daarnaast vullen zij eveneens een aantal behoeften in aan hulp bij het klaarmaken van eten, bij de was/strijk en bij het doen van boodschappen. Voor de andere activiteiten zijn de behoeften die door ISIS ingevuld worden verwaarloosbaar. Vooral voor poetshulp bestaan er met andere woorden grote leemtes in de hulpverlening. Hiervoor bestaan er lange wachtlijsten bij allerlei thuiszorgorganisaties.

Figuur 3.9: Behoeften aan begeleidende hulp, rekening houdend met de behoeften ingevuld door de vzw ISIS. (in %)

In de invulling van de begeleidende hulp speelt ISIS slechts een beperkte rol. Bij deze activiteiten wordt, zoals we eerder hebben gezien, voornamelijk hulp geboden door de mantelzorg. Deze neemt een zeer belangrijke plaats in in de begeleidende hulp aan senioren.

Figuur 3.10: Behoeften aan sociale ondersteuning, rekening houdend met de behoeften ingevuld door de vzw ISIS. (in %)

Met betrekking tot de sociale ondersteuning van senioren zien we dat de vzw ISIS een zeer groot aandeel van de dagoppas uitvoert in onze steekproef. Dit wijst op een grote leemte die hiervoor bestaat. We willen erop wijzen dat binnen de dagoppas van de vzw ISIS een dag loopt van 7u 's morgens tot 22u 's avonds. De oppas tijdens de avonduren wordt met andere woorden ook als dagoppas beschouwd. Hierin zit mogelijk een verschil tussen de oppasdiensten van de vzw ISIS en die van de reguliere thuiszorgorganisaties, die slechts een dienstverlening tijdens de kantooruren aanbieden.

Dagoppas betreft de hoofdactiviteit van de vzw ISIS. De bedoeling van de dagoppas is om ervoor te zorgen dat er een voldoende aanwezigheid is bij de senior. Het is immers in veel gevallen voor de mantelzorg onmogelijk om voldoende aanwezig te zijn bij de senior. De mantelzorger heeft immers mogelijk een dagtaak en een eigen gezin om voor te zorgen. De thuiszorgdiensten die bij de senior aan huis komen om een taak uit te voeren, garanderen in de meeste gevallen ook geen permanente aanwezigheid bij de senior. De dagoppas heeft de bedoeling de lege periodes te overbruggen.

De dagoppas gaat om wat vroeger door de dochter en de buurvrouw gedaan werd. Dit kan gaan van louter aanwezig zijn tot het vervullen van verschillende taken. Deze dagoppas heeft geen vaste invulling, maar wordt ingevuld afhankelijk van de noden van de senior. Men kan met andere woorden zeer flexibel inspelen op verschillende behoeften van de senior. Bovendien biedt de dagoppas de mogelijkheid om ook zeer kleine behoeften in te vullen, zoals het veranderen van het televisiekanaal.

Uit de omschrijving van de oppasdienst blijkt dat het gaat om een combinatie van sociale ondersteuning door de aanwezigheid van een helpster en van hulpverlening op verzorgend, huishoudelijk en begeleidend gebied. Tijdens de aanwezigheid kan de helpster immers enerzijds

sociale taken uitvoeren zoals een praatje maken met de senior, een gezelschapsspel spelen met de senior. Anderzijds kan de helpster ook andere taken uitvoeren, zoals het helpen van de senior bij verplaatsingen binnenshuis (verzorgende activiteit), het opdekken van het bed van de senior (huishoudelijke activiteit), het begeleiden van de senior naar het postkantoor (begeleiding).

Aan de taken die worden uitgevoerd tijdens de dagoppas is evenwel een begrenzing. Eten klaarmaken of poetsen zijn activiteiten die bijvoorbeeld niet tijdens een oppasdienst mogen gebeuren. Hiervoor moet men huishoudbegeleiding of een poetsdienst vragen. Dit heeft te maken met de tarifiëring van de diensten en met de mogelijkheden van de helpsters die de dagoppas verzorgen.

Om een overzicht te krijgen van de oningevulde behoeften en de leemtes die de vzw ISIS hierin opvult, geven we in onderstaande tabel opnieuw de top tien van de oningevulde behoeften. De eerste kolom betreft de top 10 van de oningevulde of onvoldoende ingevulde hulpbehoeften, zoals deze hiervoor reeds gepresenteerd is. In de tweede kolom zijn ook de activiteiten van de vzw ISIS bij de oningevulde behoeften gerekend. Dit volgens onze redenering dat de hulp die ISIS verleent, hulp is die door geen andere personen verleend kan worden.

Tabel 3.15: Top 10 van de oningevulde behoeften.

	Oningevulde of onvoldoende ingevulde behoeften	Oningevulde behoeften, met de behoeften ingevuld door ISIS beschouwd als oningevulde behoeften
1	Verplaatsen binnenshuis	Eten geven
2	Nachtoppas	Verplaatsen binnenshuis
3	Dagoppas	Dagoppas
4	Eten geven	Zwaar huishoudelijk werk
5	Uitstap maken	Licht huishoudelijk werk
6	Instanties verwittigen	Uitstap maken
7	Kleden	Eten klaarmaken
8	Eten klaarmaken	Instanties verwittigen
9	Vervoer	Kleden
10	Persoonsverzorging	Buitenshuis gaan

Uit de vergelijking van de top 10 in beide kolommen kunnen we opsporen welke leemtes door ISIS worden ingevuld, zodat ze niet meer tot de top 10 van de oningevulde behoeften behoren. Het gaat hierbij om de volgende activiteiten: zwaar huishoudelijk werk, licht huishoudelijk werk en begeleiding van de senior bij het buitenshuis gaan.

Andere leemtes die, hoewel ze door ISIS worden ingevuld, blijven bestaan, zijn hulp bij het zich verplaatsen, dagoppas, hulp bij het eten, het maken van een uitstap, het verwittigen van instanties, hulp bij het zich aan- en uitkleden en hulp bij het klaarmaken van eten.

Tot slot zijn er een aantal activiteiten die niet of zeer beperkt door ISIS ingevuld worden, maar waarvoor ook leemtes bestaan. Deze activiteiten zijn nachtoppas, vervoer en persoonsverzorging.

Deze conclusies zijn belangrijk om de resultaten van dit onderzoek te veralgemenen naar de situatie buiten de provincie Limburg. In de andere Vlaamse provincies bestaan immers slechts zeer kleinschalige projecten die te vergelijken zijn met de vzw ISIS. Deze kleinschalige projecten kunnen zeker niet zulk een impact hebben op de behoeften van de senioren in hun regio als de vzw ISIS heeft in de provincie Limburg. Buiten de provincie Limburg hebben de senioren met andere woorden mogelijk meer oningevulde hulpbehoeften dan uit dit onderzoek blijken.

2.2.2 Welke redenen geven de senioren aan voor een bijkomende hulpvraag?

In de vragenlijst werd aan de senioren die hulp ontvangen voor een bepaalde activiteit gevraagd of ze nog bijkomende hulp zouden kunnen gebruiken. De resultaten van deze vraag hebben we hierboven als de bijkomende hulpbehoeften aangeduid. Aansluitend op deze vraag werd de senior ook gevraagd om welke reden hij de bijkomende hulp nodig heeft. Hierbij kreeg de senior een aantal antwoorden voorgelegd waaruit hij er één of meer dan één kon kiezen. Indien nodig kon hij ook een ander antwoord geven dan deze uit de antwoordcategorieën.

Wat de *verzorgende activiteiten* betreft blijkt dat senioren bijkomende hulp wensen om zich te verplaatsen omdat men te weinig uren hulp krijgt, omdat men ook hulp nodig heeft 's avonds of 's nachts of in het weekend en omdat de persoon die de hulp momenteel biedt te zwaar belast is. Senioren die bijkomende hulp wensen bij de persoonsverzorging vinden eveneens dat ze te weinig uren hulp hebben. De extra hulp om zich aan te kleden wensen senioren 's avonds of in het weekend en omdat de hulp te zwaar belast is. En senioren die extra hulp wensen bij het eten, krijgen te weinig uren hulp of wensen ook hulp in het weekend.

Men vindt met andere woorden dat men te weinig uren hulp krijgt. Voor de activiteiten die op verschillende momenten noodzakelijk zijn, wenst men ook hulp 's avonds, 's nachts en in het weekend. En verder wenst men bijkomende hulp om de persoon die momenteel de hulp biedt minder zwaar te belasten.

Met betrekking tot de *huishoudelijke taken* wensen de meeste senioren bijkomende hulp omdat ze te weinig uren hulp krijgen of omdat de persoon die hen momenteel helpt te zwaar belast is. Extra hulp bij het klaarmaken van eten wenst men eveneens in het weekend en op feestdagen. Een bijkomend probleem bij hulp bij het zwaar huishoudelijk werk is dat de hulp beperkt is in de taken die men mag uitvoeren. Om die reden wensen senioren bijkomende hulp bij zwaar huishoudelijk werk. Hetzelfde geldt voor het onderhoud van de tuin. Ook daarvoor wensen senioren bijkomende hulp omdat de persoon die hen momenteel helpt te beperkt is in de taken die men mag uitvoeren.

Binnen de categorie *begeleidende hulp* wenst men bijkomende hulp bij het regelen van de administratie en de financiële zaken omdat de hulp te zwaar belast is. Ook voor het buitenshuis gaan wenst men om die reden bijkomende hulp. Daarnaast wenst men nog bijkomende hulp om buitenshuis te gaan omdat de persoon van wie men hulp ontvangt te beperkt is in wat men mag uitvoeren. Bij vervoer wenst men eveneens bijkomende hulp. Dit omdat men te weinig uren hulp ontvangt, omdat de hulp te beperkt is in taken en omdat de hulp te zwaar belast is.

Tot slot hebben we de *sociale ondersteuning*. Senioren wensen bijkomende hulp aan dag- en nachtoppas omdat men te weinig uren hulp ontvangt, omdat men ook 's avonds, 's nachts, in het weekend of op feestdagen hulp nodig heeft en omdat de hulp te zwaar belast is. De senioren die extra hulp wensen om een uitstap te maken wensen dit omdat ze te weinig uren hulp krijgen of omdat de hulp te zwaar belast is.

Het krijgen van te weinig uren hulp, blijkt het grootste probleem in de thuiszorg in het kader van dit onderzoek. Dit is echter een fenomeen dat zich niet enkel in de thuiszorg voordoet, maar tevens in de residentiële zorg. Een gebrek aan middelen en personeel ligt hier aan de basis.

De reden dat men bijkomende hulp wenst omdat de hulp te zwaar belast is, slaat volgens ons op het groot aandeel van de mantelzorg en voornamelijk de kinderen in de hulpverlening. Uit onze resultaten blijkt dat de kinderen een zeer groot deel van de zorg en hulp aan de ouders op zich nemen. Toch wijst de veranderde maatschappelijke context op een verminderde beschikbaarheid van kinderen voor de mantelzorg aan hun bejaarde ouders. Gezinnen tellen minder kinderen. Bovendien wonen de kinderen verder van de ouders dan vroeger. Door de stijging van het aantal echtscheidingen zijn de familiale verhoudingen eveneens gewijzigd en minder strak geworden in sommige situaties. Bovendien zorgt de stijgende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen ervoor dat de (schoon)dochters niet meer volledig beschikbaar zijn voor de mantelzorg.

Een ander probleem in de hulpverlening is duidelijk dat senioren ook op atypische momenten, zoals 's avonds, 's nachts, in het weekend en op feestdagen hulp nodig hebben. Er is flexibiliteit vereist om aan alle behoeften in de thuiszorg te voldoen.

Tot slot vormt ook de beperking van de taken van de werknemers van thuiszorgorganisaties een probleem voor sommige senioren.

2.2.3 Door wie zou men bij voorkeur de oningevulde behoeften laten invullen?

Aan de senioren die aangaven oningevulde hulpbehoeften te hebben werd de vraag gesteld door wie ze deze behoeften bij voorkeur zouden laten invullen. We willen er hier op wijzen dat het grootste

deel van de geïnterviewden klanten van de vzw ISIS zijn en dus vertrouwd zijn met de werking van de vzw.

Uit de resultaten voor de verzorgende activiteiten blijkt dat de senioren voor deze activiteiten hulp zouden willen van een thuiszorgorganisatie, van de vzw ISIS of van de partner. Enkel in het geval van hulp om zich te verplaatsen en hulp bij het eten zou men ook hulp willen van andere personen uit de omgeving en vrijwilligers. De persoonsverzorging en het zich aan- en uitkleden zijn echter vertrouwelijke zaken waarvoor men liever professionele hulp of hulp van de partner krijgt.

Voor de huishoudelijke activiteiten zou men bij voorkeur hulp krijgen van een thuiszorgorganisatie en de vzw ISIS. En afhankelijk van welke activiteit geeft men telkens ook een voorkeur weer voor één of andere mantelzorger. Voor het klaarmaken van eten, het licht huishoudelijk werk en de was en de strijk zou men hulp willen van de partner. Bij het zwaar huishoudelijk werk, de was/strijk en het onderhoud van de tuin wil men hulp van de kinderen. Voor het doen van boodschappen wil men eerder hulp van andere familieleden die beschikbaar zijn en voor reparaties aan het huis eerder van een buur of vriend.

Bij de begeleidende hulp gaat de voorkeur naar de mantelzorg. Enkel bij het ontvangen van bezoek en het opvolgen van de correcte uitvoering van medische voorschriften heeft men in de eerste plaats voorkeur voor hulp van een thuiszorgorganisatie en de vzw ISIS en slechts op de tweede plaats voor hulp van de mantelzorg en vrijwilligers. Voor het regelen van de administratie en de financiële zaken, het verwittigen van instanties en het buitenshuis gaan, zouden de senioren eerder hulp willen van de kinderen en familie en slechts op een tweede plaats van een thuiszorgdienst en de vzw ISIS. En tot slot voor vervoer gaat de voorkeur allereerst naar ISIS uit en vervolgens naar de mantelzorg en in laatste instantie naar de thuiszorgorganisaties.

Wat de sociale ondersteuning betreft gaat de voorkeur voor dagoppas en het maken van een uitstap uit naar de vzw ISIS. Daarnaast zouden de senioren ook graag hulp ontvangen van de kinderen en familie en in laatste instantie van thuiszorgorganisaties. Voor nachtoppas gaat de voorkeur uit naar de kinderen en familie en dan pas naar de vzw ISIS en de thuiszorgorganisaties.

De ervaring van de senioren van de dienstverlening heeft hoogstwaarschijnlijk de antwoorden van de senioren bepaald. Aangezien de meeste senioren in onze steekproef hulpbehoevend zijn, komen er reeds verschillende thuiszorgorganisaties bij hen aan huis. De senioren zijn met andere woorden vertrouwd met de werking van een aantal thuiszorgorganisaties. Ze weten ook welke taken deze uitvoeren en welke niet. Het antwoord naar de voorkeur van persoon of dienst van wie men hulp zou willen voor een bepaalde activiteit wordt hierdoor hoogstwaarschijnlijk beïnvloed. We vermoeden immers dat een senior die reeds hulp krijgt van de vzw ISIS, sneller geneigd zal zijn om ook de vzw

ISIS te vragen voor zijn oningevulde hulpbehoeften, omdat de werking en het personeel van de vzw hem reeds vertrouwd is.

2.2.4 Zijn de senioren bereid om te betalen voor de gewenste hulp?

Tot slot van de vragen over de oningevulde behoeften werd de senioren per activiteit gevraagd of ze bereid zouden zijn om te betalen voor de hulp die ze wensen bij deze activiteit.

Voor de hulp bij verzorgende activiteiten is men algemeen bereid om te betalen. Ook voor de hulp bij huishoudelijke activiteiten is men overwegend bereid om te betalen. Enkel voor de activiteiten waarvoor men ook meer hulp verkiest van de mantelzorg is men minder bereid om te betalen. Het betreft de was/strijk, het boodschappen doen en het onderhoud van de tuin.

Voor de begeleidende hulp is er geen éénduidig antwoord. Voor vervoer zijn de meeste senioren in onze steekproef bereid om te betalen. Voor hulp bij de administratie en financiën en het verwittigen van instanties zijn de meeste senioren dan weer niet bereid om te betalen. Over betalen voor hulp bij het ontvangen van bezoek, hulp bij het opvolgen van de correcte uitvoering van medische voorschriften en bij het buitenshuis gaan zijn de meningen verdeeld. De helft van de senioren is bereid om hiervoor te betalen, de andere helft niet. Ook dit hangt samen met de voorkeur voor personen om de hulp uit te voeren. Indien men een voorkeur heeft voor mantelzorg, is men ook niet bereid om hiervoor te betalen.

En tot slot zijn de meningen eveneens verdeeld omtrent betalen voor sociale ondersteuning. Voor dagoppas is ongeveer de helft bereid om te betalen, voor nachtoppas iets meer dan de helft, maar voor het maken van een uitstap is slechts een minderheid bereid om te betalen. Dit heeft mogelijk te maken met de perceptie van de activiteiten. De bereidheid om te betalen moet immers bekeken worden binnen de huidige maatschappelijke context. Zoals we in het begin van dit behoefteonderzoek aangaven bij de definiëring van het begrip 'behoefte', moet er sprake zijn van een maatschappelijke aanvaarding van hulp bij een activiteit om een dienstverlening aan te bieden met betrekking tot de behoefte aan hulp bij deze activiteit. De maatschappelijke aanvaarding van behoeften is voortdurend onderhevig aan verandering. Terwijl jaren geleden hulp bij persoonsverzorging voornamelijk gebeurde in de familiale sfeer blijkt nu uit de resultaten van dit onderzoek dat de persoonsverzorging voornamelijk uitgevoerd wordt door professionele hulp. Ook het ontvangen van huishoudelijke hulp heeft de laatste decennia een belangrijke evolutie doorstaan. Het wordt meer en meer maatschappelijk aanvaard om hulp te krijgen bij het huishouden van buiten de privé omgeving van de senior.

Het ontvangen van betaalde hulp bij sociale activiteiten zal waarschijnlijk een gelijkaardige evolutie ondergaan in de komende jaren. De behoefte aan hulp bij sociale activiteiten is op dit moment nog niet algemeen maatschappelijk aanvaard. Het niet bereid zijn om te betalen voor de hulp bij sociale activiteiten in onze steekproef hangt hiermee samen.

2.2.5 Besluit

We zullen hier nog even kort de belangrijkste conclusies met betrekking tot de hulpbehoeften van de senioren op een rij trachten te zetten.

Wat de zorgbehoeften betreft vinden we in onze steekproef aanzienlijke behoeften aan persoonsverzorging (45,5%). Ook iets meer dan 1 op 3 van de senioren heeft behoeften aan hulp om zich te kleden. Oningevulde behoeften zijn er vooral met betrekking tot het verplaatsen binnenshuis en hulp bij het eten.

De hulpbehoeften aan huishoudelijke activiteiten liggen echter veel hoger. Hierbij scoren ook de leden van KBG redelijk hoog (ongeveer 50%). Enkel voor de verzorging van de huisdieren liggen de hulpbehoeften laag. Oningevulde behoeften bestaan voornamelijk voor zwaar en licht huishoudelijk werk en bij het klaarmaken van eten.

Bij de begeleidende hulp scoort vervoer zeer hoog. Hiervoor bestaan ook veel niet-ingevulde hulpbehoeften. Verder zijn er ook aanzienlijke behoeften aan hulp bij administratie en financiële zaken, bij de opvolging van medische voorschriften en bij buitenshuis gaan. Ook hiervoor zijn bijna 1 op 10 van de behoeften niet ingevuld.

En tot slot ook met betrekking tot sociale ondersteuning bestaan er aanzienlijke behoeften aan het maken van een uitstap en dagoppas. Vele van deze behoeften zijn niet ingevuld.

De redenen van de senioren om bijkomende hulp te vragen zijn verscheiden. Meest voorkomend is omdat men te weinig uren hulp ontvangt. Daarnaast stelt men ook veel bijkomende hulpvragen omdat de persoon die hen momenteel helpt te zwaar belast is. Dit geldt vooral voor de activiteiten waarvoor de mantelzorg voornamelijk hulp biedt. Maar ook het probleem van de atypische momenten komt uit onze resultaten duidelijk naar voor. Senioren hebben niet slechts hulp nodig tijdens de kantooruren, maar ook 's avonds, in het weekend en 's nachts. Deze hulp is moeilijk te vinden. En tot slot vormt de beperktheid in taken van de werknemers van thuiszorgorganisaties een probleem voor sommige senioren.

De mantelzorg bekleedt een belangrijke plaats in de hulpverlening aan de senioren. De mantelzorg en voornamelijk de kinderen verlenen hulp bij bijna alle activiteiten. Uitzonderingen zijn de persoonsverzorging van de senior en het licht en zwaar huishoudelijk werk. Deze taken worden zeer weinig door de mantelzorg uitgevoerd en zeer veel door betaalde, professionele diensten.

Binnen de betaalde diensten hebben we allereerst de thuiszorgorganisaties. Deze verlenen allerhande hulp zoals bij de persoonsverzorging, bij huishoudelijk werk zoals schoonmaak, eten klaarmaken, de was en de strijk en het doen van boodschappen.

Privé dienstverlening verleent vooral zijn diensten bij de schoonmaak, de was en strijk, de boodschappen, het tuinonderhoud en de reparaties aan huis. En uitstapjes worden georganiseerd door organisaties als KBG.

De vzw ISIS verleent hulp bij alle verzorgende activiteiten met uitzondering van de persoonsverzorging van de senior die door personen met een opleiding gegeven moet worden. Verder verleent de vzw ook veel huishoudelijke hulp, zoals bij licht en zwaar huishoudelijk werk, het klaarmaken van eten, de was en strijk en de boodschappen.

Ook in de begeleidende hulp en voornamelijk bij de sociale ondersteuning speelt de vzw ISIS een belangrijke rol. De helpsters van ISIS begeleiden de senioren bij het buitenshuis gaan. Ze helpen de senior bij het ontvangen van bezoek en doen vooral veel dagoppas. Dit is de hoofdactiviteit van de vzw.

De voorkeur voor bepaalde personen of diensten voor de invulling van de oningevulde behoeften volgt de wijze waarop de behoeften momenteel ingevuld worden. Voor de persoonsverzorging en huishoudelijke hulp wenst men vooral hulp van een professionele dienst. Voor begeleidende hulp wenst men voornamelijk de hulp van mantelzorgers en voor sociale ondersteuning voornamelijk van de vzw ISIS en van mantelzorgers.

De bereidheid om te betalen hangt samen met de voorkeur voor een persoon of dienst om de hulp te verlenen. Indien hulp gewenst wordt door de mantelzorg is men ook minder bereid om hiervoor te betalen. Indien hulp gewenst wordt door een organisatie is men meer bereid om hiervoor te betalen.

2.3 Overige activiteiten van de senioren en eventuele hulpbehoeften hierbij.

In het vorige deel van dit behoefteonderzoek hebben we de hulpbehoeften onderzocht van de senioren bij een aantal activiteiten. Het ging hierbij echter om noodzakelijke of praktische activiteiten. Aangezien wij ons in dit behoefteonderzoek willen richten op het volledige leven van de senioren willen we ook bevragen welke activiteiten de senioren doen in hun 'vrije tijd'. We kunnen immers slechts van een goede levenskwaliteit spreken wanneer de senior naast de nodige zorgen ook nog de nodige hulp krijgt bij het uitvoeren van activiteiten die hij graag doet en waardoor hij zich kan ontspannen. Om het onderscheid te maken met de activiteiten uit het vorige deel van dit behoefteonderzoek zullen we deze activiteiten benoemen als de 'overige activiteiten'.

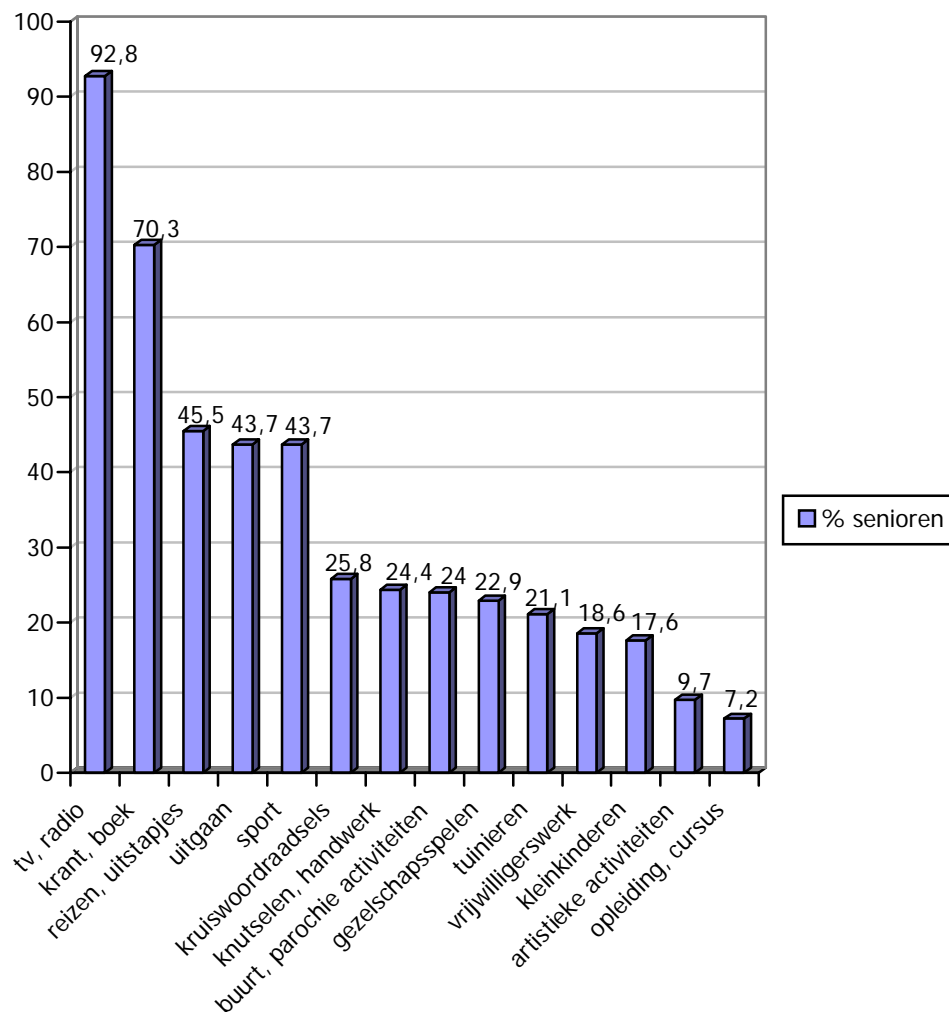
Voor deze overige activiteiten zullen we allereerst bekijken welke activiteiten door de senioren worden uitgevoerd. Daarnaast zullen we eveneens bekijken of de senioren voor deze activiteiten hulpbehoeften hebben, door wie deze ingevuld worden, of de senioren nog bijkomende hulpbehoeften hebben en om welke reden. Verder zullen we eveneens bespreken voor welke activiteiten oningevulde

hulpbehoeften bestaan, door wie deze bij voorkeur zouden ingevuld worden en of men bereid is om hiervoor te betalen.

Welke overige activiteiten voeren de senioren uit?

Allereerst hebben we de senioren gevraagd welke activiteiten men verder zoal uitvoert. De resultaten worden weergegeven in de volgende figuur.

Figuur 3.11: Overige activiteiten van de senioren. (in %)

Bijna alle senioren uit onze steekproef kijken in hun vrije tijd naar tv of luisteren naar muziek of de radio. 7 op 10 van de senioren leest de krant of een boek. Iets minder dan de helft van de senioren maakt uitstapjes of reizen of gaat uit. Ook iets minder dan de helft van de senioren doet aan sport. In sport zitten alle soorten van beweging vervat, zoals wandelen en fietsen. Ongeveer één vierde van de senioren vult kruiswoordraadsels in en iets minder dan één vierde van de senioren doet aan knutselen of handwerk of participeert in buurt of parochie activiteiten. Gezelschapsspelen worden gespeeld door iets meer dan 1 op 5 van de door ons bevroegde senioren. En ongeveer 1 op 5 doet aan tuinieren.

Vrijwilligerswerk en oppassen op de kleinkinderen gebeurt door minder dan 1 op 5 van de senioren in onze steekproef. Slechts 1 op 10 houdt zich bezig met artistieke activiteiten en slechts een minderheid volgt een opleiding of cursus.

We willen bij deze resultaten opnieuw de bemerking maken dat onze steekproef voor een groot deel bestaat uit hulpbehoevende senioren. Het is voor hen niet evident om veel van bovenstaande activiteiten uit te voeren. We zien zelfs dat niet alle senioren tv kijken of naar de radio of muziek luisteren. Zwaar hulpbehoevende senioren zijn hiervoor zelfs aangewezen op hulp en indien deze hulp niet aanwezig is, hebben zij ook geen mogelijkheid om de tv of radio aan te zetten of van post te veranderen.

Als we de hierboven vermelde resultaten in dat licht bekijken kunnen we concluderen dat 7% van de senioren in onze steekproef nooit naar tv kijkt of naar de radio of muziek luistert. Bijna 30% van de senioren leest nooit de krant of een boek. En meer dan de helft van de senioren maakt nooit een uitstapje of reis of gaat nooit uit. Ook meer dan de helft van de senioren doet nooit aan sport.

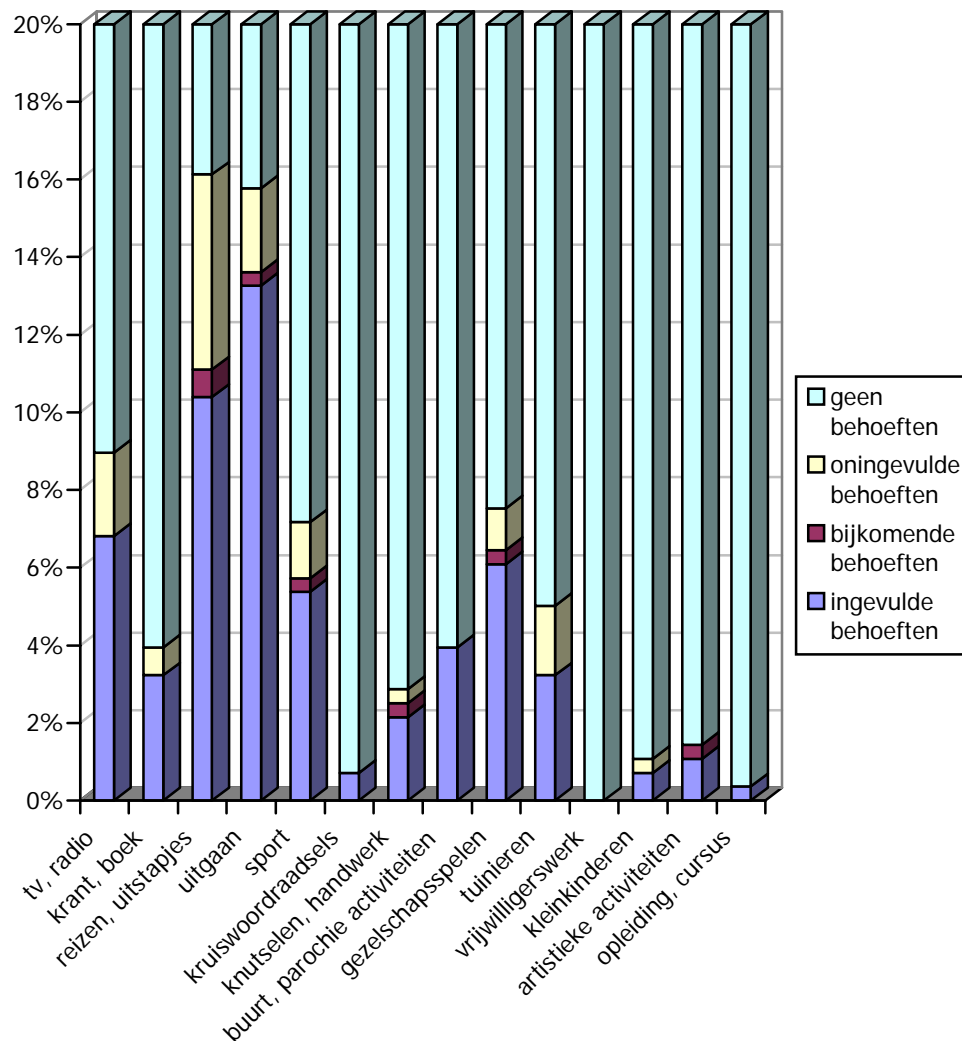
Deze resultaten wijzen duidelijk op een aantal sluimerende behoeften. We hebben ook voor deze activiteiten de hulpbehoeften van de senioren bevraagd. Deze zullen we later bespreken.

Om zoveel mogelijk de behoeften naar boven te brengen hebben we over de bevraagde activiteiten nog een bijkomende vraag gesteld. Deze vraag heeft betrekking op activiteiten die men graag doet, maar die men niet meer doet, omdat men ze niet meer kan zonder hulp. Het gaat hierbij met andere woorden om oningevulde hulpbehoeften en we zullen de antwoorden op deze vraag later bijtellen bij de andere oningevulde hulpbehoeften. Veel vernoemde activiteiten hierbij zijn (in volgorde van belangrijkheid): sport, reizen en uitstapjes maken, knutselen en handwerk, uitgaan en tuinieren. Deze activiteiten zouden de senioren graag uitvoeren, maar ze kunnen het niet meer zonder hulp en daarom doen ze de activiteiten niet meer.

Voor welke overige activiteiten hebben de senioren hulpbehoeften?

In onderstaande figuur geven we de hulpbehoeften van de senioren met betrekking tot de hierboven besproken activiteiten weer. De hulpbehoeften zijn opnieuw opgebouwd uit ingevulde hulpbehoeften, bijkomende hulpbehoeften en oningevulde hulpbehoeften.

Figuur 3.12: Hulpbehoeften bij de overige activiteiten. (in %)

We willen bij deze hulpbehoeften opmerken dat het begrip ‘hulpbehoefte’ in dit deel van het onderzoek zeer ruim wordt opgevat. Voor gezelschapsspelen kan hulp zowel betekenen iemand om mee te spelen als iemand die de pion voor de senior verzet. Ook bij uitgaan of reizen kan hulp ook betrekking hebben op louter het gezelschap van iemand. Aangezien dit voor de senior zelf een criterium kan zijn om de activiteit al dan niet uit te voeren, beschouwen we ook deze zaken als hulpbehoeften.

Uit de figuur kunnen we afleiden dat de grootste behoeften bestaan met betrekking tot reizen en uitstapjes maken en met betrekking tot uitgaan. Verder heeft 9 % van de door ons bevroegde senioren behoeften aan hulp bij het kijken naar tv of het luisteren naar de radio of muziek. 7,5% van de senioren heeft behoeften aan hulp om gezelschapsspelen te spelen en 7,2% heeft behoefte aan hulp bij sportactiviteiten.

Wanneer we naar de onvoldoende ingevulde en de oningevulde hulpbehoeften kijken valt op dat deze ook het grootst zijn bij de activiteiten reizen en uitstapjes maken, uitgaan, tv kijken of luisteren naar de radio of muziek, sport en gezelschapsspelen.

2.3.1 Door wie wordt de hulp verleend aan de senioren?

Bij de bevraging van de ingevulde hulpbehoeften hebben we ook hier gevraagd wie de hulp verleent aan de senioren. De resultaten worden weergegeven in de tabel op de volgende pagina's.

De hulp wordt voornamelijk door de mantelzorg verleend. Deze heeft het grootste aandeel in de hulpverlening voor alle activiteiten behalve knutselen, handwerk en artistieke activiteiten.

Ook de betaalde diensten spelen een belangrijke rol in de hulpverlening. Enkel bij uitgaan, oppas van de kleinkinderen en het volgen van een opleiding of cursus wordt geen hulp verleend door betaalde diensten.

Verder zien we dat bij deze overige activiteiten ook het georganiseerd vrijwilligerswerk een redelijk aandeel inneemt in de hulpverlening.

Binnen de mantelzorg zijn opnieuw de kinderen de belangrijkste hulpverleners. Ook de partner neemt een belangrijke plaats in in de mantelzorg.

Binnen de betaalde diensten is het aandeel van de vzw ISIS het grootst. De hulp verleend door ISIS bij deze activiteiten kadert grotendeels binnen de oppasdienst. Andere diensten die hulp bieden aan de senioren bij hun vrijetijdsbesteding zijn vooral het dagcentrum en de thuiszorgorganisaties in de thuissituatie.

Tabel 3.16: Wie verleent hulp bij de overige activiteiten? (aantallen)

	Tv, muziek of radio	Krant of boek lezen	Reizen, uitstapjes	Uitgaan	Sport	Kruiswoordraadsels	Knutselen, handwerk
Totaal aantal ingevulde behoeften	19	9	29	37	15	2	6
Mantelzorg	24	5	24	40	14	2	1
<i>% van totaal</i>	<i>126,3</i>	<i>55,6</i>	<i>82,8</i>	<i>108,1</i>	<i>93,3</i>	<i>100,0</i>	<i>16,7</i>
Partner	6	2	4	5	4	0	0
Kind	12	3	13	23	6	2	1
Andere familie	3	0	3	6	1	0	0
Buur/vriend	3	0	4	6	3	0	0
Vrijwilliger	2	1	4	0	2	0	1
<i>% van totaal</i>	<i>10,5</i>	<i>11,1</i>	<i>13,8</i>	<i>0,0</i>	<i>13,3</i>	<i>0,0</i>	<i>16,7</i>
Betaalde diensten	16	5	14	8	10	2	4
<i>% van totaal</i>	<i>84,2</i>	<i>55,6</i>	<i>48,3</i>	<i>21,6</i>	<i>66,7</i>	<i>100,0</i>	<i>66,7</i>
Vzw ISIS	9	4	9	7	8	2	3
Andere diensten	7	1	5	1	2	0	1

Tabel 3.16: Wie verleent hulp bij de overige activiteiten? (aantallen) VERVOLG

	Buurt/parochie activiteiten	Gezelschapsspelen	Tuinieren	Oppas kleinkinderen	Artistieke activiteiten	Opleiding of cursus volgen
Totaal aantal ingevulde behoeften	11	17	9	2	3	1
Mantelzorg	10	13	6	2	1	1
<i>% van totaal</i>	<i>90,9</i>	<i>76,5</i>	<i>66,7</i>	<i>100,0</i>	<i>33,3</i>	<i>100,0</i>
Partner	1	3	1	2	0	0
Kind	2	4	4	0	1	0
Andere familie	0	1	0	0	0	0
Buur/vriend	7	5	1	0	0	1
Vrijwilliger	1	3	0	0	0	0
<i>% van totaal</i>	<i>9,1</i>	<i>17,7</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
Betaalde diensten	3	10	3	0	2	0
<i>% van totaal</i>	<i>27,3</i>	<i>58,8</i>	<i>33,3</i>	<i>0,0</i>	<i>66,7</i>	<i>0,0</i>
Vzw ISIS	2	8	1	0	1	0
Andere diensten	1	2	2	0	1	0

2.3.2 Welke redenen hebben de senioren voor een bijkomende hulpvraag?

De voornaamste redenen die de senioren aangeven om een bijkomende hulpvraag te stellen met betrekking tot de overige activiteiten zijn het feit dat men te weinig uren hulp ontvangt en het feit dat men ook tijdens het weekend de hulp wil krijgen.

2.3.3 Door wie zou men bij voorkeur de oningevulde behoeften laten invullen?

Voor de invulling van de oningevulde hulpbehoeften bij de overige activiteiten vraagt men vooral de hulp van de kinderen. Voor het spelen van gezelschapsspelen mag de hulp ook komen van een buur, vriend of kennis en van een vrijwilliger. Om uit te gaan wil men eventueel ook hulp van een buur, vriend of kennis. Hulp van betaalde diensten wenst men bij reizen, uitstapjes maken, uitgaan en tuinieren.

2.3.4 Zijn de senioren bereid om te betalen voor de gewenste hulp?

De bereidheid om te betalen voor de hulp is eerder beperkt. Enkel voor hulp bij uitgaan en tuinieren is men bereid te betalen. Ook hier geldt de opmerking dat de bereidheid om te betalen samenhangt met wie de hulp bij voorkeur verleent. Indien dit bij voorkeur door de kinderen gebeurt, is men ook minder bereid om te betalen voor de hulp.

2.3.5 Besluit

We hebben in dit deel een aantal activiteiten bevroegd die de senioren mogelijk uitvoeren in hun 'vrije tijd'. Deze activiteiten hebben we benoemd met de term 'overige activiteiten'. Activiteiten die door veel van de door ons bevroegde senioren worden uitgevoerd is tv kijken, luisteren naar de radio of muziek en de krant of een boek lezen. Activiteiten die door bijna de helft van de senioren worden uitgevoerd zijn, reizen, uitstapjes maken, uitgaan en sporten. De grootste hulpbehoeften bestaan ook voor deze activiteiten met reizen en uitstapjes maken op de eerste plaats, uitgaan op de tweede plaats. Hulp bij tv kijken en luisteren naar radio of muziek staat op de derde plaats van de hulpbehoeften, hulp bij gezelschapsspelen op de vierde plaats en hulp bij sport op de vijfde plaats. De top 5 van de oningevulde of onvoldoende ingevulde hulpbehoeften ziet er ongeveer gelijk uit. De top 3 is volledig gelijk met reizen en uitstapjes maken op de eerste plaats, uitgaan op de tweede plaats en hulp bij tv kijken en luisteren naar radio of muziek op de derde plaats. Op de vierde plaats staat hier hulp bij sport en op de vijfde plaats hulp bij gezelschapsspelen.

De hulp die de senioren ontvangen bij deze activiteiten wordt verleend door een combinatie van mantelzorg en betaalde dienstverlening. Binnen de mantelzorg spelen de kinderen de grootste rol. Binnen de betaalde diensten neemt de vzw ISIS een belangrijke plaats in en wordt daarnaast ook veel hulp verleend door het dagcentrum en verschillende thuiszorgorganisaties.

De redenen van de senioren om bijkomende hulp te vragen zijn omdat men te weinig hulp krijgt of omdat men ook hulp wenst in het weekend.

Indien men oningevulde hulpbehoeften heeft bij deze activiteiten wil men deze voornamelijk door de kinderen laten invullen en is men ook slechts in beperkte mate bereid om te betalen voor de hulp. Voor de activiteiten met de grootste oningevulde behoeften, reizen, uitstapjes maken en uitgaan, wenst men echter ook hulp van betaalde diensten en is men ook bereid om te betalen.

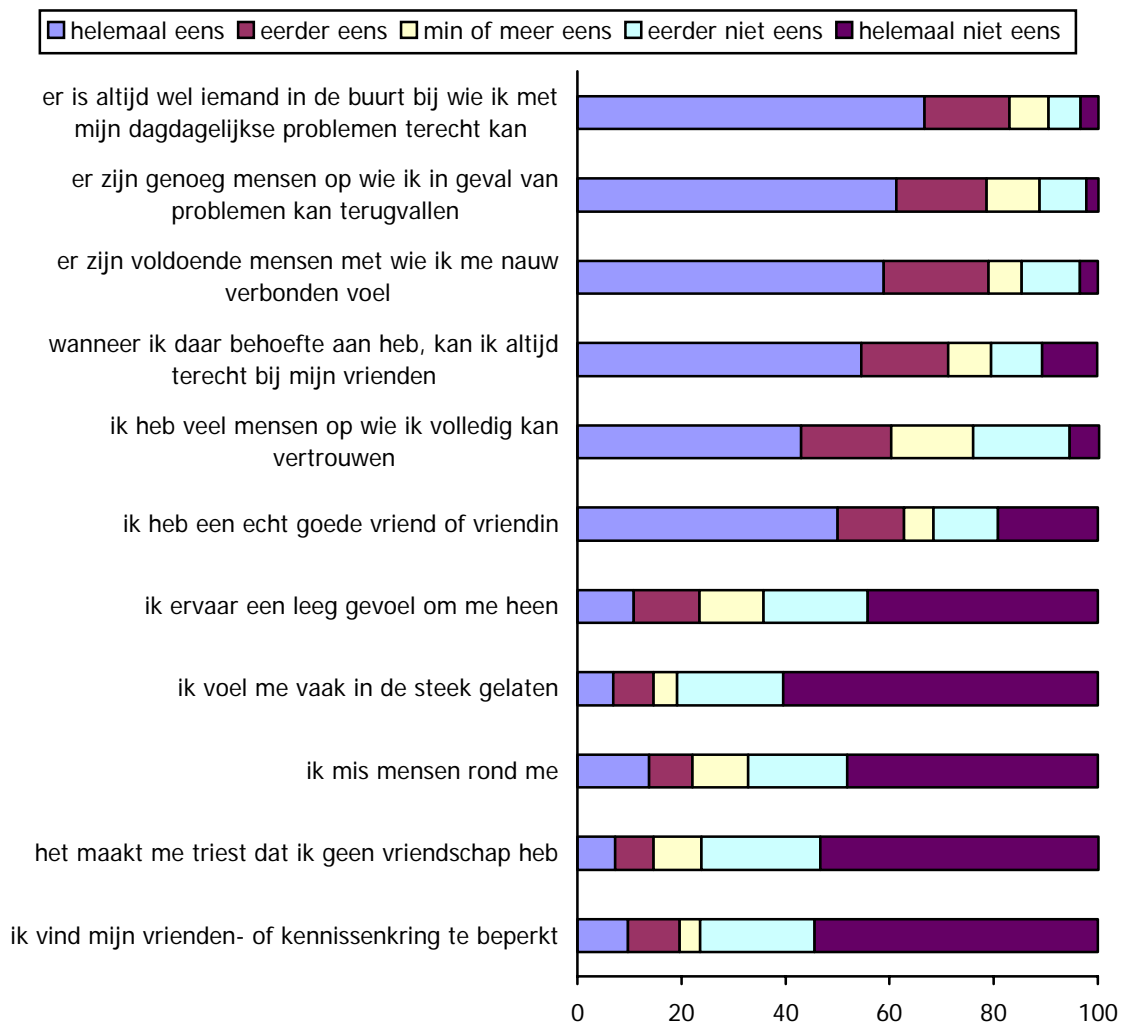
Wij hebben in verband met de vrijetijdsbesteding van de senioren bijkomende analyses gemaakt met betrekking tot het profiel van de senioren en de zorgbehoevendheid. De resultaten vindt u in bijlage 2.

2.4 Eenzaamheid

In de voorgaande bespreking van de onderzoeksresultaten lag de nadruk op de hulpbehoevendheid van de senioren in onze steekproef. Hulpbehoeften kennen niet enkel hun oorsprong in fysieke beperkingen. Ook eenzaamheid kan tot hulpbehoeften leiden. Deze behoeften situeren zich dan vooral op sociaal vlak. Maar fysieke beperkingen kunnen zelf ook een belangrijke invloed hebben op het eenzaamheidsgevoel van een senior. Dat eenzaamheid een rol speelt in het gebruik van voorzieningen door ouderen hebben we in de literatuurstudie reeds teruggevonden. (Huijsman, 1990)

Omdat wij levenskwaliteit centraal willen stellen in dit onderzoek en het sociale leven een belangrijke factor is voor een goed levenskwaliteit hebben we in onze bevraging de eenzaamheid van de senioren bevraagd. We hebben hiertoe de eenzaamheidsschaal van de Jong-Gierveld gebruikt. Deze schaal bestaat uit 11 items, 6 positieve en 5 negatieve items met betrekking tot eenzaamheidsgevoelens. Op elk item moet de senior antwoorden met een antwoordcategorie gaande van helemaal eens tot helemaal niet eens. De items en de antwoordpercentages per categorie worden weergegeven in onderstaande figuur.

Figuur 3.13: De eenzaamheidsschaal van de Jong-Gierveld. (in %)

De items 1 tot en met 5 zijn de positieve items. Indien de senior hierop positief antwoordt, betekent dit dat hij een lage eenzaamheidsscore heeft voor dat item. Op deze items antwoorden telkens minstens 60% van de senioren positief (helemaal eens en eerder eens). De items 6 tot en met 11 zijn de negatieve items. Dit wil zeggen dat indien de senior hierop positief antwoordt, hij een hoge eenzaamheidsscore heeft. Hierop antwoorden telkens minder dan 25% positief. Algemeen kunnen we hieruit veronderstellen dat de meerderheid van de door ons bevroegde senioren een lage eenzaamheidsscore heeft.

Om dit op een meer zekere manier te kunnen vaststellen moeten we één eenzaamheidsschaal construeren met de 11 items. Deze eenzaamheidsschaal wordt gevormd door de antwoorden van de senioren op de 11 items tot één score te herleiden. Deze score geeft de eenzaamheid van de senior weer op 10, waarbij 10 een grote mate van eenzaamheid betekent.

Om de betrouwbaarheid van de schaal te controleren, berekenen we een statistische parameter, de Cronbach's alfa. De schaal heeft een Cronbach's alfa van 0,8944. Dit wil zeggen dat de interne

consistentie van de schaal groot is. De schaal is met andere woorden voldoende betrouwbaar om op deze manier te gebruiken.

De gemiddelde eenzaamheidsscore voor de totale steekproef bedraagt 2,18 op 10. Dit wil zeggen dat de senioren in onze steekproef een redelijk laag gevoel van eenzaamheid hebben. De afwijking op dit gemiddelde bedraagt echter 2,3. Dit geeft aan dat er een aanzienlijk verschil bestaat tussen de senioren wat de eenzaamheid betreft. Hetzelfde blijkt uit de minimum- en maximumscores. Het minimum van 0 wijst erop dat er senioren in de steekproef zijn die helemaal niet eenzaam zijn, maar de maximumscore van 10 wijst erop dat er eveneens senioren zijn die zeer eenzaam zijn.

Deze resultaten geven een duidelijker beeld van de eenzaamheid van de senioren in onze steekproef. Hoewel de gemiddelde eenzaamheidsscore redelijk laag is, bestaan er grote verschillen naar eenzaamheid tussen de senioren binnen onze steekproef.

Gezien de verschillen die er bestaan naar eenzaamheid binnen onze steekproef, lijkt het ons interessant om aan de hand van de eenzaamheidsscores een aantal verklarende analyses uit te voeren. Deze verklarende analyses houden in dat verschillende groepen binnen de steekproef vergeleken worden wat hun gemiddelde eenzaamheidsscores betreft. Er wordt dan nagegaan of de gemiddelde eenzaamheidsscores van de groepen significant verschillen. Met significant bedoelen we dat de verschillen van die grootte zijn dat ze niet te wijten kunnen zijn aan toeval.

Een eerste analyse hebben we uitgevoerd met betrekking tot de senioren die klant zijn van ISIS in onze steekproef en de senioren die geen klant zijn van ISIS, maar lid zijn van KBG. Hieruit blijkt dat de klanten van ISIS significant meer eenzaam zijn dan de leden van KBG die geen klant zijn van ISIS. Het gemiddelde op de eenzaamheidsschaal bedraagt respectievelijk 2,69 tegenover 0,96 op de eenzaamheidsschaal. We vermoeden dat deze resultaten te maken hebben met de mate van hulpbehoevendheid van de senioren. We hebben immers vroeger reeds vastgesteld dat de klanten van ISIS meer hulpbehoevend zijn dan de leden van KBG, die geen klant van ISIS zijn.

Daarom hebben we gelijkaardige analyses gedaan door onze steekproef te verdelen in groepen die hulp krijgen voor bepaalde activiteiten. Daaruit blijkt dat de senioren die hulp voor verzorgende activiteiten, huishoudelijke activiteiten, begeleidende hulp en sociale ondersteuning ontvangen, significant eenzamer zijn dan de senioren die geen hulp ontvangen. Deze resultaten bevestigen ons vermoeden dat het verband dat we vonden tussen eenzaamheid en klant zijn van de vzw ISIS eerder te maken heeft met de hulpbehoevendheid van de klanten van ISIS.

Verder blijken ook de leeftijd, de burgerlijke staat, de woonsituatie, het aantal kinderen en de bezoekfrequentie van de kinderen een invloed te hebben op de eenzaamheidsscores van de senioren. Oudere senioren zijn meer eenzaam dan de jongere senioren. Verweduwde senioren zijn meer eenzaam dan gehuwde senioren. Aansluitend daarop vinden we dat alleenwonende senioren meer eenzaam zijn dan senioren die samenwonen met hun echtgenoot of partner. Hoe minder kinderen de senioren hebben, hoe eenzamer de senioren zijn. En naarmate de kinderen minder op bezoek komen, zijn de senioren meer eenzaam.

2.5 Welke factoren verklaren de hulpbehoevendheid van senioren?

We hebben met betrekking tot de hulpbehoevendheid van de senioren gelijkaardige analyses uitgevoerd dan met betrekking tot de eenzaamheidsschaal. Om deze analyses te kunnen uitvoeren hebben we allereerst een algemene variabele 'hulpbehoevendheid' moeten construeren. Dit hebben we gedaan door de ingevulde hulpbehoeften van de senioren voor de verschillende activiteiten (verzorgende, huishoudelijke, begeleidende en sociale) op te tellen. We gaan ervan uit dat de senioren die voor veel activiteiten hulp ontvangen zwaar hulpbehoevend zijn en dat senioren die voor geen of weinig activiteiten hulp ontvangen niet of matig hulpbehoevend zijn. We houden hierbij dus geen rekening met de oningevulde hulpbehoeften, omdat dit technisch moeilijk te realiseren is.

Aan de hand van de nieuw geconstrueerde variabele kunnen we besluiten dat de hulpbehoevendheid aanzienlijk verschilt tussen de senioren in onze steekproef. Het minimum is 0 en het maximum 22. Dit wil zeggen dat er senioren zijn die voor geen enkele activiteit hulp ontvangen en dus niet hulpbehoevend zijn en dat er senioren zijn die voor liefst 22 van de 25 door ons genoemde activiteiten hulp ontvangen. De gemiddelde hulpbehoevendheid bedraagt 7,88. Dit betekent dat de senioren in onze steekproef gemiddeld voor 8 activiteiten hulp ontvangen. De standaardafwijking van dit gemiddelde bedraagt 6,7. Dit wijst erop dat er grote verschillen bestaan tussen de senioren wat hulpbehoevendheid betreft.

Tijdens de analyses zullen we de gemiddelde hulpbehoevendheid van verschillende groepen vergelijken om te kijken of er een significant verschil bestaat tussen de groepen. De eerste groepen die we vergelijken, zijn de klanten van ISIS en de leden van KBG die geen klant zijn van ISIS.

Het gemiddelde van de hulpbehoevendheid verschilt aanzienlijk tussen deze groepen. De gemiddelden bedragen respectievelijk 9,99 en 2,16. Het verschil is significant. Dit wil zeggen dat de klanten van ISIS meer hulpbehoevend zijn dan de leden van KBG.

Verder vergelijken we de hulpbehoevendheid van de senioren naar geslacht, leeftijd, diploma, inkomen, burgerlijke staat, woonsituatie, aantal kinderen, bezoekfrequentie van de kinderen en de eenzaamheidsschaal.

Hierbij vinden we significante verschillen met betrekking tot geslacht, leeftijd, diploma, burgerlijke staat, woonsituatie, bezoekfrequentie van de kinderen en eenzaamheid.

Vrouwen zijn meer hulpbehoevend dan mannen. Maar de hulpbehoevendheid stijgt met de leeftijd en aangezien vrouwen ouder worden dan mannen, vermoeden we dat het verband tussen hulpbehoevendheid en geslacht eigenlijk wijst op het verband tussen hulpbehoevendheid en leeftijd. Wat opleidingsniveau betreft vinden we dat de senioren met enkel een diploma lager onderwijs meer hulpbehoevend zijn dan senioren met een diploma hoger secundair onderwijs, hogeschool of universiteit. Hoewel we dit niet kunnen nagaan, schrijven we dit verband toe aan het verschil in leef- en werkomstandigheden van laag geschoolden en hooggeschoolden.

Met betrekking tot de burgerlijke staat vinden we dat de verweduwde senioren meer hulpbehoevend zijn dan de ongehuwde en gehuwde senioren. Aansluitend hierop vinden we dat senioren die samenwonen met hun echtgenoot of partner minder hulpbehoeften hebben dan alleenstaande senioren. Senioren die samenwonen met een andere persoon dan de partner (meestal met één van de kinderen) zijn dan weer meer hulpbehoevend. De hulpbehoevendheid is waarschijnlijk de reden waarom de senior bij deze andere persoon inwoont.

Ook de bezoekfrequentie van de kinderen houdt verband met de hulpbehoevendheid van de senioren. Senioren die dagelijks bezoek krijgen van de kinderen zijn meer hulpbehoevend dan senioren die minder vaak bezoek krijgen van de kinderen. We hebben gezien in de resultaten van dit behoefteonderzoek dat de kinderen een belangrijke rol spelen in de hulpverlening aan senioren. Bij zwaar hulpbehoevende senioren, die dagelijks veel zorgen nodig hebben, komen de kinderen dan ook dagelijks over de vloer.

Tot slot blijkt dat naarmate senioren zich meer eenzaam voelen zij ook meer hulpbehoeften hebben. Deze senioren zullen vooral veel behoefte hebben aan sociale ondersteuning of de aanwezigheid van iemand. Het is evenwel mogelijk dat het verband tussen hulpbehoevendheid en eenzaamheid in beide richtingen speelt. Eenzame senioren kunnen meer hulpbehoeften hebben. Maar het is ook mogelijk dat de senioren meer eenzaam worden naarmate ze meer hulpbehoevend zijn, gezien hun beperkte mogelijkheden om sociale relaties te onderhouden.

2.6 Hulpverlening door de senioren zelf

Tijdens de voorbereiding van dit behoefteonderzoek viel op dat bij de bespreking van mantelzorg ook telkens werd aangegeven dat senioren hierin zelf een belangrijke rol spelen. Het leek ons dan ook interessant om te bekijken in welke mate de senioren in onze steekproef hulp verlenen aan andere senioren. En om hierop wat dieper in te gaan.

Uit onze bevraging blijkt dat ongeveer 1 op 4 van de door ons bevroegde senioren zelf hulp verleent aan andere senioren. Er bestaat evenwel een groot verschil tussen de klanten van ISIS en de leden van KBG die geen klant van ISIS zijn. Zoals we hiervoor al aangegeven hebben, zijn de klanten van ISIS voornamelijk zorgbehoevende senioren. De senioren die we via KBG bevroegd hebben, zijn in grote mate zelfredzaam of hebben slechts matige zorgbehoeften. De leden van KBG nemen ook meer hulp voor andere senioren op zich dan de klanten van ISIS, die hier niet meer toe in staat zijn. Onder de leden van KBG neemt 52% hulp aan andere senioren op zich. Bij de klanten van ISIS bedraagt dit slechts 15%.

We hebben met betrekking tot de hulpverlening aan andere senioren nog een aantal bijkomende vragen gesteld. We hebben allereerst gevraagd aan welke personen hulp verleend wordt en voor welke activiteiten. Daarnaast hebben we gepeild naar de gemiddelde wekelijkse tijdsbesteding aan deze hulpverlening en hoe belastend dit ervaren wordt. Tot slot hebben we de senioren eveneens

gevraagd wat er met de senior aan wie men hulp verleent, zou gebeuren indien men de hulpverlening zou moeten stopzetten.

Opvallend in de resultaten voor onze steekproef is dat de meeste hulp verleend wordt via vrijwilligerswerk. Dit heeft mogelijk te maken met de band met KBG. Bijna 37% van de senioren in onze steekproef die hulp verlenen aan andere senioren doen dit via een vrijwilligersorganisatie. Daarnaast verleent bijna één derde van de senioren hulp aan een buur, vriend of kennis. 15% van de hulp wordt verleend aan een broer, zus, nicht of neef. 1 op 10 van de senioren verleent hulp aan zijn ouders of schoonouders en slechts 7% aan zijn partner.

Het resultaat dat 1 op 10 van de senioren voor zijn eigen ouders zorgt, wijst ons op een bijkomend probleem van de vergrijzingsgolf. Aangezien de bevolking steeds ouder wordt, ontstaan er situaties van bejaarden die voor hun hoogbejaarde ouders zorgen. Voor deze bejaarden kan dit echter zeer zwaar zijn, aangezien ze zelf al een jaartje ouder zijn. Ook veel senioren nemen de zorg voor de kleinkinderen op zich. Dit bespreken we in dit onderzoek niet, maar we willen er wel op wijzen dat sommige senioren in een situatie komen waarbij ze zowel voor hun ouders als voor de kleinkinderen zorgen. Deze situatie wordt na verloop van tijd te belastend voor de senior. De demografische evolutie die de volgende 20 jaar op til staat, zal deze situatie er niet op doen verbeteren.

Om te bekijken voor welke activiteiten men hulp verleent, worden opnieuw dezelfde vier categorieën, verzorgende, huishoudelijke, begeleidende en sociale activiteiten, gehanteerd. Door de senioren die hulp verlenen aan andere senioren in onze steekproef wordt vooral sociale ondersteuning (43%) en begeleidende hulp (30%) verleend. Daarnaast biedt iets meer dan 1 op 5 huishoudelijke hulp. Slechts 5% van de senioren helpt de senioren bij de verzorging. Deze resultaten zijn naar verwachting, gezien de personen aan wie de senioren hulp bieden vooral personen buiten de directe familie van de senior zijn.

Gemiddeld spenderen de senioren 7 uren en een kwartier per week aan de hulpverlening aan andere senioren. Ook hier zijn er weer grote verschillen tussen de senioren. De meeste senioren (84%) spenderen 1 à 8 uren per week aan de hulpverlening. Maar er zijn ook senioren (15%) die 10 tot 28 uren per week spenderen aan de hulpverlening. En één senior in onze steekproef biedt 24 uren op 24 en 7 dagen op 7 hulp. Het gaat hierbij waarschijnlijk om een senior die de zorg voor een zwaar hulpbehoevende partner op zich neemt.

De belasting die de senioren ervaren als gevolg van deze hulpverlening valt wel mee. Ongeveer twee derde van de senioren geeft aan de hulpverlening niet als zwaar belastend te ervaren. Verder beweert 14% van de senioren zich niet zo vaak zwaar belast te voelen. Toch geeft meer dan 1 op 10 van de senioren aan zich soms zwaar belast te voelen. Meer dan 5% voelt zich meestal zwaar belast, maar kan het aan. Eén persoon geeft aan dat als het zo doorgaat, hij er onderdoor gaat. We vermoeden dat het hierbij gaat om die ene persoon die dag en nacht hulp verleent.

Wat de gevolgen van de stopzetting van de hulpverlening betreft geeft bijna de helft van de senioren aan dat er andere hulpverlening zou moeten ingeschakeld worden. Zij percipiëren de hulp die ze

verlenen met andere woorden als noodzakelijke hulp die niet kan stopgezet worden. Verder geeft bijna één derde van de senioren aan dat bepaalde activiteiten niet meer verricht zouden worden. Dit wil zeggen dat men denkt dat indien men de hulp zou stopzetten er niemand anders de hulp op zich zou nemen en dat de senioren zo bepaalde activiteiten niet meer zou kunnen doen. Een aantal senioren geven eveneens aan dat de persoon dan minder sociaal contact zou hebben. Een ander gevolg dat door sommige senioren wordt aangegeven is dat de persoon in een rusthuis of het ziekenhuis zou opgenomen moeten worden.

2.7 Besluit

Tot slot van dit hoofdstuk willen we de belangrijkste resultaten van dit behoefteonderzoek nog even kort samenvatten en er een aantal conclusies aan verbinden.

We kunnen uit dit behoefteonderzoek allereerst concluderen dat de hulpbehoeften van de senioren zich niet enkel richten op verzorgende en huishoudelijke activiteiten. Ook voor begeleiding, sociale ondersteuning en hulp bij de vrijetijdsbesteding hebben de senioren belangrijke hulpbehoeften.

De leemtes in de hulpverlening die we in dit onderzoek hebben vastgesteld situeren zich voornamelijk in de verzorgende activiteiten, de vrijetijdsbesteding, de sociale ondersteuning en de begeleiding van de senioren. De voornaamste redenen waarom deze leemtes bestaan, zijn dat de senioren van mening zijn dat ze te weinig uren hulp ontvangen en dat ze ook hulp nodig hebben op atypische momenten. Met atypische momenten bedoelen we de avond, nacht, weekend, feestdagen en vakantiedagen.

In de hulpverlening aan de senioren speelt de mantelzorg een zeer belangrijke rol. In onze steekproef zien we dat de mantelzorg voor de meeste activiteiten hulp verleent. Binnen de mantelzorg zijn het vooral de kinderen van de senior die de meeste taken op zich nemen. De kinderen van de senioren nemen met andere woorden wel degelijk de verantwoordelijkheid op om voor hun ouders te zorgen. Maar aan de hulp die de kinderen kunnen bieden zijn grenzen. Van de kinderen van de senioren worden door de maatschappij verschillende eisen gesteld. Ze behoren meestal tot de beroepsactieve bevolking. Dit wil zeggen dat zij hun verantwoordelijkheid hebben op de arbeidsmarkt. Daarnaast hebben de meeste van hen een gezin waartegenover ze eveneens hun verantwoordelijkheid moeten opnemen. En bovendien wordt door de maatschappij verwacht dat zij eveneens de zorg voor hun ouders voor een groot deel op zich nemen.

Met betrekking tot de mantelzorg door de kinderen aan hun ouders moeten we dus rekening houden met de beperking van de beschikbaarheid van de kinderen. De kinderen spelen reeds een cruciale rol in de hulpverlening aan senioren. Het is niet mogelijk om deze rol naar de toekomst toe verder uit te breiden. Toch willen we benadrukken dat de kinderen van de senioren een belangrijke rol spelen en moeten blijven spelen in de sociale en psychologische ondersteuning van de senioren en in de

organisatie en coördinatie van de hulpverlening. Om ervoor te zorgen dat zij deze rol goed kunnen uitvoeren is een degelijke ondersteuning door andere hulpverlening noodzakelijk. Deze andere hulpverlening mag niet enkel complementair zijn aan de hulp die de kinderen bieden. Deze andere hulpverlening moet ook aanvullend zijn aan de hulp die door de kinderen verleend wordt.

Permanentie in de aanwezigheid bij zwaar hulpbehoevende senioren is bijvoorbeeld een belangrijk knelpunt. Deze permanentie is noodzakelijk om de senior een menswaardig en kwaliteitsvol leven te garanderen. Dit geldt onder andere voor senioren die zich niet alleen kunnen verplaatsen binnenshuis, die niet zelfstandig kunnen eten of drinken. Maar in de meeste gevallen is het voor de mantelzorg onmogelijk om deze permanentie volledig op zich te nemen, bijvoorbeeld tijdens de kantooruren. Ondersteuning van de mantelzorg is hierbij absoluut noodzakelijk.

Tevens willen wij pleiten voor meer aandacht voor het sociale aspect in de hulp aan senioren. Senioren hebben naast de noodzakelijke lichamelijke en huishoudelijke hulp ook hulp nodig bij andere activiteiten om een menswaardig, kwaliteitsvol leven te leiden. Dit komt in onze resultaten allereerst tot uiting in de grote hulpbehoeften die we vaststellen aan begeleiding, sociale ondersteuning en bij vrijetijdsbesteding. Daarnaast zijn de oningevulde hulpbehoeften het grootst voor de activiteiten in deze categorieën. Bovendien vinden we een tweezijdig verband tussen eenzaamheid en hulpbehoevendheid. Hieruit blijkt niet enkel dat hulpbehoevende senioren meer eenzaam zijn dan niet hulpbehoevende senioren, maar ook dat eenzame senioren meer hulpbehoeften hebben dan minder eenzame senioren.

Concluderend kunnen we stellen dat er nood is aan een verruiming van de hulpverlening aan senioren. De hulpverlening mag niet enkel gericht zijn op de verzorging van de senior en op huishoudelijke hulp. Het sociale aspect moet een evenwaardige plaats krijgen binnen de hulp aan senioren. Maar hiertoe moet de nood aan sociale ondersteuning eerst maatschappelijk aanvaard worden als hulpbehoefte.

De mantelzorg speelt een zeer voorname rol in de hulpverlening aan senioren. Maar aan de inspanningen van de mantelzorg zijn grenzen. Een degelijke ondersteuning en aanvulling van de mantelzorg door professionele diensten is noodzakelijk om zowel de hulpbehoevende senior als de mantelzorger een kwaliteitsvol leven te garanderen.

De vzw ISIS vervult een ondersteunende rol ten aanzien van de mantelzorg. Ten aanzien van de professionele thuiszorgorganisaties is de vzw ISIS eerder complementair. Dit blijkt uit de onderzoeksresultaten. De meeste van de activiteiten die door de helpsters van ISIS uitgevoerd worden, zijn de activiteiten die verder vooral door de mantelzorg worden gedaan. Voor deze activiteiten werkt de vzw met andere woorden ondersteunend voor de mantelzorg en complementair aan de professionele thuiszorgorganisaties. Activiteiten die zowel door de professionele thuiszorgorganisaties uitgevoerd worden als door de vzw ISIS en waarbij de vzw dus niet complementair aan de thuiszorgorganisaties werkt, zijn huishoudelijke taken zoals schoonmaak. Hiervoor bestaan in de reguliere sector wachtlijsten. Op die manier werkt de vzw ondersteunend aan de professionele thuiszorg.

In dit onderzoek hebben we onderzocht op welke leemtes in de hulpbehoeften de vzw ISIS inspeelt. Het gaat om de volgende activiteiten: zwaar en licht huishoudelijk werk, begeleiding om buitenshuis te gaan, begeleiding bij verplaatsingen binnenshuis, het geven van eten, het maken van een uitstap, het verwittigen van instanties, hulp bij het kleden van de senior, het klaarmaken van eten. Op het vlak van de vrijetijdsbesteding speelt de vzw ISIS in op volgende leemtes: tv kijken, luisteren naar de radio of naar muziek, gezelschapsspelen spelen, een krant of boek lezen, knutselen of een handwerkje maken, kruiswoordraadsels oplossen, uitgaan en sport.

Veel van deze activiteiten kaderen binnen de dagoppasdienst. Deze dagoppas combineert sociale ondersteuning met verzorgende, huishoudelijke en begeleidende hulp en met hulp bij de vrijetijdsbesteding van de senior. Er wordt binnen de dagoppas geen vaste taakinhoud vastgelegd. Binnen bepaalde grenzen kan de helpster ingaan op de hulpvragen of behoeften van de senior. Dit creëert een enorme vrijheid en flexibiliteit naar de invulling van behoeften, zodat behoeften die anders niet aan bod komen toch worden ingevuld.

We kunnen voor de aanvullende thuiszorg, waarvoor de vzw ISIS in dit behoefteonderzoek model staat, besluiten dat zij op een aantal belangrijke leemtes in de hulpbehoeften van senioren inspelen. Wij zijn ervan overtuigd dat deze leemtes in de hulpbehoeften niet enkel in onze steekproef voorkomen, maar bij alle hulpbehoevende senioren. Daarom pleiten wij voor de verdere uitbouw van aanvullende thuiszorg. De aanvullende thuiszorg vult een aantal leemtes in die binnen de huidige situatie van het aanbod van de reguliere sector in combinatie met de mantelzorg en het georganiseerd vrijwilligerswerk bestaan. Op die manier draagt de aanvullende thuiszorg bij tot een betere levenskwaliteit van de hulpbehoevende senioren.

Tot zover het verslag van de resultaten van dit behoefteonderzoek. We sluiten dit deel van het project echter nog niet af. Tot nu toe hebben we ons gericht op de senioren en hun hulpbehoeften. In de beschrijving van deze hulpbehoeften en de invulling ervan door de vzw ISIS hebben we al gewezen op het speciale karakter van de aanvullende thuiszorg. Deze aanvullende thuiszorg heeft echter nog een ander belangrijk kenmerk. De helpsters van de vzw ISIS die de aanvullende thuiszorg bij de senioren verzorgen, zijn werknemers uit de kansengroepen. Dit wil zeggen dat het personen zijn met minder kansen op de arbeidsmarkt. Het gaat om laaggeschoolde en langdurig werkzoekenden.

De algemene doelstelling van dit gehele project betreft de professionalisering van de dienstverlening in de sociale economie. Om deze doelstelling deels te verwezenlijken willen we de resultaten van dit behoefteonderzoek voorleggen aan een aantal bevoorrechte getuigen uit de sociale economie. De bedoeling hiervan is dat zij hun reflectie op de resultaten geven met betrekking tot de mogelijkheden binnen de sociale economie om de gesignaleerde behoeften van de senioren in te vullen en zo een antwoord te bieden op de leemtes in de hulpbehoeften van de senioren. Het verslag van deze gesprekken vindt u in het laatste hoofdstuk van dit behoefteonderzoek.

Hoofdstuk 4: Overdraagbaarheid van het behoefteonderzoek

In dit laatste hoofdstuk willen we de overdraagbaarheid van dit behoefteonderzoek bespreken. Deze overdraagbaarheid situeert zich op twee niveaus. Enerzijds willen we de methodiek van het behoefteonderzoek overdragen aan personen of organisaties die zelf een gelijkaardig onderzoek willen uitvoeren. Het doel van EQUAL is immers om methodieken te beschrijven die overdraagbaar zijn naar andere organisaties uit de sociale economie sector en zelfs buiten de sociale economie sector. Anderzijds willen we de resultaten van dit behoefteonderzoek overdragen. We hebben in dit onderzoek een aantal hulpbehoeften van senioren en een aantal leemtes in de invulling van de hulpbehoeften van senioren geconstateerd. We willen deze resultaten ter beschikking stellen aan alle belanghebbenden, zodat zij gebruik kunnen maken van deze resultaten. Allereerst willen we in dit hoofdstuk kort schetsen op welke manier de methodiek van dit behoefteonderzoek overdraagbaar is naar andere organisaties. Onze methodiek kan immers voor eender welke dienstverleningsorganisatie toegepast worden. Ten tweede hebben we de resultaten van het behoefteonderzoek overgedragen aan een aantal verwante organisaties en met de verantwoordelijke van deze organisaties een gesprek gevoerd over dit behoefteonderzoek. De resultaten van deze gesprekken worden in het tweede deel van dit hoofdstuk besproken.

1. De methodiek van het behoefteonderzoek

Dit behoefteonderzoek is anders dan andere behoefteonderzoeken. We hebben de behoeften benaderd vanuit de vraagzijde, terwijl dit meestal vanuit de aanbodzijde gebeurt. Daarbij zijn we zeer gedetailleerd en diepgaand ingegaan op de behoeften. Dit heeft tot voordeel dat we in de conclusies van het behoefteonderzoek concrete behoeften en leemtes in de invulling van de behoeften kunnen aanduiden.

De methodiek die we gevolgd hebben is gesteund op het boek 'Needs assessment. A creative and practical guide for social scientists'. (Revière e.a., 1996)

Een eerste belangrijke stap in een behoefteonderzoek is vaststellen welke behoeften bevraagd willen worden bij welke groep personen. Dit wordt vastgelegd in de onderzoeksvraag. Elk element van de onderzoeksvraag moet duidelijk omschreven of gedefinieerd worden, zodat de grenzen van het onderzoek duidelijk afgebakend worden. In dit behoefteonderzoek worden bijvoorbeeld senioren bevraagd. Belangrijk hierbij is om vast te leggen welke personen tot de groep senioren behoren. Daartoe hebben we de leeftijdsgrens van 50 jaar vastgelegd.

Een tweede stap is om alle mogelijke behoeften van de onderzochte populatie op papier te zetten. Hiertoe is het noodzakelijk dat men zich verplaatst in de doelgroep van het behoefteonderzoek. Om de behoeften vanuit de vraagzijde te benaderen moet men de situatie vanuit de positie van de bevraagde bekijken. In dit onderzoek hebben we ons ingebeeld wat senioren in hun leven doen. Bij al

deze activiteiten kan een senior hulpbehoeften hebben. Het gaat hier dus om allemaal mogelijke behoeften. Om de behoeften overzichtelijk te houden, hebben we ze in een aantal categorieën onderverdeeld.

Vervolgens hebben we nagedacht over welke soorten behoeften er kunnen bestaan. Wij zijn tot de conclusie gekomen dat er in ons onderzoek ofwel ingevulde, ofwel oningevulde, ofwel onvoldoende ingevulde behoeften kunnen bestaan. Deze drie soorten zullen alle drie apart bevestigd worden.

Naast de bevestiging van de behoeften kan men nog een aantal andere vragen opnemen in de bevestiging die betrekking hebben op de behoeften. Deze extra vragen kunnen helpen om de behoeften beter te begrijpen.

Wanneer men de bevestiging voorbereid heeft, moeten nog twee essentiële stappen gezet worden vooraleer men de bevestiging kan opstarten. Enerzijds moet men nog een steekproef samenstellen. Een steekproef is het deel van de onderzoekspopulatie dat men in het kader van het onderzoek zal bevestigen. In dit behoefteonderzoek hebben we uit de onderzoekspopulatie van thuiswonende senioren in de provincie Limburg een steekproef geselecteerd van 279 personen. Een nadeel in dit onderzoek is dat onze steekproef niet representatief is voor de gehele onderzoekspopulatie. Het is best om te streven naar een zo representatief mogelijke steekproef. In het geval van een voldoende grote en representatieve steekproef mag men de onderzoeksresultaten immers veralgemenen naar de gehele populatie. Men mag in dat geval veronderstellen dat de resultaten van het onderzoek gelden voor de gehele populatie.

Een andere zaak die men nog moet vastleggen vooraleer van start te gaan met het onderzoek is de manier van bevestigen. Dit kan op verschillende manieren gebeuren. Een veel gebruikte methode is een schriftelijke vragenlijst die per post bezorgd wordt en ingevuld teruggestuurd wordt door de geïnterviewde. Een andere manier is om met interviewers te werken die de vragenlijst mondeling van de steekproef afnemen, ofwel ter plaatse, ofwel telefonisch. De keuze van de manier van bevestigen hangt van de beschikbare middelen en van de onderzochte populatie af. In dit behoefteonderzoek hebben we ervoor geopteerd om een interviewer bij de senioren thuis te laten langsgaan om daar de vragenlijst mondeling af te nemen en zelf in te vullen. Onze steekproef bestaat immers uit senioren, waarvan een deel hulpbehoevend zijn. Het is met andere woorden mogelijk dat de senioren niet meer in staat zijn om zelf te vragenlijst in te vullen. Een bijkomend voordeel van deze methode is dat de responsgraad hoog is, omdat de steekproef persoonlijk aangesproken wordt door de interviewers en er zo minder personen weigeren om mee te werken aan het onderzoek. Belangrijk echter bij het werken met interviewers is dat deze de vragenlijst op de juiste manier afnemen en invullen. Een interviewertraining is hiervoor noodzakelijk. Op deze training moet elke vraag in de vragenlijst duidelijk uitgelegd worden. Dit om ervoor te zorgen dat de vragen door alle interviewers op dezelfde manier geïnterpreteerd worden. Ook moet men de interviewers duidelijk maken dat hun houding ten aanzien van de geïnterviewde de kwaliteit van de bevestiging zal beïnvloeden. Het is belangrijk om de geïnterviewde op zijn gemak te stellen door hem kort de bedoeling van de bevestiging uit te leggen. Daarnaast moet men ten allen tijde een rustige en geïnteresseerde houding ten aanzien van de

geïnterviewde hebben. Maar de interviewer moet wel het gesprek in goede banen leiden en ervoor zorgen dat de structuur van de vragenlijst gevolgd wordt.

Een allerlaatste opmerking betreft de analyse van de gegevens. Hiertoe is een kennis van statistiek en data analyse vereist en een statistisch software pakket als SPSS of SAS nodig. Het is met andere woorden aan te raden om minstens voor de analyse van de gegevens samen te werken met een onderzoeksinstelling.

Bij wijze van voorbeeld schetsen we u een toepassing van deze methodiek op een andere onderzoekspopulatie. Stel dat men een onderzoek wil doen naar de behoeften aan hulp van tweeverdienergezinnen. De onderzoeksvraag zal dan luiden: Welke behoeften aan hulp hebben tweeverdienergezinnen. Om de grenzen van het onderzoek vast te leggen is het belangrijk om de begrippen behoefte, hulp en tweeverdienergezinnen te definiëren.

Vervolgens moet men de mogelijke behoeften van de tweeverdienergezinnen op een rij zetten. Hiertoe stellen we ons de vraag: wat doen tweeverdienergezinnen en waarbij zouden ze hulp kunnen gebruiken? Mogelijke antwoorden hierop zijn: schoonmaak van het huis, onderhoud van de tuin, uitlaten van de hond, de was en strijk, boodschappen doen, de kinderen naar school brengen en afhalen van school, oppassen op de kinderen na de schooluren, de kinderen wegbrengen naar buitenschoolse activiteiten en afhalen van deze activiteiten, ...

We kunnen deze activiteiten onderverdelen in twee grote categorieën, huishoudelijke activiteiten en activiteiten die betrekking hebben op de kinderen.

Over deze activiteiten kunnen we gelijkaardige vragen stellen als in het behoefteonderzoek bij de senioren: Heeft men bij deze activiteiten hulp nodig? Krijgt men voor deze activiteiten momenteel al hulp? Is de hulp voldoende? Krijgt men nog geen hulp, maar wenst men wel hulp? Ook de bijkomende vragen kunnen we in dit onderzoek stellen: Wie verleent de hulp? Waarom heeft men onvoldoende hulp? Van wie zou men bij voorkeur hulp krijgen? Is men bereid om te betalen voor de hulp?

Men kan met andere woorden dezelfde methodiek volgen als in het behoefteonderzoek bij de senioren.

Tot slot moet nog een steekproef getrokken worden en een manier van bevragen vastgelegd worden om met het onderzoek te kunnen starten. De steekproef moet opgesteld worden afhankelijk van de definitie die men aan tweeverdienergezinnen gegeven heeft en afhankelijk van het regionale gebied dat het onderzoek wil bestrijken. De manier van bevragen hangt af van de middelen, de beschikbaarheid van interviewers en de gewenste steekproefgrootte. Een bevraging met interviewers bij de steekproef thuis is immers zeer kosten- en tijdsintensief in een grote steekproef.

2. De resultaten van het behoefteonderzoek

2.1 Opzet bijkomende bevraging

Om het behoefteonderzoek bekend te maken in de sociale economie sector werd aan het onderzoek een laatste fase gekoppeld. De resultaten van de bevraging bij de klanten van ISIS en de leden van KBG werden voorgelegd aan een aantal actoren die hulpverlening bieden aan senioren en die zich binnen de sociale economie situeren. Doel van deze bevraging was enerzijds om de methodiek en de resultaten van het behoefteonderzoek door te geven aan deze organisaties en anderzijds om van hen een reactie te krijgen op de resultaten van ons onderzoek.

De betrokken organisaties zijn organisaties uit het netwerk van de vzw ISIS. In bijlage 3 wordt een lijst van deze organisaties weergegeven. De beschrijving van de reactie op de resultaten van dit behoefteonderzoek gebeurt op anonieme wijze om de privacy van de ondervraagde personen niet te schenden.

De persoon die ondervraagd werd, kreeg op voorhand een samenvatting van het behoefteonderzoek opgestuurd. Deze kon men dan doornemen ter voorbereiding van het gesprek. Het doel van dit gesprek is om de resultaten van het behoefteonderzoek te toetsen aan de ervaringen van de andere sociale economie actoren met betrekking tot de hulpbehoeften van senioren en met betrekking tot dienstverlening in de sociale economie of buurtdiensten. In het behoefteonderzoek hebben we onderzocht welke hulpbehoeften senioren hebben. Constateert men dezelfde behoeften bij de senioren in hun project? Welke hulp verlenen deze organisaties aan senioren? Op welke manier wordt deze hulp georganiseerd? Constaten zij dezelfde leemtes in de invulling van de behoeften? Spelen zij op sommige van de leemtes in? En op welke manier? wat is binnen de sociale economie en de buurtdiensten mogelijk met betrekking tot de invulling van de hulpbehoeften en de leemtes in de hulpbehoeften van de senioren?

Het gesprek wordt gevoerd in de vorm van een gestructureerd diepte interview. Dit wil zeggen dat op voorhand een structuur of vragenlijst wordt vastgelegd en dat op de vragen diepgaand ingegaan wordt. Volgende structuur werd gehanteerd tijdens de gesprekken:

- korte beschrijving van het project waarin de bevoorrechte getuige meewerkt.
 - o Welke diensten levert men?
 - o Wie zijn de klanten?
 - o Met welke werknemers werkt men?

- reactie op de resultaten van het behoefteonderzoek:
 - o top 10 ingevulde behoeften
 - Worden de behoeften die wij hebben vastgesteld ook door hen vastgesteld?
 - Zijn er bijkomende behoeften die zij vaststellen?

- Op welke manier kunnen deze behoeften het best ingevuld worden?
- welke van de behoeften kunnen mogelijk door een sociale economie organisatie of buurtdienst ingevuld worden?
- Welke voordelen hebben sociale economie organisaties of buurtdiensten bij het invullen van deze behoeften?
- Welke nadelen hebben sociale economie organisaties of buurtdiensten bij het invullen van deze behoeften?
- Top 10 van de oningevulde behoeften
 - Worden de leemtes die wij hebben vastgesteld ook door hen vastgesteld?
 - Zijn er bijkomende leemtes die zij vaststellen?
 - Op welke manier kunnen deze leemtes het best ingevuld worden?
 - welke van deze leemtes kunnen mogelijk door een sociale economie organisatie of buurtdienst ingevuld worden?
 - Welke voordelen hebben sociale economie organisaties of buurtdiensten bij het invullen van deze behoeften?
 - Welke nadelen hebben sociale economie organisaties of buurtdiensten bij het invullen van deze behoeften?
- algemene reactie of opmerkingen bij het behoefteonderzoek?

2.2 Resultaten bijkomende bevraging

Hieronder beschrijven we kort de reacties van onze gesprekspartners met betrekking tot de resultaten van het behoefteonderzoek. Het gaat hierbij om de ervaring of perceptie van een aantal mensen. Het betreft met andere woorden geen algemeen geldende objectieve informatie. Toch is deze reflectie interessant omdat het gaat om de perceptie van mensen die met gelijkaardige dienstverlening aan senioren bezig zijn in een andere regio, in een andere context. Binnen de meeste projecten wordt ook met kansengroepen gewerkt.

In twee projecten, één gesitueerd in Deurne en Berchem, randgemeenten van Antwerpen en één gesitueerd in Kuurne, werd zelf een behoefteonderzoek bij 55 plussers uitgevoerd. Beiden gaven aan dat de resultaten van deze studies grotendeels overeenkomen met de resultaten uit ons behoefteonderzoek. In Berchem en Deurne zijn de grootste vastgestelde behoeften hulp bij poets en hulp bij reparaties en klusjes aan huis. De betalingsbereidheid voor deze hulp is groot. Ook voor vervoer bestaan er redelijk grote behoeften en hiervoor is men ook bereid te betalen. Daarnaast zijn de behoeften aan hulp bij allerlei huishoudelijke taken ook groot. Hiervoor is men eveneens bereid om te betalen. Wat de begeleidende taken en de sociale ondersteuning betreft stelt men behoeften vast aan gezelschap, ziekenoppas, algemene verzorging en mee gaan wandelen. Voor deze activiteiten is de betalingsbereidheid echter beperkt.

Uit het behoefteonderzoek dat uitgevoerd werd in Kuurne blijkt dat mobiliteit een belangrijk knelpunt is voor senioren. Verder worden ook weer dezelfde behoeften vastgesteld.

Wat sociale ondersteuning betreft bleek dat de senioren nood hebben aan de organisatie van namiddagen waarop ze elkaar kunnen ontmoeten en waarop iets gepland is. Men heeft om dit op te starten een namiddag georganiseerd met de senioren waarop gepraat werd over een aantal stellingen om te peilen waarvoor senioren interesse hebben. Hieruit kwam dat het sociaal contact van zo'n namiddag belangrijk is, men moet dus de kans krijgen om met elkaar te praten. De activiteit moet met andere woorden niet de hele middag beslaan. Daarnaast was het voor de senioren ook belangrijk om niet enkel entertainmentactiviteiten aangeboden te krijgen, maar ook informatienamiddagen. Men wil niet betutteld worden.

De grootste hulpbehoeften van senioren zijn hulp bij poets, klusjes en vervoer. Dit wordt zo door de meerderheid van onze gesprekspartners aangegeven uit hun ervaring. Onafhankelijk van een stedelijke of plattelandscontext blijven deze behoeften dus gelijk. Zelfs de behoefte aan vervoer!

De behoefte aan sociale ondersteuning en gezelschap wordt door vele senioren weggestoken. Senioren durven niet de vraag stellen naar gezelschap, maar vragen in de plaats andere hulp, bijvoorbeeld poetshulp. Het valt immers op dat sommige helpsters in hun poetsdienst van 4 uren slechts twee uren poetsen en 2 uren besteden aan koffie drinken met de senior en een praatje maken. Dit wordt aangegeven door meer dan de helft van onze gesprekspartners en blijkt dus eveneens een wijdverspreid fenomeen te zijn. Dit werd in ons behoefteonderzoek ook vastgesteld. Iemand gaf aan dat de senioren die eigenlijk gezelschap wensen in plaats van poets gemakkelijk te onderscheiden vallen van de senioren die louter poetshulp nodig hebben. De senioren die gezelschap wensen vinden het bijvoorbeeld belangrijk dat steeds dezelfde helpster komt. Op die manier bouwt men immers een vertrouwensband op. Deze senioren vinden de kwaliteit van de poets ook minder belangrijk.

Door een paar van onze gesprekspartners werd aangegeven dat eenzaamheid onder senioren een steeds omvangrijker probleem wordt en dat dit de komende decennia nog verder zal groeien. Dit heeft tot gevolg dat de behoeften aan sociale ondersteuning en begeleiding van senioren buitenshuis steeds belangrijker hulpbehoeften zullen worden. Eenzaamheid speelt volgens onze gesprekspartners een zeer belangrijke rol in een stedelijke context, maar is evenzeer redelijk groot bij de senioren op het platteland.

Gezien deze verwachte evolutie is het belangrijk dat niet enkel de materiële, lichamelijke en huishoudelijke hulpbehoeften ingevuld worden, maar dat ook de psychische en sociale noden van senioren erkend worden en maatschappelijk aanvaard worden als hulpbehoeften. Dit wordt door een aantal van onze gesprekspartners zo gesteld. Een andere gesprekspartner stelt echter dat in het geval van een senior die 4 uur poetshulp krijgt, waarvan er 2 uren gepraat wordt, eigenlijk deze 2 uren gebruikt kunnen worden voor iemand anders die ook poetshulp nodig heeft en op de wachtlijst staat. Het is een kwestie van prioriteiten vastleggen en zien wat haalbaar en betaalbaar is.

Een andere gesprekspartner gaf aan dat senioren niet steeds de hulp vragen die ze nodig hebben uit schroom. Zo zal een senior die eigenlijk gezelschap wil, eerder poetshulp vragen omdat dit maatschappelijk aanvaard wordt en omdat hem dat sneller toegekend wordt. Het is pas naarmate dat er een vertrouwensband wordt gevormd met de helpster dat de senior zijn ware hulpvragen durft uiten.

Vervolgens hebben we de leemtes in de invulling van de hulpbehoeften van de senioren besproken met verschillende gesprekspartners.

Wat de verplaatsingen binnenshuis betreft geeft één persoon aan dat de grote nood eraan en het feit dat deze niet ingevuld worden te maken heeft met de veranderende rol van de verzorgende. Vroeger was er één verzorgende die verschillende taken op zich nam en die dus ook lange tijd aanwezig was bij de hulpbehoevende. Nu zijn de zorgtaken versnipperd. Eén persoon komt poetsen, een andere levert een maaltijd aan huis, ... Er is geen verzorgende meer permanent aanwezig, zodat een aantal kleine zorgtaken, zoals hulp bij verplaatsingen binnenshuis niet meer ingevuld worden.

Een andere gesprekspartner geeft hierbij aan dat de inschakeling van een ergotherapeut hierbij een oplossing zou kunnen bieden. Deze bekijkt de situatie van de senior en met welke hulpmiddelen of veranderingen de senior zich beter zelf zou kunnen beredderen. De inschakeling van ergotherapeuten zou meer ingeburgerd moeten worden.

Er wordt tevens geponeerd dat de top 3 van de oningevulde hulpbehoeften, namelijk hulp bij verplaatsen binnenshuis, dag- en nachtoppas zeer arbeidsintensief is. Eén gesprekspartner geeft aan dat men voor senioren die voor beperkte periode deze hulpbehoeften hebben, een project opzet met opvanggezinnen voor senioren. Dit kan een goede oplossing betekenen voor korte periodes. Een andere gesprekspartner geeft aan dat senioren die continue aanwezigheid dag en nacht nodig hebben en die zich niet zelf kunnen verplaatsen binnenshuis en niet zelf kunnen eten, beter opgevangen worden in een rusthuis.

Voor uitstapjes maken wordt soms door de senioren hulp gevraagd. Senioren willen niet altijd in collectief verband ergens naartoe gaan, maar hebben ook behoefte om individueel met iemand op stap te gaan om bijvoorbeeld naar de winkels te kijken. Dit wordt soms gedaan door de gezins- en bejaardenhelpster, maar zij moet ook haar ander werk gedaan krijgen.

Maar ook de collectieve activiteiten zijn zeer belangrijk voor de senioren. Het vergroot de kwaliteit van hun leven. De senioren die aan deze activiteiten deelnemen, hebben meer plezier en klagen minder. Voor de meeste senioren houdt het participeren aan deze sociale activiteiten wel een drempel in. Ze moeten gestimuleerd worden en eventueel in het begin echt bijgestaan worden om de drempel te overwinnen en te participeren. Eens de senioren uit hun enge wereld zijn en zich in de groep thuisvoelen, zijn de meeste zeer enthousiast over de activiteiten.

Het is ook belangrijk om de senioren naast entertainment ook vorming te geven over bepaalde thema's. Ook dit vraagt veel overtuigingskracht in het begin, maar als de senioren de vorming gevolgd hebben, zijn ze fier op zichzelf en enthousiast. Een voorwaarde is wel dat de vormingen moeten

afgestemd zijn op senioren. Dit is een probleem met de vormingen die georganiseerd worden. Deze zijn meestal niet aangepast aan oudere senioren, die dan niet meekunnen met deze cursussen. Wat de vrijetijdsbesteding van senioren betreft bestaan er op veel plaatsen reeds dienstencentra voor senioren waar zij een uitgebreid aanbod aan activiteiten krijgen. Een belangrijk probleem is echter het vervoer naar deze plaatsen en activiteiten. Senioren die niet meer zelfredzaam zijn hebben problemen om naar de activiteiten te geraken. Het openbaar vervoer biedt niet voor alle senioren een oplossing. Dit speelt zowel in een landelijke als in een stedelijke context. Ofwel is er geen openbaar vervoer voorhanden, ofwel zijn de senioren niet meer in staat om zich te verplaatsen met het openbaar vervoer. Er bestaat een minder mobiele centrale, maar op deze dienst durven senioren niet voor eender wat beroep doen. Dit heeft opnieuw te maken met de maatschappelijke aanvaarding van hulpbehoeften. Senioren zullen de minder mobiele centrale inschakelen om hen naar de bank te brengen of naar de dokter, maar niet om hen naar een vrijetijdsactiviteit te brengen. Voor de thuiszorgdiensten is het moeilijk om een vervoerdienst aan te bieden. Men beschikt niet over een wagenpark en zeker niet over aangepaste wagens om hulpbehoevende senioren mee te vervoeren.

Een gesprekspartner haalde nog aan dat de hulpverlening op atypische momenten die in ons behoefteonderzoek aan bod kwam zeer belangrijk is. Door de verbodskeling van het sociaal weefsel hebben senioren meer en meer nood aan hulp buiten de werkuren (avond en weekend). Er is nood aan de uitbouw van diensten op deze atypische momenten. Dit mag niet louter afhankelijk zijn van de vrijwilligheid van mensen. Bij familiehelp is het immers zo dat er hulp geboden mag/kan worden door de vaste helpster van het gezin indien zij dit vrijwillig zelf aanbiedt. Momenteel worden enkel de medische zorgen ook op de atypische momenten gegeven. De vzw ISIS is op dit vlak een mooi voorbeeld.

Een laatste aspect in deze bijkomende bevraging was het aspect van werken met kansengroepen binnen de sociale economie.

Een eerste en belangrijk probleem dat door een aantal van onze gesprekspartners wordt aangestipt is het ontbreken van duurzame, vaste tewerkstelling. De helpsters worden via tewerkstellingsmaatregelen in dienst genomen. Dit wil zeggen dat ze slechts voor een bepaalde duur gesubsidieerd worden en dat het de bedoeling is om hen later te laten doorstromen naar de reguliere sector. Doorstroming is echter niet voor alle helpsters mogelijk. De sterke stromen door of gaan een opleiding volgen, maar voor de andere wordt een oplossing gezocht binnen de organisatie. Het probleem is echter dat het personeel nooit zekerheid heeft.

Ook naar de klanten toe is doorstroming moeilijk. Zij bouwen een vertrouwensband op met de helpster. Zij begrijpen niet waarom ze het goede personeel dat ze in dienst hebben niet houden. Door alle gesprekspartners die met kansengroepen werken wordt aangegeven dat begeleiding en omkadering van zo'n organisatie zeer belangrijk zijn. In één organisatie wordt gewerkt met een

meterschap van een ervaren helpster over een nieuwe helpster. Op die manier wordt de nieuwe helpster geëvalueerd en wordt een individueel begeleidingsplan opgesteld.

De doelgroep met wie gewerkt wordt, zijn voornamelijk alleenstaande moeders. Ook personen met een zwakke draagkracht vanwege sociale problemen, psychische problemen of lichamelijke klachten behoren tot de doelgroep. Er wordt ook gewerkt met allochtone vrouwen. Een belangrijk kenmerk van de doelgroep is een gebrek aan diploma's, waardoor ze in de reguliere sector niet aan de slag kunnen.

Toch heeft deze doelgroep veel mogelijkheden en capaciteiten. Belangrijk is dat de taken individueel aan de werkneemster worden aangepast, afhankelijk van wat ze kan en wil doen en van wanneer ze kan werken. Op die manier kan men zeer veel en verscheiden diensten aanbieden. Bovendien beleven de werkneemster plezier aan hun werk en zijn ze zeer gemotiveerd, want ze hebben een 'job op maat'. Hoewel de helpsters uit de kansengroepen personen zijn die laaggeschoold, langdurig werkloos en moeilijk inzetbaar zijn, zijn er toch veel diensten waarvoor deze helpsters over de goede capaciteiten beschikken. In de projecten die in dit onderzoek aan bod komen, wordt voornamelijk gewerkt met vrouwen en wordt voornamelijk aan huishulp en huishoudelijke hulp gedaan. Zorgtaken en huishoudelijke taken zijn taken die de vrouwen gewend zijn om uit te voeren.

Een voordeel van een buurtdienst gelegen in een verpauperde buurt van Antwerpen is dat de helpsters uit hetzelfde milieu komen dan de personen die geholpen worden. Zij kunnen zich dus beter inleven in de situatie van de klanten. Het werkt ook zeer motiverend voor de helpsters wanneer ze de positieve resultaten van hun diensten zien.

Een belangrijk aspect van sociale economie is overleg en participatie van zowel de medewerkers als de klanten. Dit wordt door al onze gesprekspartners aangegeven. De overlegmomenten zijn een belangrijk onderdeel van de begeleiding van de werknemers. Er worden ervaringen uitgewisseld, waardoor de werknemers zich ondersteund voelen door hun collega's. Participatie van de werknemers is zeer belangrijk voor een positieve werkervaring. De participatie heeft tot gevolg dat mensen zeer gemotiveerd zijn voor hun werk. En deze motivatie straalt dan weer door naar de stafmedewerkers, die hieruit veel voldoening putten.

Ook de klanten worden betrokken bij het project en bij de begeleiding van de werknemers. Dit heeft voor zowel de klanten als voor het project en de medewerkers positieve effecten. De klanten hebben ook veel begrip voor de situatie van de helpsters, geeft iemand van een buurtdienst aan. De klanten zijn blij dat ze hulp hebben en vinden het niet erg dat er met helpsters uit de kansengroepen gewerkt wordt, zolang de hulpverlening voldoende kwaliteitsvol is.

Een bijkomend voordeel van participatie van de werknemers en de klanten is dat de dienstverlening kan worden bijgestuurd naar de wensen van de klant en de mogelijkheden van de helpsters. Een verantwoordelijke van een strijkatelier vertelt dat aan het strijkatelier een retouche atelier gekoppeld werd op voorstel van een helpster. Zij merkte dat de kleding die bij het strijkatelier afgeleverd wordt soms knopen mist of dat de zomen losgingen. De helpster merkte ook dat de kapotte kleding keer op

keer in dezelfde staat werd binnengeleverd en dat er met andere woorden een behoefte was om deze kleding te laten repareren. Bij navraag bij de klanten van het strijkatelier bleek deze behoefte effectief te bestaan. Er werd een tweedehands naaimachine gekocht en de helpster doet nu de retouches op aanvraag van de klanten.

Met betrekking tot de dienstverlening aan de klanten wordt door verschillende gesprekspartners aangegeven dat de matching tussen de klant en de helpster belangrijk is. Indien de helpster en de klant uit hetzelfde milieu afkomstig zijn, hebben ze meer begrip voor elkaars situatie. Helpsters kunnen beter ingaan op de specifieke behoeften van de klanten en de klanten kunnen meer rekening houden met de situatie van de helpster, wat motiverend werkt.

Er wordt nog steeds weinig met allochtone helpsters gewerkt. Er zijn klanten die niet geholpen willen worden door een allochtone helpster en men heeft weinig allochtone klanten. Dit wordt eveneens door verschillende gesprekspartners aangegeven.

Eén project heeft een EFQM certificaat behaald en stelt dat dit een zeer positieve zaak is, omdat men dit formeel kan voorleggen aan de klant als bewijs van kwaliteitsvolle dienstverlening.

Besluitend kunnen we stellen dat de belangrijkste voordelen van het werken met kansengroepen zijn (1) de flexibiliteit in het opzetten van een dienstverlening naar de mogelijkheden van de helpsters en de behoeften van de klant, zowel wat taakinhoud als wat tijdstip van dienstverlening betreft ; (2) de uitgebreide omkadering van de dienst, waardoor de helpsters intensief begeleid kunnen worden en waardoor er op een participatieve wijze kan samengewerkt worden ; (3) de positieve resultaten van de omkadering van de helpsters, wat een belangrijke motiverende factor is voor zowel de staf als de helpsters.

De belangrijkste nadelen aan werken met kansengroepen zijn (1) de voortdurende onzekerheid omtrent financiering en tewerkstelling in de projecten ; (2) het gebrek aan erkenning van de buurtdiensten door de reguliere sector, voornamelijk op beleidsniveau ; (3) het feit dat het werken met kansengroepen niet altijd even gemakkelijk is, dat soms alles dreigt mis te lopen, dat men zich steeds ten volle moet geven om het project draaiende te houden.

LITERATUURLIJST

Breda J., Geerts J. en De Koker K., 2002a, Zorgbehoevende ouderen tussen thuiszorg en residentiële zorg. Een onderzoek naar behoeften en aanbod in de Belgische transmurale ouderenzorg, Onderzoeksgroep Welzijn en de Verzorgingsstaat, UFSIA, Antwerpen.

Breda J., De Crom J. en Vandervelden M., 2002b, Programmatie van de diensten voor logistieke hulp en aanvullende thuiszorg, Onderzoeksgroep Welzijn en de Verzorgingsstaat, Vakgroep Sociologie en Sociaal Beleid, UFSIA, Antwerpen.

Declercq A., 2001, De Genkse senioren. Leefsituatie en gebruik van de dienstverlening, Onderzoeksverslag van het Departement Sociologie Afdeling Sociologie van Sociaal Beleid, In opdracht van het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn van Genk, Leuven.

Dooghe G., Vanden Boer L. en Vanderleyden L., 1988, De leefsituatie van bejaarden, Centrum voor Bevolkings- en gezinsstudiën, Administratie voor Gezin en Maatschappelijk Welzijn, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel.

Hedebouw G., Winters S. en Pacolet J., 1988, Ondersteuning van de draagkracht van de mantelzorg bij bejaarden, Onderzoek in opdracht van de gemeenschapsminister van volksgezondheid en leefmilieu, HIVA, Leuven.

Heeren J. en Thewys T., 1999, Vlaamse seniorenvoorzieningen voor en na 2000: vademecum omtrent de juridische, maatschappelijke en socio-economische aspecten van de oma- en opa-boom, Kluwer, Diegem.

Hennessy P., 1995, Social protection for dependent elderly people: perspectives from a review of OECD countries, Labour Market and Social Policy Occasional Paper nr 16, Division of Social Affairs and Industrial Relations, OECD, Parijs.

Huijsman R., 1990, Model van voorzieningen voor ouderen, Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor aan de Rijksuniversiteit Limburg, Kerckebosch bv, Zeist.

Kempen G.I.J.M., van Sonderen F.L.P., Suurmeijer T.P.B.M. en van den Heuvel W.J.A., 1985, Op maat gemeten. Verslag van een onderzoek onder cliënten en hun mantelpersonen van de 7x24-uurs dienst van de gezinsverzorging in Velp, deelrapport, Vakgroep Medische Sociologie, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.

Kempen G.I.J.M., 1990, Thuiszorg voor ouderen. Een onderzoek naar individuele determinanten van het gebruik van wijkverpleging en/of gezinsverzorging op verzorgend en huishoudelijk gebied, STYX Publications, Groningen.

Reviere R., Berkowitz S., Carter C. C. en Ferguson C. G., 1996, Needs Assessment, a creative and practical guide for social scientists, Taylor and Francis, Washington.

Studiedienst provincie Limburg, 2003, Prognose van het aantal ouderen tot 2025. Vergelijking Limburg-Vlaanderen.

Studiedienst provincie Limburg, 2003, Evolutie van het aantal 60-plussers in Limburg en Vlaanderen.

Studiedienst provincie Limburg, 2003, Evolutie van het aantal 80-plussers in Limburg en Vlaanderen.

Vanden Boer L., Jacobs T., Vanderleyden L., Audenaert V. en Pauwels K., 2001, Het leefsituatieonderzoek Vlaamse ouderen (LOVO). Thuiswonende 55-plussers. Onderzoeksdesign, theoretische achtergronden, Concepten en meetinstrumenten, CBGS-Werkdocument, 2001/8, Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie, Vlaamse Wetenschappelijke Instelling, Brussel.

Vanden Boer L., Vanderleyden L., Jacobs T., 2003, De leefsituatie van ouderen (55+) in Vlaanderen, CBGS-publicatie, Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie, Vlaamse Wetenschappelijke Instelling, Brussel.